

NORWEGIAN JOURNAL OF DEVELOPMENT OF THE INTERNATIONAL SCIENCE

№43/2020

Norwegian Journal of development of the International Science

ISSN 3453-9875

VOL.2

It was established in November 2016 with support from the Norwegian Academy of Science.

DESCRIPTION

The Scientific journal “Norwegian Journal of development of the International Science” is issued 12 times a year and is a scientific publication on topical problems of science.

Editor in chief – Karin Kristiansen (University of Oslo, Norway)

The assistant of the editor in chief – Olof Hansen

- James Smith (University of Birmingham, UK)
 - Kristian Nilsen (University Centre in Svalbard, Norway)
 - Arne Jensen (Norwegian University of Science and Technology, Norway)
 - Sander Svein (University of Tromsø, Norway)
 - Lena Meyer (University of Gothenburg, Sweden)
 - Hans Rasmussen (University of Southern Denmark, Denmark)
 - Chantal Girard (ESC Rennes School of Business, France)
 - Ann Claes (University of Groningen, Netherlands)
 - Ingrid Karlsen (University of Oslo, Norway)
 - Terje Gruterson (Norwegian Institute of Public Health, Norway)
 - Sander Langfjord (University Hospital, Norway)
 - Fredrik Mardosas (Oslo and Akershus University College, Norway)
 - Emil Berger (Ministry of Agriculture and Food, Norway)
 - Sofie Olsen (BioFokus, Norway)
 - Rolf Ulrich Becker (University of Duisburg-Essen, Germany)
 - Lutz Jäncke (University of Zürich, Switzerland)
 - Elizabeth Davies (University of Glasgow, UK)
 - Chan Jiang (Peking University, China)
- and other independent experts

1000 copies

Norwegian Journal of development of the International Science

Iduns gate 4A, 0178, Oslo, Norway

email: publish@njd-iscience.com

site: <http://www.njd-iscience.com>

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

Tarko A.

APPLICATION OF THE INTEGRAL INDEX FOR THE
ANALYSIS OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT
OF RUSSIA 3

Arsenyev Yu., Davydova T.

PROBLEMS OF AGING SOCIETY, INSTITUTIONAL AND
FAMILY CARE FOR THE ELDERLY 22

Bazarbaev M., Bazarbaeva L.

HISTORICAL PARALLELS IN THE THEORY OF CLASSES
(T. WEBLEN, F. ENGELS) 28

Bakhareva Y.

DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN
INSURANCE: ELECTRONIC POLICIES FOR VEHICLE
OWNERS.....31

Hryshchuk N., Gerasimchuk V.

CREDIT AS A SPECIAL FORM OF VALUE RELATIONS IN
A COMPETITIVE ENVIRONMENT 40

Yerina A., Mazurenko O.

THE IMPAKT OF SOCIO-TRANSFORMATIONAL
PROCESSES ON CONSUMER SENTIMENT OF
UKRAINE`S POPULATION 48

Yurchuk N.

FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MONITORING
SYSTEM IN BANKING INSTITUTIONS.....54

POLITICAL SCIENCES

Smotrytska M.

CHINESE "DIPLOMACY OF THE STRAITS" 63

ECONOMIC SCIENCES

APPLICATION OF THE INTEGRAL INDEX FOR THE ANALYSIS OF ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF RUSSIA

Tarko A.

*Chief Researcher of the Dorodnicyn Computing Centre of the Federal Research Center
«Computer Science and Control» of Russian Academy of Sciences,
Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor of Mathematical Cybernetics*

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕГРАЛЬНОГО ИНДЕКСА ДЛЯ АНАЛИЗА ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РОССИИ

Тарко А.М.

*Главный научный сотрудник, Вычислительный центр им. А.А. Дородницына
РАН Федерального исследовательского центра «Информатика и управление» РАН,
Доктор физико-математических наук, профессор математической кибернетики*

Abstract

A new integral multi-parameter index has been developed to analyze the development of the Russian regions. Along with the index, the ranks of parameters for each region are calculated, which allow to determine which parameters should be improved first.

Аннотация

Для анализа развития субъектов Российской Федерации разработан новый интегральный многопараметрический индекс. Вместе с индексом рассчитаны ранги параметров каждого региона, позволяющие определить, какие из параметров следует улучшать в первую очередь

Keywords: economic and social development, integrated index, database, remote sensing, demographic potential.

Ключевые слова: экономическое и социальное развитие, интегральный индекс, база данных, дистанционное зондирование, демографический потенциал.

Анализ развития экономических и социальных процессов требует новых подходов и методов в связи с происходящим структурным экономическим кризисом в мировой системе. Главным источником кризиса является насыщение рынков сбыта в экономике, которая стала в глобальном отношении замкнутой экономической системой. Выход из кризиса требует структурной перестройки экономики, финансовая система есть лишь ее часть [4]. Направление глобализации теперь стало зависеть от ранее мало влияющих на принятие решений проблем, таких как перераспределение значимости секторов развития экономики, преимущественный выбор торгового партнера или энергетической стратегии. Поиск новых путей происходит не просто, значительное замедление темпов экономического развития развитых стран после 2009 г. является одним из подтверждений этому.

Эффективным направлением анализа ситуации в быстро меняющемся мире является применение интегральных индикаторов. Из них известен индекс развития человеческого потенциала ИРЧП, применяемый в ООН для ранжирования условий жизни человека в странах мира, индекс демократии журнала Economist (Intelligence Unit) [7], индекс уровня достойного образа жизни КИДР [3]. В России успешно применяется аналог ИРЧП для ее субъектов [1]. Агентством РИА Рейтинг был разработан индекс социально-экономического положения субъектов РФ [2].

Сейчас интегральные индикаторы используются для исследования условий жизни человека в обществе. Однако для анализа развития страны и ее регионов становится актуальным использование интегральных индексов не только для состояния человека, но и для развития стран и их субъектов. Для такой цели нужны новые принципы выбора параметров. В работе поставлена задача разработать индекс развития стран и регионов ИСР на новой идейной базе и применить его на примере субъектов РФ.

Обычно в интегральных индикаторах применяется лишь несколько параметров и только показатели положительного состояния. Здесь проведено исследование, основанное на большом числе параметров, они объединены в группы, также впервые введены параметры, характеризующие негативные явления жизни («коэффициент производственного травматизма», «степень износа фондов» и другие). Был введен новый показатель, характеризующий национальное богатство страны – площадь сгоревших в течение года лесов. Этот показатель становится актуальным для учета глобального и регионального цикла CO₂ при оценке роли России и ее субъектов в связи с началом выполнения условий Парижского климатического соглашения 2015 года [8].

Определение значимости стран и их субъектов, по мнению автора, может быть только частью работы по анализу развития. Новой стороной явля-

ется анализ групп параметров и отдельных параметров, который позволяет сделать выводы о вкладе каждого субъекта исследования в развитие.

Для расчета индекса ИСР используется традиционный метод, применяемый в ООН: предположение о равной значимости параметров. Все показатели делятся на два типа: 1) большему его значению соответствует большая величина из диапазона значений, 2) большему значению соответствует меньшая величина. Затем методом линейного преобразования все параметры переводятся для расчета индексов в единый количественный диапазон значений – от 0 до 1. Значение ИСР рассчитывается как среднее значение для каждого региона. При реализации алгоритма на ЭВМ автоматически определяется отсутствие части данных в параметрах. Для представления в печать полученные значения ИСР сортируются в порядке убывания для всех стран.

В работе использованы данные РОССТАТ (<http://www.gks.ru>) из выпусков нескольких ежегодников и базы данных ЕМИСС. Главным образом, были использованы значения параметров 2017 года. Площадь сгоревших лесов была использована на базе обработки данных дистанционного зондирования Земли с аппаратуры MODIS, установленной на научно-исследовательских спутниках Aqua/Terra, использовались площади сгоревших лесов в 2010-2019 гг.

Всего были выбраны 61 параметр, объединенные в 9 групп.

Приведем список групп параметров и параметров:

1. Экономика

Валовой региональный продукт (ВРП) на душу населения, руб.

Инвестиции в основной капитал, млн. руб.

Ввод в действие основных фондов, млн. руб.

Удельный вес инвестиций в основной капитал в валовом региональном продукте.

Инновационная активность организаций (удельный вес организаций, осуществлявших технологические, организационные, маркетинговые инновации, в общем числе обследованных организаций), %.

2. Высокотехнологичное развитие

Количество передовых производственных технологий новых для России.

Затраты организаций на технологические инновации.

Количество научных исследований и разработок.

Количество научных исследований и разработок в естественных и технических науках.

Объем инновационных товаров, работ и услуг.

Удельный вес организаций, осуществлявших технологические инновации в общем числе обследованных организаций.

Удельный вес организаций, осуществлявших технологические инновации в общем числе обследованных организаций.

Доля внутренних затрат на исследования и разработки, % от ВРП.

Доля продукции высокотехнологичных и наукоемких отраслей в ВРП субъекта РФ.

Численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, чел.

Количество разработанных передовых производственных технологий.

Количество используемых передовых производственных технологий.

3. Демография

Ожидаемая продолжительность жизни при рождении (ОПЖ).

Общая смертность, на 1000 населения за год.

Младенческая смертность.

4. Образование и здравоохранение

Количество амбулаторно-поликлинических организаций.

Количество больничных организаций.

Количество детских оздоровительных лагерей.

Мощность амбулаторно-поликлинических организаций, посещений в смену.

Численность воспитанников в организациях, осуществляющих образовательную деятельность по образовательным программам дошкольного образования.

Численность врачей на 10 000 человек населения.

Численность детей, отдохнувших за лето в детских оздоровительных лагерях человек.

Численность населения на одну больничную койку, человек.

Численность обучающихся по образовательным программам начального, основного и среднего общего образования.

Численность среднего медицинского персонала на 10 000 человек населения.

Численность студентов, обучающихся по программам бакалавриата, специалитета, магистратуры.

Численность студентов, обучающихся по программам подготовки квалифицированных рабочих и служащих.

Численность студентов, обучающихся по программам подготовки специалистов среднего звена.

5. Охрана среды

Выброшено в атмосферу загрязняющих веществ, отходящих от стационарных источников.

Доля уловленных и обезвреженных загрязняющих атмосферу веществ в общем количестве отходящих от стационарных источников.

Сброс загрязненных сточных вод, млн. куб. м.

Уловлено и обезврежено загрязняющих атмосферу веществ, тыс. т.

6. Социально-бытовые условия

Выработано электроэнергии, Гвт-час.

Уровень занятости, %.

Среднемесячная номинальная заработная плата работников организаций, руб.

Доля населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума.

Средний размер одной квартиры кв. м общей площади жилых помещений.

Удельный вес убыточных организаций в общем числе организаций, %.

Удельный вес автомобильных дорог с твердым покрытием в общей протяженности автомобильных дорог общего пользования, %.

Количество аварий на источниках теплоснабжения, паровых и тепловых сетях.

Коэффициент частоты производственного травматизма со смертельным исходом на 1000 работающих.

Удельный вес сельских населенных пунктов, имеющих связь по дорогам с твердым покрытием с сетью дорог общего пользования в общем числе сельских населенных пунктов.

Количество аварий на водопроводных сетях.

Частота производственного травматизма со смертельным исходом на 1000 работающих промышленности.

Степень износа основных фондов, %.

Количество автобусов общего пользования на 100 000 человек населения, штук.

8. Малые и средние и индивидуальные предприниматели.

Основные показатели деятельности малых предприятий количество предприятий. тыс.

Основные показатели деятельности малых предприятий оборот. млрд. руб.

Основные показатели деятельности индивидуальных предпринимателей в численность фактически действующих индивидуальных предпринимателей, тыс. Человек.

Основные показатели деятельности индивидуальных предпринимателей в объем выручки (с учетом налогов и аналогичных обязательных платежей) от продажи товаров, продукции, работ, услуг, млрд. руб.

7. Интернет

Домашние хозяйства, имевшие доступ из него доступ в интернет (в % от общего числа домохозяйств соответствующего субъекта РФ).

Домашние хозяйства, имевшие доступ в широкополосный интернет (в % от общего числа домохозяйств соответствующего субъекта РФ).

Организации, использовавшие сеть Интернет (в % от общего числа обследованных организаций соответствующего субъекта РФ).

Количество персональных компьютеров на 100 работников с доступом к сети интернет.

8. Коэффициент фондов (выражает степень социального неравенства общества)

9. Площадь сгоревших лесов, среднее значение за 2010-2019 гг., км кв.

Рассчитанный индекс ИСР для всех субъектов РФ представлен табл. 1. Даны значения индекса в порядке убывания для всех субъектов РФ, рангов групп параметров, ВРП на душу населения, коэффициенты фондов и пожаров.

Таблица 1.

Индекс стран и регионов ИСР для субъектов РФ. Указаны рейтинги по каждой группе параметров, значения ВРП на душу населения, коэффициента фондов и площади сгоревших лесов за 2010-2019 гг.

№	Субъект РФ	Индекс ИСР	ВРП на душу	Высокотехнологичное развитие	Демография	Социально-бытовые условия	Малые и средние предприятия	Образование и здравоохранение	Охрана природы	Интернет	Коэффициент фондов	Пожары 2010-2019 гг.
1	Москва	0,986	7	1	4	1	1	1	4	4	3	10
2	Санкт-Петербург	0,927	10	3	5	2	3	2	2	3	7	4
3	Тюменская обл.	0,824	4	7	7	9	8	7	33	23	1	74
4	Московская обл.	0,815	18	2	17	44	5	5	1	21	25	60
5	Краснодарский край	0,806	37	40	20	7	2	4	3	43	9	68
6	Башкортостан	0,792	45	16	63	17	10	3	34	20	4	34
7	Татарстан	0,781	16	32	16	5	7	9	23	2	16	14
8	Белгородская обл.	0,766	19	23	34	6	23	52	24	12	19	6
9	Ростовская обл.	0,742	51	22	56	23	4	8	18	56	18	18
10	Нижегородская обл.	0,695	39	4	60	64	17	10	30	19	12	63
11	Самарская обл.	0,669	27	8	39	15	12	24	20	77	39	23
12	Воронежская обл.	0,654	43	67	41	32	16	18	44	5	13	33
13	Свердловская обл.	0,654	21	6	47	58	6	6	61	36	8	69
14	Ставропольский край	0,651	69	20	49	10	13	32	60	9	34	16
15	Липецкая обл.	0,651	25	39	26	37	43	54	40	33	22	21

16	Саратовская обл.	0,631	60	11	38	39	26	16	37	76	69	13
17	Челябинская обл.	0,631	40	9	59	79	9	17	5	37	74	52
18	Ханты-Мансийский АО	0,628	3	61	2	8	27	36	83	8	23	72
19	Карачаево-Черкесия	0,626	82	26	12	18	78	85	10	15	75	46
20	Калининград	0,625	28	33	23	12	40	61	50	14	63	61
21	Пермский край	0,611	24	63	53	76	11	11	16	47	10	45
22	Хабаровский край	0,608	22	53	65	26	31	30	12	22	29	80
23	Магаданская обл.	0,600	8	13	29	11	82	42	47	67	27	65
24	Новосибирская обл.	0,599	32	49	40	41	15	14	28	79	58	76
25	Архангельская обл.	0,597	14	72	55	33	41	34	19	54	28	54
26	Рязанская обл.	0,593	50	21	45	42	58	55	22	42	45	56
27	Сахалинская обл.	0,592	5	44	37	77	67	38	62	13	6	40
28	Красноярский край	0,589	12	5	61	45	14	12	79	58	21	83
29	Северная Осетия-Алания	0,584	78	87	9	16	65	35	6	63	54	25
30	Приморский край	0,581	34	45	68	30	19	25	17	48	37	78
31	Ямало-Ненецкий АО	0,579	2	82	6	4	71	68	58	10	2	71
32	Ленинградская обл.	0,578	17	68	31	54	34	80	11	17	46	51
33	Калужская обл.	0,573	33	43	42	19	55	76	15	30	51	59
34	Дагестан	0,569	76	15	8	31	21	56	84	87	26	11
35	Тульская обл.	0,561	42	10	83	28	33	57	13	31	48	39
36	Удмуртия	0,558	44	52	24	36	36	28	49	49	49	7
37	Оренбургская обл.	0,556	29	64	75	24	29	22	56	6	36	8
38	Мурманская обл.	0,550	15	48	32	68	74	53	7	24	65	26
39	Томская обл.	0,544	23	25	21	20	57	27	64	83	56	73
40	Омская обл.	0,543	48	69	64	14	24	26	27	71	20	75
41	Пензенская обл.	0,541	59	62	25	13	32	60	55	32	70	32
42	Мордовия	0,539	61	17	35	43	69	58	21	86	67	44
43	Ивановская обл.	0,535	79	56	43	35	47	63	68	39	55	43
44	Крым АО	0,534	80	66	54	38	20	47	36	1	84	3
45	Брянская обл.	0,525	65	35	85	55	46	66	14	35	33	58
46	Волгоградская обл.	0,524	53	55	22	65	22	23	53	74	81	17
47	Кировская обл.	0,524	67	19	36	71	37	44	35	70	82	27
48	Астраханская обл.	0,516	31	80	30	60	52	37	82	27	53	53
49	Алтайский край	0,511	73	76	74	85	25	20	41	60	40	67
50	Коми респ.	0,510	11	75	27	52	62	39	57	38	31	55
51	Иркутская обл.	0,499	20	36	79	83	18	13	9	69	62	81
52	Саха (Якутия) респ.	0,493	9	51	13	81	44	21	45	40	14	85
53	Курская обл.	0,488	46	50	66	22	48	50	52	57	42	22
54	Чечня	0,485	84	73	11	51	60	86	54	82	30	19
55	Тамбовская обл.	0,478	56	71	18	50	51	67	72	11	38	37
56	Смоленская обл.	0,475	52	37	71	69	59	49	39	26	32	66
57	Ярославская обл.	0,474	36	59	67	49	42	33	59	41	44	31
58	Бурятия	0,474	75	27	44	63	56	43	26	84	15	79
59	Кемеровская обл.	0,473	38	24	80	53	28	19	51	72	72	70
60	Амурская обл.	0,472	47	54	62	61	54	40	31	66	17	84
61	Ульяновская обл.	0,471	62	65	48	21	45	62	25	68	59	36
62	Новгородская обл.	0,470	30	81	84	25	73	73	38	28	57	38
63	Чувашия	0,465	71	41	14	34	49	46	71	61	85	20
64	Камчатский край	0,465	13	42	50	57	77	51	69	16	80	41
65	Владимирская обл.	0,459	55	46	70	27	35	64	73	45	73	50
66	Калмыкия	0,438	64	18	10	86	80	72	78	64	83	1
67	Вологодская обл.	0,437	26	47	69	62	39	70	48	34	71	24
68	Марий Эл	0,436	66	14	28	80	76	82	76	55	50	48
69	Ненецкий АО	0,435	1	83	33	70	87	65	87	29	5	5
70	Адыгея	0,411	72	84	46	3	79	84	75	25	35	42
71	Хакасия	0,408	41	74	51	46	68	79	42	75	52	47
72	Ингушетия	0,407	85	29	1	78	84	87	86	78	68	15

73	Карелия респ.	0,403	35	77	76	40	72	69	46	18	86	29
74	Забайкальский край	0,400	58	58	57	87	53	31	29	50	43	82
75	Чукотский АО	0,398	6	12	86	75	86	15	85	85	11	35
76	Орловская обл.	0,391	57	28	73	74	63	59	74	46	47	12
77	Тыва респ.	0,385	77	57	82	84	83	48	63	44	64	64
78	Кабардино-Балкария	0,368	83	85	3	48	61	74	80	52	76	30
79	Псковская обл.	0,367	68	31	81	56	75	83	65	62	78	57
80	Алтай респ.	0,362	74	34	77	82	81	81	77	7	61	28
81	Севастополь	0,358	81	86	19	72	66	77	70	81	77	1
82	Тверская обл.	0,354	54	30	72	59	50	41	66	73	87	49
83	Еврейская АО	0,348	49	38	87	66	85	75	32	65	79	77
84	Костромская обл.	0,338	63	60	78	73	64	71	67	59	66	9
85	Курганская обл.	0,293	70	79	58	67	70	78	43	80	60	62

Первые места по ИСР занимают Москва, Санкт-Петербург и Московская область. В первую десятку регионов также входят такие регионы, как Краснодарский край, Тюменская область, Татарстан, Башкортостан, Нижегородская область, Свердловская и Ростовская области.

Последние места по ИСР занимают Брянская, Псковская, Орловская области, Алтайский край и Карелия. К ним примыкают Сахалинская, Курганская и Костромская область, также Калмыкия и республика Марий Эл.

Начнем анализ ИСР с исследования его связи с ИРЧП (рис. 1). Стрелки указывают переход из верхних 15 позиций столбца значений индекса ИРЧП в

индекс ИСР. Мы видим, что без изменения положения остаются Москва, Санкт-Петербург и Тюменская область. Татарстан и Белгородская область переходят в ИСР с уменьшением на 2 или 3 позиции. Остальные регионы, спускаются ниже и не пересекаются с 15 регионами ИСР. Объяснение такого изменения легко понять, если обратить внимание на то, что эти регионы почти все – сырьевые. Таким образом, индекс ИРЧП в первую очередь, выражает уровень жизни человека (как и ИРЧП ООН). Наш же индекс предназначен для анализа процесса развития субъектов, и уровень жизни является только его частью.

ИРЧП		ИСР	
Москва	→	Москва	1
Санкт-Петербург	→	Санкт-Петербург	2
Тюменская обл.	→	Тюменская обл.	3
Татарстан	→	Московская обл.	4
Ханты-Мансийский АО - Югра	→	Краснодарский край	5
Белгородская обл.	→	Башкортостан	6
Якутия	→	Татарстан	7
Ямало-Ненецкий АО	→	Белгородская обл.	8
Магаданская обл.	→	Ростовская обл.	9
Томская обл.	→	Нижегородская обл.	10
Сахалинская обл.	→	Самарская обл.	11
Ненецкий АО	→	Воронежская обл.	12
Коми	→	Свердловская обл.	13
Красноярский край	→	Ставропольский край	14
Архангельская обл.	→	Липецкая обл.	15

Рис. 1. Взаимосвязь верхних 15 позиций регионов ИРЧП и ИСР. Стрелки показывают подъем или спуск регионов ИРЧП при переходе в ИСР.

Обычно публикация ИРЧП как для стран мира, так и для субъектов РФ оканчивается изложением только индекса и списка его параметров. Однако это не позволяет определить, какие из параметров страна должна улучшать в первую, а какие в по-

следнюю очередь, чтобы занять более высокое место. Здесь эта задача решена – для каждого региона рассчитаны ранги его параметров. В табл. 2 представлены эти ранги для 10 регионов, занимающих первые 10 мест и 10 последних.

Так, для Московской области параметр ВВП на

душу имеет ранг 1, его следовало бы увеличивать в первую очередь среди других параметров. У параметра же «Охрана природы» ранг равен 9. Это подтверждает то, что недавно Московская область получила первое место по этому показателю среди субъектов России.

Данный подход показывает, что у Санкт-Петербурга, Тюменской и Московской областей, Краснодарского края и Татарстана параметр ВРП на душу имеет ранг равный 1. Это означает, что они попали на высокие места в списке регионов не за счет большого богатства – этот параметр самое «слабое» из их достижений.

Таблица 2.

Ранги значений параметров каждого региона в порядке возрастания относительного вклада в формирование ИСР. Рангу 1 соответствует наименьший вклад в формирование. Ранг «площади пожаров» отсутствует, т.к. управлять этим параметром еще не научись.

№	Регион	Индекс ИСР	Ранг "ВРП на душу"	Ранг "Высокотехнологичное развитие"	Ранг "Демография"	Ранг "Социально-бытовые условия"	Ранг "Малые и средние предприятия"	Ранг "Образование и здравоохранение"	Ранг "Охрана природы"	Ранг "Интернет"	Ранг "Коэффициент фондов"
1	Москва	0,986	5	6	1	6	6	6	1	1	4
2	Санкт-Петербург	0,927	1	4	3	7	4	7	7	4	2
3	Тюменская обл.	0,824	1	6	6	4	5	6	2	3	9
4	Московская обл.	0,815	1	8	5	2	6	6	9	4	3
5	Краснодарский край	0,806	1	3	4	6	9	7	8	2	5
6	Башкортостан	0,792	3	6	1	5	7	9	2	4	8
7	Татарстан	0,781	1	2	4	8	7	6	3	9	4
8	Белгородская обл.	0,766	7	4	2	9	4	1	3	8	6
9	Ростовская обл.	0,742	3	5	1	4	9	8	6	1	6
10	Нижегородская обл.	0,695	3	9	2	1	6	8	4	5	7
76	Орловская обл.	0,391	4	9	3	1	5	6	1	8	7
77	Тыва респ.	0,385	9	6	3	1	2	7	5	8	4
78	Кабардино-Балкария	0,368	5	1	9	8	6	4	2	7	3
79	Псковская обл.	0,367	9	8	2	7	4	1	5	6	3
80	Алтай респ.	0,362	7	8	4	1	2	2	4	9	6
81	Севастополь	0,358	9	1	8	5	7	3	6	2	3
82	Тверская обл.	0,354	2	9	4	6	7	8	5	3	1
83	Еврейская АО	0,348	9	7	1	5	2	4	8	6	3
84	Костромская обл.	0,338	9	7	1	2	6	3	4	8	5
85	Курганская обл.	0,293	1	3	8	6	5	4	9	2	7

Проведем анализ данных по каждой группе параметров. Начнем с параметра ВРП на душу населения (рис. 2). Для этого рассмотрим, какие места в рейтинге в каждой группе параметров занимают 10 лидирующих регионов и 10 замыкающих. Абсолютное первенство здесь имеют 8 нефте- и золотодобывающих регионов Сибири – Ненецкий АО, Ямало-Ненецкий АО, Чукотский АО, Ханты-Мансийский АО, Тюменская, Сахалинская, Магаданская область, Саха (Якутия), Коми, Красноярский и Камчатский край. Города Москва и Санкт-Петербург занимают здесь лишь 7-е и 10-е места. Отметим, неравномерность развития регионов РФ [4, 5] проявляется и на «высоком» уровне: доходы лидера этой группы превышают доходы столицы страны

Москвы в 5 раз. Для примера – столица США Вашингтон по ВВП на душу населения – лидер страны. Чемпион России по ВРП на душу имеет доходы не только в 5 раз выше Москвы, но и в 54 раза больше самого маленького дохода регионов.

Замыкают список в основном кавказские регионы – Дагестан, Северная Осетия-Алания, Карачаево-Черкесия, Кабардино-Балкария, Чечня, Ингушетия, а также Севастополь и Крым.

Последняя место по богатству в стране Ингушетия является чемпионом в группе «Демография» – там она занимает высшее место по ожидаемой продолжительности жизни (ОПЖ) и имеет самую низкую смертность в стране.

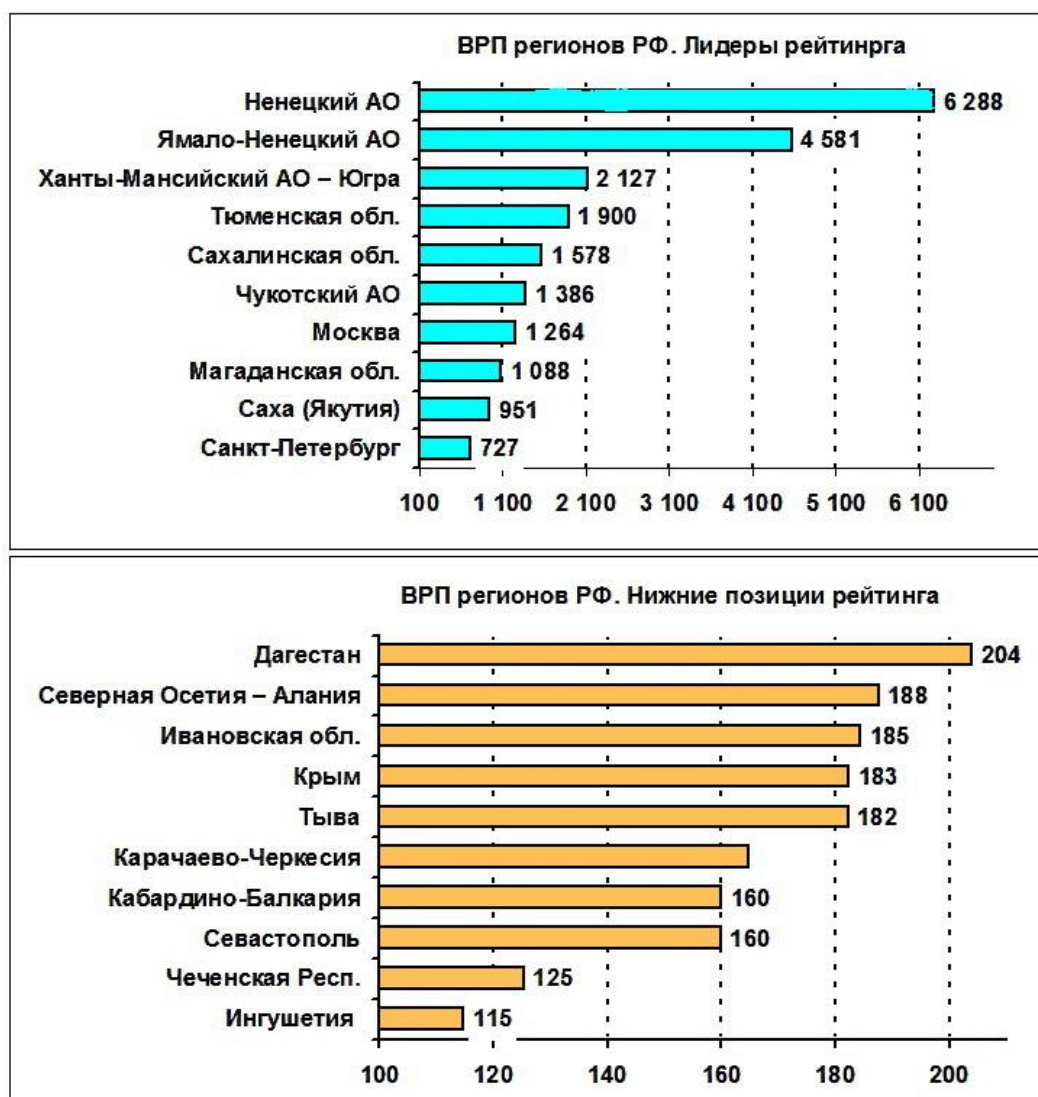

Рис. 2 Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ для параметра «ВРП регионов РФ», тыс. руб.

То, что Санкт-Петербург, Москва и Московская область занимают первые места в группе «Высокотехнологичное развитие» (рис. 3), понятно и не вызывает удивления. Рядом с ними находятся Нижегородская, Свердловская, Саратовская, Челябинская области и Красноярский край, хорошо известные со времен Великой Отечественной войны направленностью промышленности на передовое развитие. Известна высокоразвитой промышленностью и Тульская область. Отметим, что сырьевые

регионы России также есть в этом списке – это Тюменская и Магаданская область, Чукотский АО.

Среди наименее высокотехнологичных регионов мы неожиданно видим Новгородскую область. В нижней части списка находятся также республики Кавказа – Адыгея, Кабардино-Балкария, Северная Осетия-Алания и сырьевые регионы Ямало-Ненецкий АО и Ненецкий АО.

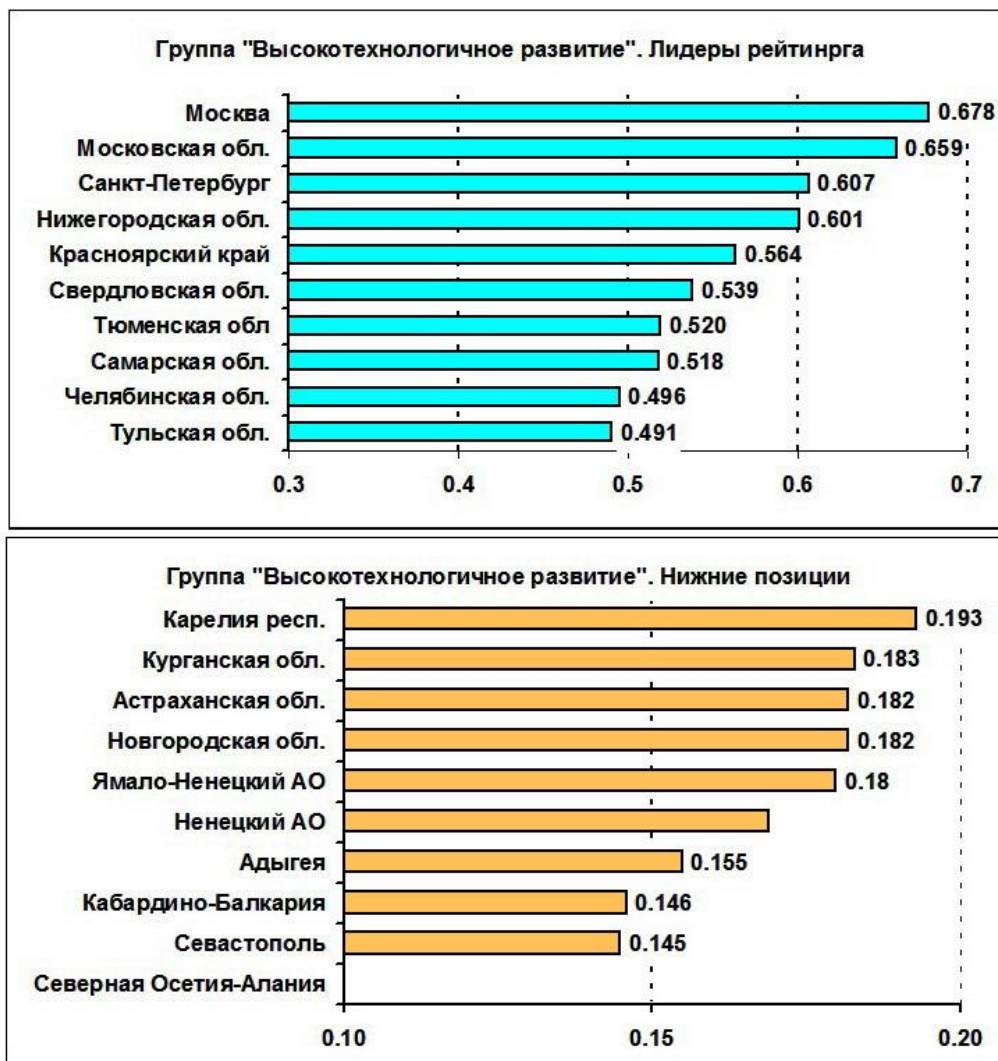

Рис. 3. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Высокотехнологичное развитие».

Сравнивая две отрасли развития – высокотехнологичное развитие и сырьевое, можно сказать, что они находятся «в разных весовых категориях». Высокотехнологичная и наукоемкая отрасль сопоставима только с малым и средним предпринимательством – согласно РОССТАТ доли их продукции в валовом региональном продукте субъектов РФ в 2018 были равны соответственно 20,7% и 20,2%.

В целом развитие передовой науки в последние 15 лет тормозилось. Табл. 3 показывает уменьшение в регионах числа работников, выполнявших научные исследования в последние 15 лет. Также отметим чрезвычайно неравномерное распределение указанных работников по регионам. В Москве находится 30% от всех высокотехнологичных работников, а суммарно в Москве, Московской области и Санкт-Петербурге их количество составляет 53,7%.

Таблица 3.

Численность работников, выполнявших научные исследования и разработки в 2018 г. и изменение их числа 2018 г. к 2006 г. Показаны 15 регионов с наибольшим количеством ученых.

№	Регион	Численность работников, выполнявших научные исследования в 2018 г.	Изменение числа работников, выполнявших научные исследования 2018 /2006 гг.	Изменение числа работников, выполнявших научные исследования 2018 /2013 гг.
1	Москва	204 862	0,86	0,86
2	Московская обл.	86 796	1,04	1,01
3	Санкт-Петербург	75 031	0,92	0,95
4	Нижегородская обл.	40 819	1,00	0,98
5	Новосибирская обл.	21 711	1,00	1,01
6	Свердловская обл.	20 528	1,01	0,98
7	Челябинская обл.	15 162	1,06	0,96
8	Татарстан	12 671	0,99	0,97
9	Ростовская обл.	11 720	0,74	0,96
10	Воронежская обл.	10 986	0,48	0,60
11	Самарская обл.	9 958	0,75	1,02
12	Томская обл.	9 903	1,00	0,95
13	Пермский край	9 848	1,16	1,14
14	Калужская обл.	8 958	0,86	0,85
15	Красноярский край	7 901	1,25	1,09

В группе Демография (рис. 4) лидируют республики Кавказа Ингушетия, Кабардино-Балкария, Дагестан, Северная Осетия-Алания, Чечня, Карачаево-Черкесия и ресурсодобывающие регионы Ханты-Мансийский АО, Ямало-Ненецкий АО, Тюменская область, Саха (Якутия) и Татарстан, а также столицы – Москва и Санкт-Петербург. То есть, в «Демография» входят три группы – кавказские республики, ресурсодобывающие регионы и две высокоразвитые столицы.

Отметим, что несколько лет назад автор анализировал распределение мест в демографии [4, 6]. Москва и Санкт-Петербург тогда были в первой десятке. Из богатых регионов Сибири только Ханты-Мансийский АО и Тюменская область были в

списке, из кавказских республик были лишь две. Следует отметить, что тогда у богатых регионов демографический потенциал был примерно равен среднему значению по стране. Это было связано с тем, что население этих регионов имело слабые зарплаты и медицинское обеспечение. За несколько лет ситуация сильно изменилась к лучшему, что позволило подняться на один из верхних уровней.

В конце демографического списка находятся Костромская, Иркутская, Кемеровская, Псковская, Новгородская и Брянская области, республика Тыва и Еврейская АО. За исключением Чукотской АО все они небогаты и не ориентированы на сырьевую экономику.

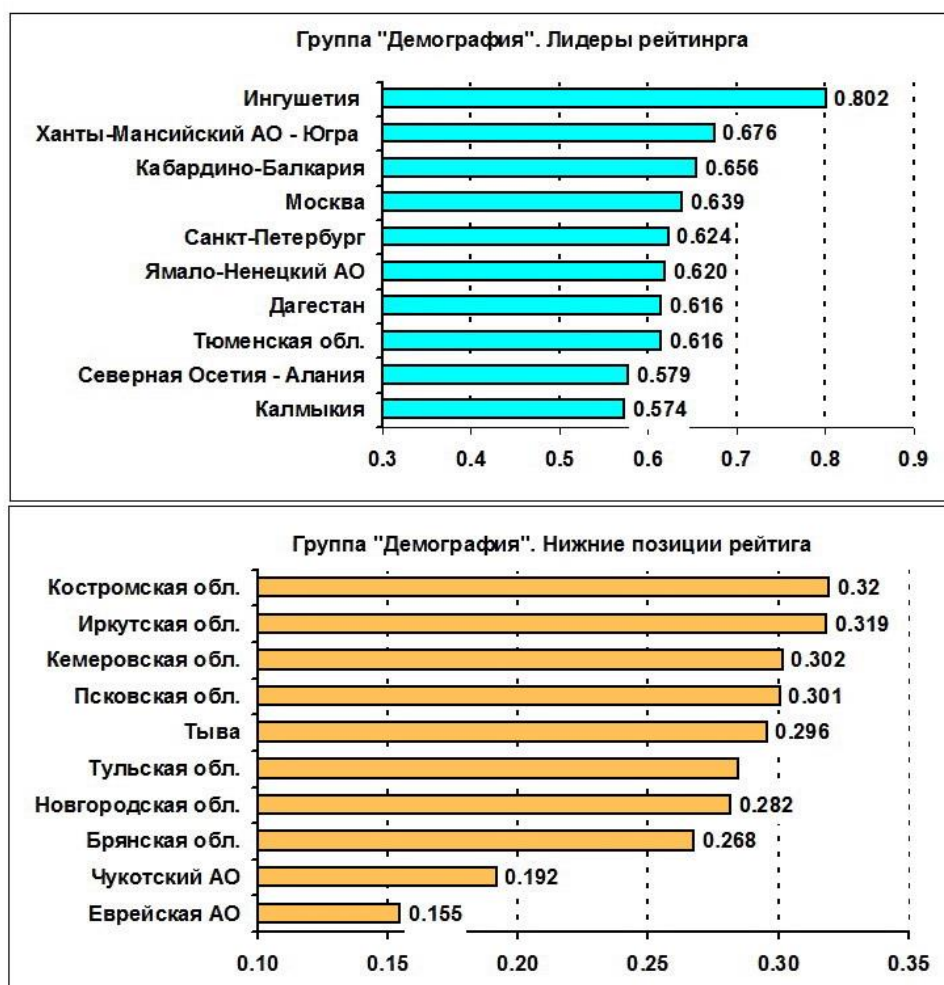

Рис. 4. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Демография»

Анализ демографических параметров развития в данной работе выявил четыре кластера – группы субъектов РФ (рис. 5, 6). Это 1) республики Кавказа, 2) регионы, в которых смертность выше мировой, 3) регионы Сибири и 4) группа всех других регионов. Отметим, что Ингушетия, как говорилось,

занимающая в группе первое место, имеет последнее место по уровню дохода в стране (рис. 6), а находящийся на втором месте Ханты-Мансийский АО – Югра – третий в стране по богатству.

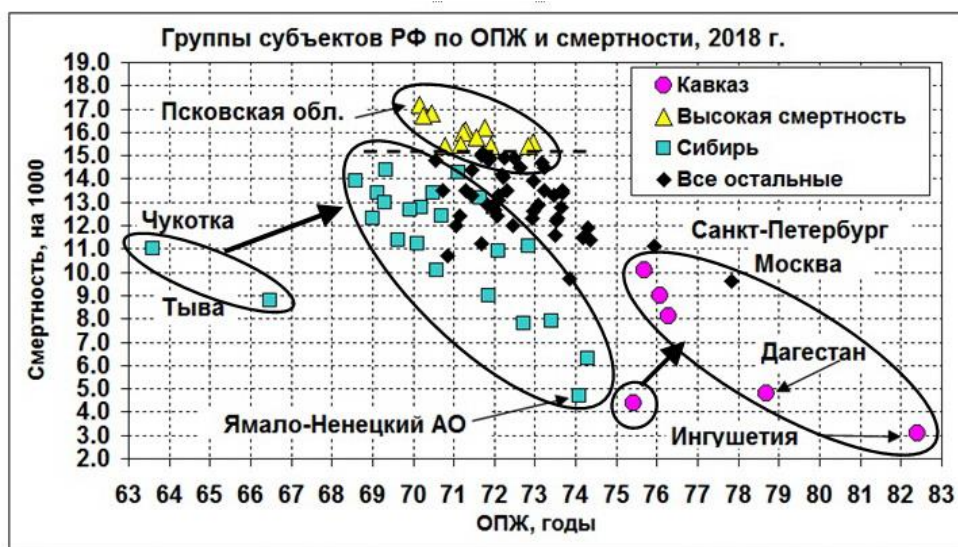

Рис. 5. Связь ожидаемой продолжительности жизни (ОПЖ) и общей смертности населения регионов России в группах регионов в 2018 г. Штриховая линия показывает максимальную смертность в странах мира этого года (15,4 на 1000).

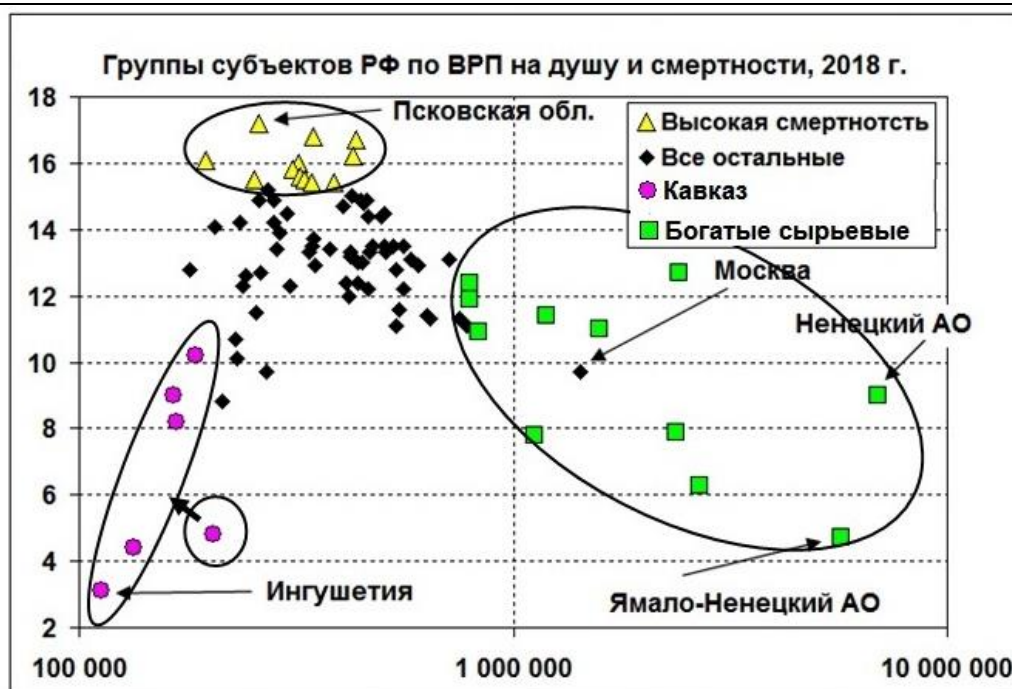

Рис. 6. ВВП надушу и общей смертности населения регионов России в группах регионов в 2018 г. Горизонтальная ось имеет логарифмическую шкалу

Как следует из рис. 5 и 6, регионы Кавказа имеют самые высокие значения продолжительности жизни, наименьшие значения смертности при наименьших доходах в стране. Они представляют на графике рис. 5 полосу, наклоненную нижней стороной вправо – вниз. Год от года продолжают улучшаться демографические параметры и богатство в этой группе, но соотношение максимума по демографии и низкого уровня богатства не выправляется.

Следует отметить, что по демографическим параметрам ближе всех к этой группе (рис. 5) находятся Москва и Санкт-Петербург.

Сложное положение имеют демографические антиподы кавказских – группа расположенных в основном вокруг Московской области регионов имеет смертность, превышающую самую высокую смертность среди стран мира. Эти регионы при низком, но не минимальном, уровне дохода уже несколько лет подряд имеют значения общей смертности выше мирового значения. В 2012 г. таких регионов было 16, в 2013 г. – 18, в 2014 – 17, в 2018 –

12. Ранее А.М. Тарко выявил это явление в книге [4].

На графике рис. 5 кластер регионов Сибири – это полоса, наклоненная нижней стороной вправо – вниз, он расположен несколько выше и правее по отношению к кластеру кавказских регионов. Люди в Сибири в среднем живут на 6 лет меньше, а умирают в 1,5 раз чаще, чем в республиках Кавказа.

Отметим, что каждый из кластеров Кавказа и Сибири имеет на графике слева точки одного или двух отстоящих регионов. Это значит, что в них значение ОПЖ заметно меньше. В случае Сибири эти регионы имеют наименьшие значения ОПЖ в стране – Чукотка и Тыва. Данные двух групп регионов для 2018 г. отражены в табл. 3.

Правее кластера «регионы Сибири» и чуть выше к нему примыкают значения кластера «Все остальные регионы России», а еще выше находится группа регионов со смертностью, превышающей самую высокую смертность мира.

Значения ОПЖ и общей смертности для регионов Кавказа
и регионов со смертностью выше мировой в 2018 г.

Регионы РФ	ОПЖ, годы	Смертность, на 1000
Регионы Кавказа		
Республика Ингушетия*	82,41	3,1
Республика Дагестан	78,69	4,8
Кабардино-Балкария	76,28	8,1
Карачаево-Черкесия	76,09	9,0
Северная Осетия-Алания	75,68	10,1
Чечня	75,43	4,4
Среднее	77,43	6,6
Регионы со смертностью выше мировой		
Псковская обл.	70,16	17,2
Тверская обл.	70,47	16,8
Новгородская обл.	70,26	16,7
Тульская обл.	71,77	16,2
Ивановская обл.	71,29	16,1
Владимирская обл.	71,23	16,0
Орловская обл.	71,56	15,8
Тамбовская обл.	72,95	15,6
Смоленская обл.	71,16	15,5
Рязанская обл.	72,84	15,4
Среднее	71,37	16,1

Рассматривая демографическую группу параметров РФ, укажем, что неравномерное развитие проявляется еще больше в части «город» – «село». Полигон значений общей смертности (рис. 7) показывает, что сельские жители умирают в 1,22 раза чаще, а мода смертности (наиболее часто встречающееся значение) в 2018 г. была 16,3 на 1000.

Среди городских жителей в 2018 г. было 6 регионов со смертностью превышающей мировую, а среди сельских – 23 региона! К примеру, смертность в Магаданской области была 22,7. Для сравнения отметим, что в указанном году смертность в Евросоюзе 10,5.

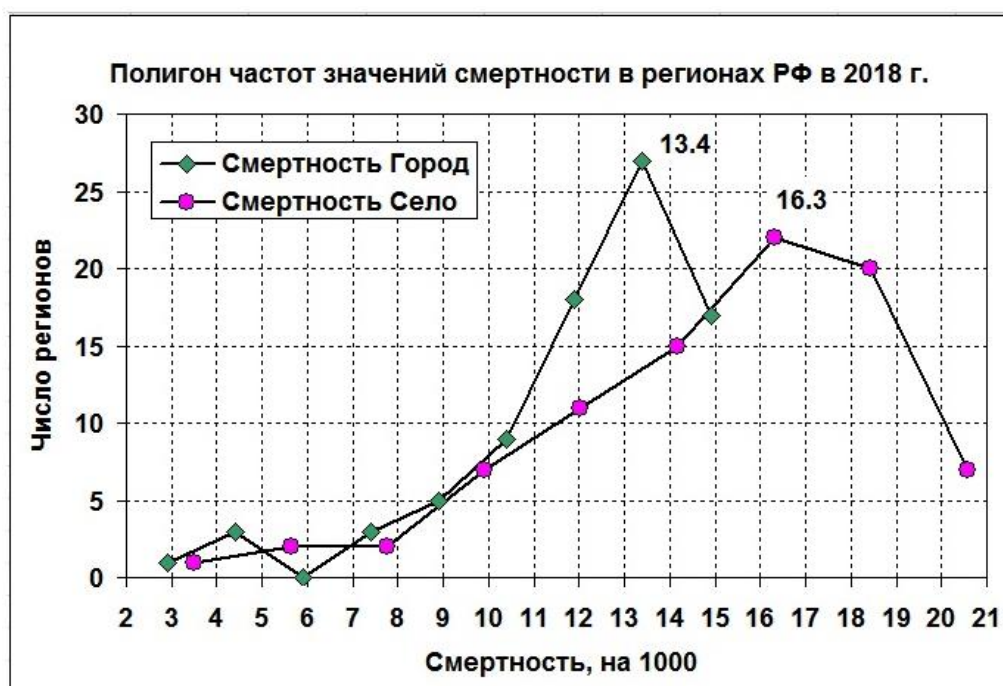

Рис. 7. Полигон частот значений смертности городской и сельской местности в субъектах РФ в 2018 г.

Завершая анализ группы демографических параметров, укажем, что по ОПЖ регионы имеют огромный разброс значений в 20 лет – от 63 до 83 лет (рис. 5). Этот разброс говорит об огромном различии в уровне жизни в разных регионах и соответственно в уровне развития. Наиболее близкие значения, соответствующие ОПЖ Ингушетии, в 2018 г. были в странах с высоким уровнем жизни – в Ирландии и Южной Корее. Наиболее близкие значения ОПЖ, соответствующие Чукотке, зарегистрированы в беднейших странах мира Замбии и Намибии. О превышении несколькими регионами мировых значений смертности уже говорилось, а страны мира со схожей смертностью, как Дагестан и Ингушетия, находятся на высоких – 6-м и 7-м местах в списке стран мира.

Москва и Санкт-Петербург занимают первые места в группе параметров «Образование и здравоохранение» (рис. 6). Это известные мировые центры высшего образования. Успехи этих и других соседствующих в списке городов и республик достаточно известны, это подтверждает и наш ИСР. Замыкают список регионов Алтай и Адыгея, рассмотренные выше регионы списка, имеющие смертность выше мировой и часть кавказских республик.

В конце списка находится Ингушетия, которая, как уже говорилось, одновременно чемпион по демографии и занимает последнее место по богатству. Мы видим, что она попала в конец еще одной группы параметров.

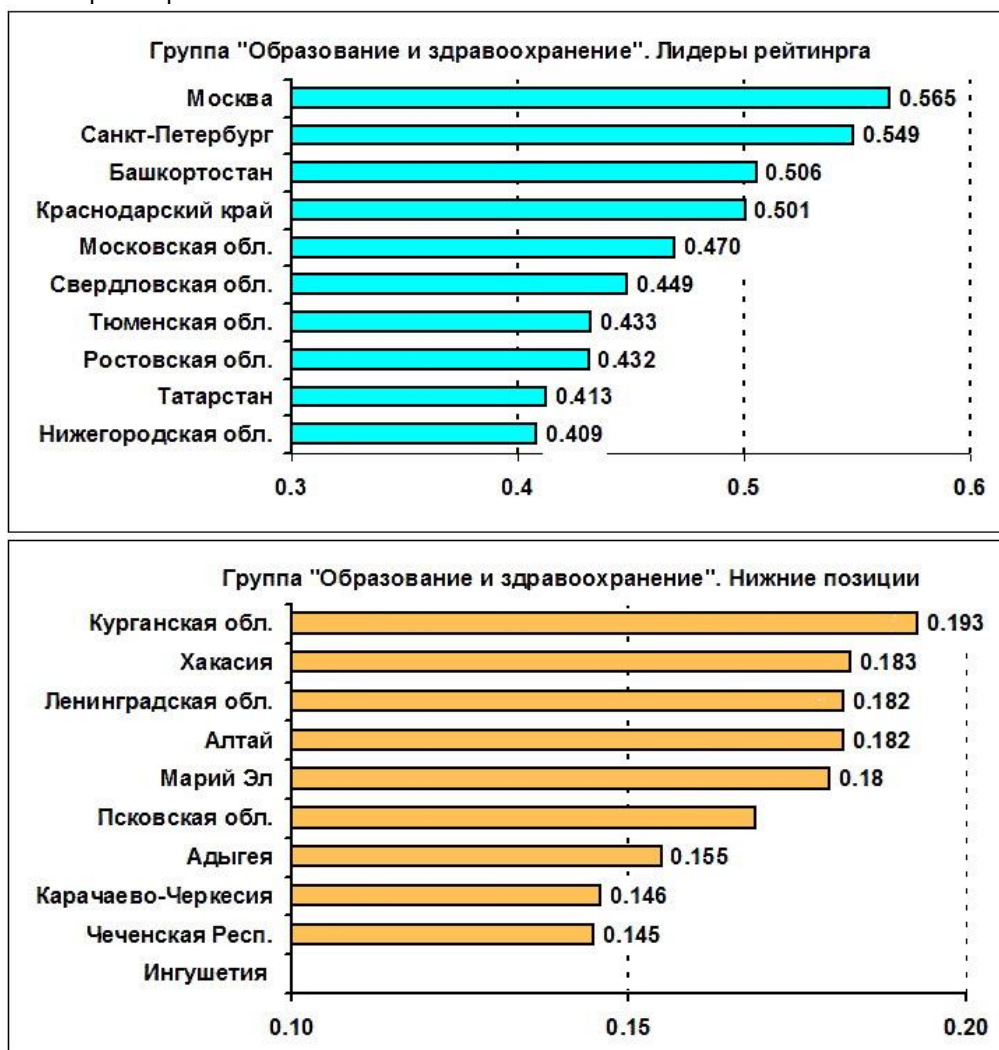

Рис. 8. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Образование и здравоохранение»

В группе показателей «Охрана природы» (рис. 9), по-видимому, заслуженно стоят на первых местах Московская область, Санкт-Петербург и Москва. За ними следует Краснодарский край, имеющий чистую природную среду, способствующую получению больших урожаев. Там же есть промышленно развитые Челябинская, Мурманская и

Архангельская области и две кавказские республики – Северная Осетия – Алания и Карачаево-Черкесия.

В конце списка находятся кавказские Дагестан и Ингушетия. Вместе с ними сибирские сырьевые чемпионы Ханты-Мансийский АО – Югра, Чукотский АО, Ненецкий АО, и Красноярский край, известный золотодобычей, оказались последними в стране по охране природы.

Рис. 9. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Охрана природы».

В еще одной группе показателей «Социально-бытовые условия» (рис. 10) снова лидируют Москва и Санкт-Петербург. Здесь впервые присутствуют сразу три региона с сельскохозяйственной ориентацией – Белгородская область, Краснодарский край и Ставропольский край. Также присутствуют четыре сырьевые региона – Ямало-Ненецкий АО, Татарстан, Ханты-Мансийский АО –

Югра, Тюменская область

Замыкает список группа субъектов РФ, среди которых мы видим сибирские Челябинскую и Иркутскую области, Саха (Якутия), Алтай, Тыва, Алтайский край и Забайкальский край. Эти регионы должны предпринять усилия для повышения уровня и условий жизни.

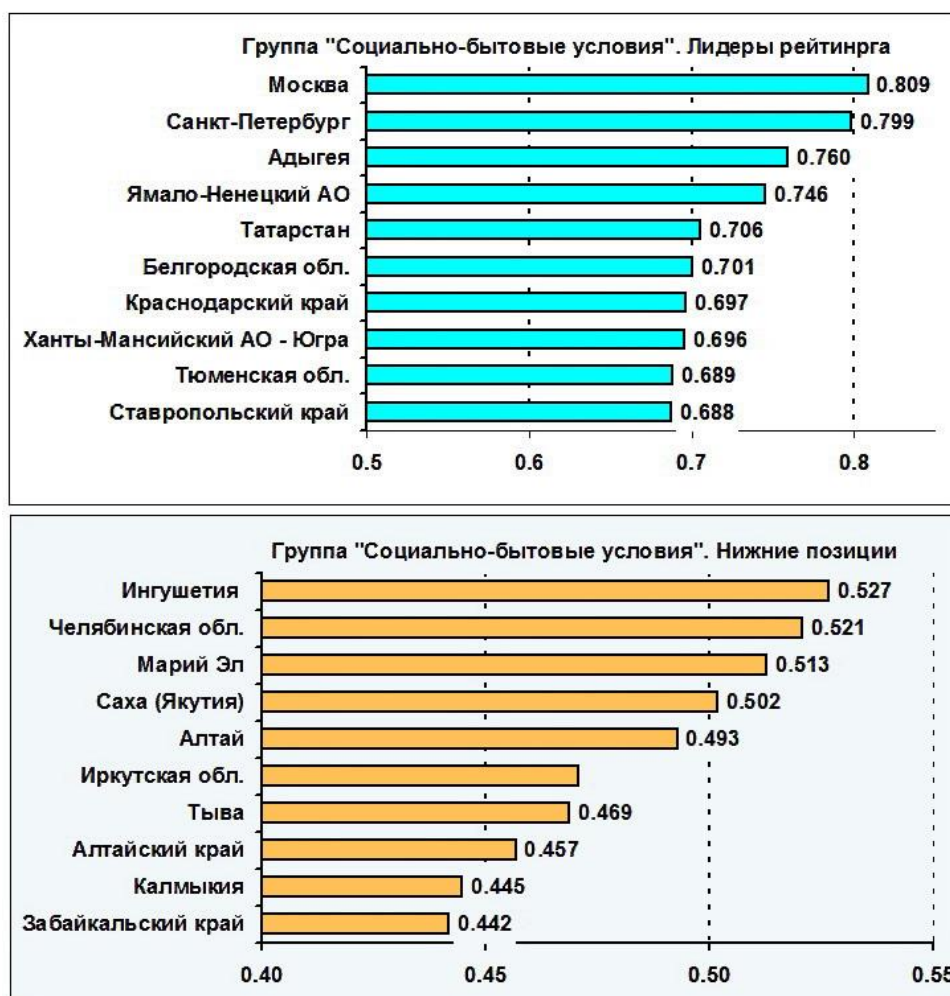

Рис. 10. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Социально-бытовые условия»

В экономически важной группе «Малые и средние предприятия» лидируют Москва, Краснодарский край, Санкт-Петербург и Московская область (рис. 11). В этой группе также находятся промышленно развитые Свердловская и Челябинская область, а также сырьевые регионы Татарстан, Тюменская область и Башкортостан.

В последние строки списка попали кавказские

Карачаево-Черкесия, Ингушетия, Адыгея, а также сибирские регионы Алтай и Тыва, Магаданская область, Еврейская АО. Предпоследний в этой группе Чукотский АО входит в десятку самых богатых регионов страны, а замыкающий список Ненецкий АО – самый богатый регион страны в 2017 и 2018 гг.

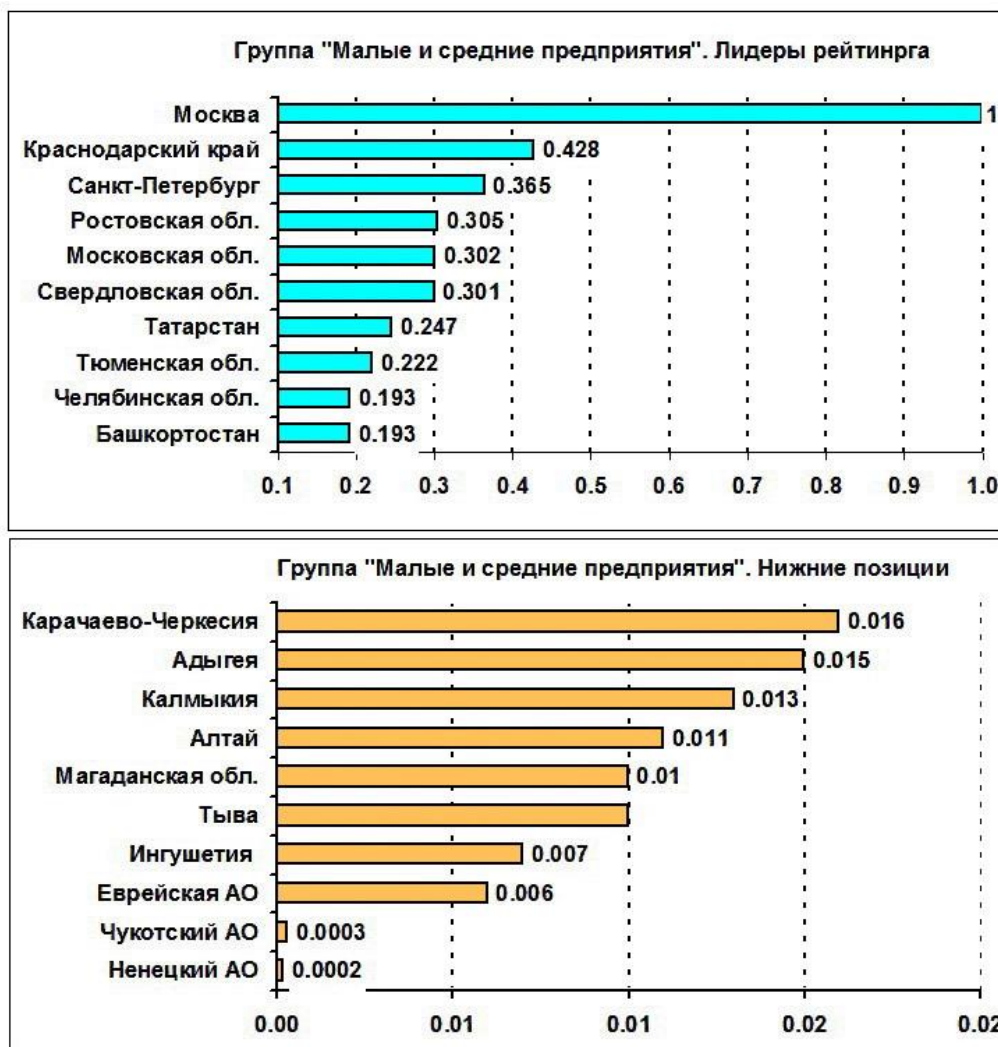

Рис. 11. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Малые и средние предприятия».

Обращение к списку, связанному с группой «Интернет» (рис. 12), показывает, что первое место занимает Крым. Среди десяти лучших мы без удивления видим Санкт-Петербург и Москву. Из сырьевых регионов в этом списке оказались Татарстан, Ханты-Мансийский АО – Югра и Ямало-Ненецкий АО. Впервые в десятке появлялись Воронежская и Оренбургская области. В первых строках мы видим республику Алтай. Здесь следует отметить, что

учет использования интернетом производился РОССАТ в значительной степени среди домашних хозяйств, поэтому этот показатель не отражает стратегические возможности и другие реалии страны.

В конце списка находятся сибирские регионы Томская и Новосибирская области, Чукотский АО, Бурятия. Мы видим кавказские Ингушетию и Дагестан. Также здесь находится город Севастополь.

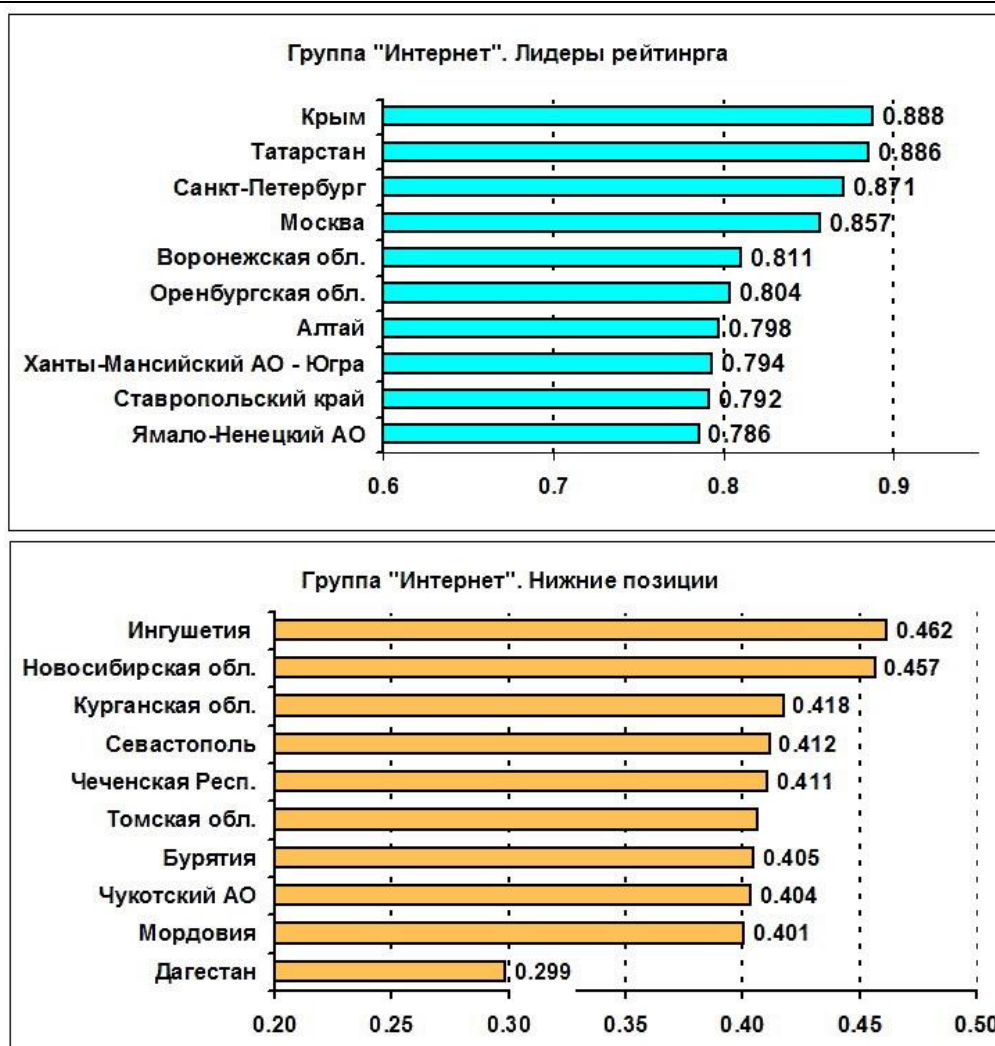

Рис. 12. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Интернет»

В число первых десяти мест по параметру «Пожары лесов» входят регионы, у которых было меньше всего пожаров в течение 2010-2019 гг (рис. 11). Это в значительной степени объясняется малой площадью лесов в них. Стоит отметить, что шестнадцать последних позиций списка регионов РФ занимают только регионы Сибири, десять из них это

Новосибирская, Иркутская, Амурская и Иркутская области, Еврейская АО, Приморский, Хабаровский, Красноярский, Забайкальский и Красноярский край, республики Бурятия и Саха (Якутия). В Амурской области и в Саха (Якутия) количество пожаров было почти вдвое больше, чем у каждого другого региона страны.

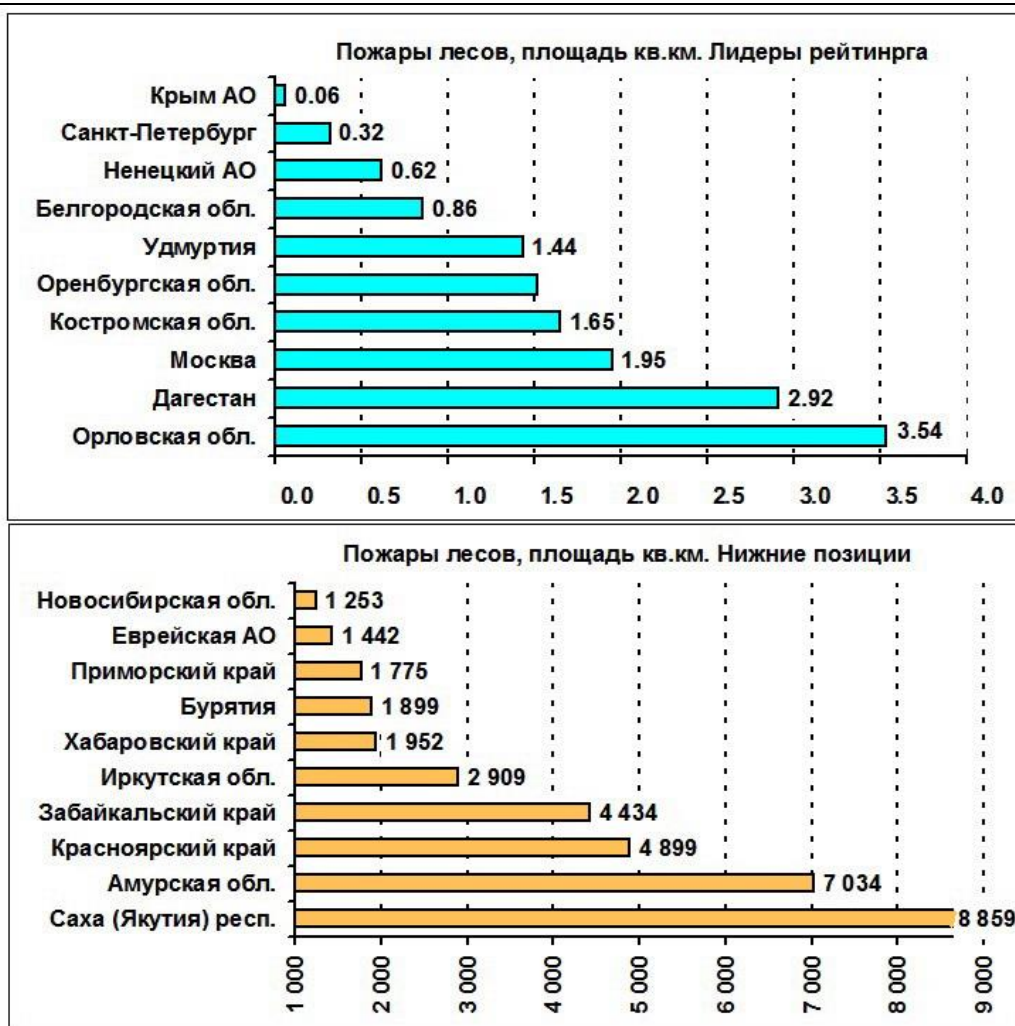

Рис. 13. Рейтинг 10 лидирующих и 10 замыкающих субъектов РФ группы параметров «Пожары лесов». Указано среднее количество сгоревших лесов в течение 2010-2019 гг.

Оценим влияние учета пожаров на ИСР. Для этого рассмотрим ситуацию в 15 верхних позициях ИСР без пожаров и с их учетом. Введение пожаров не повлияло на положение Москвы и Санкт-Петербурга в списке регионов. Это объясняется тем, что в городах лесные массивы минимальны и почти не влияют на пожары. В большинстве же других случаев сдвиг регионов происходит на лишь 1-2 позиции. Это можно объяснить тем, что площади сгоревших лесов в числе рассмотренных 15 верхних регионов, хоть и сильно различаются между собой, но эти различия во много раз меньше по сравнению с «чемпионами» по пожарам – регионами Сибири (рис. 13). Подтверждением этому является переход пожароопасных Ямало-Ненецкого АО и Красноярского края из 15 верхних регионов «без пожаров» на много позиций вниз в состоянии «с пожарами».

Определим соотношение трех факторов: индекса ИСР, ВРП на душу и группы «Высокотехнологичное развитие». На рис. 12 даны указаны верхние из 15 регионов каждой группы. Все указанные в столбце ВРП на душу регионы (кроме Москвы и Санкт-Петербурга) являются не только богатыми, но и сырьевыми – продажа национальных ресурсов дает им самые высокие положения. Самым богатым регионом является Ненецкий автономный округ, а

для ИСР и «Высокотехнологичного развития» самое высокое положение имеет, как уже говорилось, Москва. Мы видим, что Ненецкий, Ямало-ненецкий и почти все другие сырьевые регионы из 15 – уходят в нижнюю часть списка. Тюменская область, Москва и Санкт-Петербург – все с «повышением» ранга – переходят на более высокие уровни. Тюменская область поднимается на 3-е место. Один из результатов нашего интегрального многопараметрического анализа – только 3 из богатых регионов остаются из 15 в по ИСР.

Группа «Высокотехнологичное развитие» находится справа от столбца ИСР. Мы видим, что из нее в ИСР попадает 6 регионов – из них Москва, Санкт-Петербург, и Московская область. К ним также переходят Нижегородская, Красноярский край и Самарская область. Остальные регионы переходят на более низкие позиции в ИСР. Здесь следует отметить, что включение в анализ группы параметров «Высокотехнологичное развитие» мы считаем важным, эти параметры, характеризующие, технологичную степень развития, впервые демонстрируют свою значимость в интегральных индексах.

ВРП на душу	ИСР	Высокотех.	
Ненецкий АО	Москва	Москва	1
Ямало-Ненецкий АО	Санкт-Петербург	Московская обл.	2
Ханты-Мансийский АО - Югра	Тюменская обл.	Санкт-Петербург	3
Тюменская обл.	Московская обл.	Нижегородская обл.	4
Сахалинская обл.	Краснодарский край	Красноярский край	5
Чукотский АО	Башкортостан	Свердловская обл.	6
Москва	Татарстан	Тюменская обл.	7
Магаданская обл.	Белгородская обл.	Самарская обл.	8
Саха (Якутия)	Ростовская обл.	Челябинская обл.	9
Санкт-Петербург	Нижегородская обл.	Тулльская обл.	10
Коми	Самарская обл.	Саратовская обл.	11
Красноярский край	Воронежская обл.	Чукотский АО	12
Камчатский край	Свердловская обл.	Магаданская обл.	13
Архангельская обл.	Ставропольский край	Марий Эл	14
Мурманская обл.	Липецкая обл.	Дагестан	15

Рис. 14. Связь регионов в ВРП на душу, ИСР и в группе «Высокотехнологичное развитие» в верхних 15 позициях. Стрелки показывают подъем или спуск регионов при переходе.

Рассмотрим соотношение субъектов РФ по индексам ВРП на душу и «Высокотехнологичное развитие» на основе 15 первых по величине значений ВРП на душу (рис. 13). Из ВРП на душу переходят в «Высокотехнологичное развитие» четыре региона: Тюменская обл, Москва, Магаданская область, Санкт-Петербург и Красноярский край. Как уже говорилось, из 15 первых регионов по ВВП – 12 это

сырьевые, из них только три осталось в верхних строчках группы «Высокотехнологичное развитие». При этом Красноярский край и Тюменская область входят в десятку регионов с самым высоким технологическим потенциалом. Это обстоятельство подтверждает, что большинство сырьевых регионов не ориентировано на производство или разработку продукции передовых секторов экономики.

ВРП	Высокотех.	
Ненецкий АО	Москва	1
Ямало-Ненецкий АО	Московская обл.	2
Ханты-Мансийский АО – Югра	Санкт-Петербург	3
Тюменская обл.	Нижегородская обл.	4
Сахалинская обл.	Красноярский край	5
Чукотский АО	Свердловская обл.	6
Москва	Тюменская обл.	7
Магаданская обл.	Самарская обл.	8
Саха (Якутия)	Челябинская обл.	9
Санкт-Петербург	Тулльская обл.	10
Коми	Саратовская обл.	11
Красноярский край	Чукотский АО	12
Камчатский край	Магаданская обл.	13
Архангельская обл.	Марий Эл	14
Мурманская обл.	Дагестан	15

Рис. 15. Взаимосвязь верхних 15 позиций регионов в ВРП на душу и в группе «Высокотехнологичное развитие». Стрелки показывают подъем или спуск регионов.

В целом разработка интегрального индекса ИСР показала его способность гибко отражать развитие регионов. Использование большого количества параметров и объединение их в группы дало возможность провести анализ и исследование на новом уровне, причем это исследование было осуществлено как внутри групп, так и между ними. Наиболее значимым можно считать исследование

соотношения развития богатых ресурсодобывающих регионов и регионов, производящих высокотехнологичную продукцию. Введение новой характеристики национального богатства – пожаров позволило не только оценить вклад этого фактора в процесс развития, но и получить новые свойства взаимодействия параметров в системе. Исследование демографической структуры регионов РФ выявило, что все регионы четко разделяется на четыре

группы в плоскости параметров ОПЖ – общая смертность.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Индекс человеческого развития субъектов Российской Федерации.
https://wiki2.org/ru/%D0%98%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D1%81%D1%83%D0%B1%D1%8A%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D0%B2_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8 (дата последнего обращения 2020-06-11).
2. Рейтинг социально-экономического положения субъектов РФ. Итоги 2017 года. ООО «Рейтинговое агентство РИА Рейтинг».
http://vid1.rian.ru/ig/ratings/rating_regions_2018.pdf (дата последнего обращения 2020-06-11).

3. Степанов С.А., Тарко А.М. Россия в XXI веке: проблемы идентификации и национальных целей.- М.: Библио-Глобус, 2015. 164 с.

4. Тарко А.М. О настоящем и будущем России и мира. Тула. Изд-во Промпилот. 2016. 196 с.

5. Тарко А.М. Обратная сторона роста Современные структурные экономические кризисы и пути их преодоления. // Свободная мысль. 2015. № 5, с. 81-94.

6. Тарко А.М. Опыт анализа динамики больших временных рядов демографических параметров стран мира и России. // Пространство и время, № 1(11), 2013, с. 94-102.

7. Democracy Index 2019. Democracy Index 2019. The Economist Intelligence Unit. <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>. (дата последнего обращения 2020-06-11).

8. Тарко А.М. Моделирование глобального цикла двуокиси углерода и Парижское климатическое соглашение. // Norwegian Journal of development of the International Science. № 36, 2019, V. 1. p. 14-24.

PROBLEMS OF AGING SOCIETY, INSTITUTIONAL AND FAMILY CARE FOR THE ELDERLY

Arsenyev Yu.

Professor, Doctor Technical Science, RANEPa, of Tula Branch

Davydova T.

PhD in Pedagogic Sciences, associate Professor, Tula State Pedagogical University

Abstract

The problems of aging society, institutional and family care for the elderly are studied. We discuss models and methods of servicing the elderly, strategies of behavior of center staff and family assistants, their advantages and disadvantages

Keywords: aging of society, institutional and family services for the elderly, models, techniques, strategies of behavior of parties, performance.

Introduction. Today, in the economically developed countries of the world, there are processes of increasing life expectancy and aging of the population. To solve this problem, the UN has proclaimed the concept of creating a "society for all ages". The problems of aging are caused by the leveling of family values, collective solidarity of States, threats to the survival and improvement of social security systems in certain countries of the world. The exclusion of older people from the productive life of society exacerbates the problems of social inequality among and within certain age groups and the growth of intergenerational conflicts. Let's explore the essence and specifics of old age in more detail.

Methodology. Required companions of human aging - feelings of weakness, ill health, malaise, and there is a lot of pain at the same time in different organs. Somatic manifestations of ill health are expressed in any form of physical discomfort (feelings of general weakness, smashedness, severity, discomfort). These unpleasant and painful sensations are natural and nor-

mal at a later age. The Soviet gerontologist I.V. Davydovsky (1966) introduced a distinction between senile illnesses and diseases. If the disease is a consequence of the adverse effects of extreme stimuli of internal and external environment, then senile ailments are illnesses of the age itself. The concept of soreness, or ill health, is often applied to conditions characterized by a relatively small intensity of painful feelings that an elderly person experiences during the entire period of aging. The response to these sensations is accompanied by a moderately reduced emotional background.

An elderly person "agrees" with aging, if for him or her the main problem of life becomes physical condition, limitation of physical abilities, painful experience of physical decline. The moment of realization of age-related changes in physical and psychological capabilities is a critical point in relation to an elderly person with society, an approaching or already approaching dependent position of a person. At the same time, older people are able to create a "convenient" reality for them. Thus, the Israeli gerontologist H. Hayes (1980) studied the Jewish subculture in the community where

interfamily ties are weakened due to the influence of modern society, which is alien to the elderly Jews who were in the same day center of London, offering an alternative reality to meet the needs of their clients of late age. These centers have now changed the way they work, but the results of the research are important for understanding the strategy of adaptation of older people to the state of decrepitude and infirmity.

The staff of the center did not talk about families and problems of the elderly, about what is happening outside the center, but only about internal events. Clients were not allowed to share their memories because it destroyed the sense of community in the centre. Death was ignored in this community (the dead were not remembered or spoken of). The violators of these rules were subjected to social pressure, up to and including a ban on visiting the centre. It was customary to attribute a great role to luck and occasion, rather than to human merit. In unforeseen situations, patients were told that the person could not do anything about it, and that was his fate. The center emphasized two points: the rhythmic and cyclic organization of life in the center, a certain flow and strict sequence: holidays, classes in circles, the emphasis on the need for mutual assistance to each other and joint participation in ongoing activities. This created a sense of timelessness and avoidance of sadness. This did not come from the staff's policy, but in response to the needs of clients, who eventually found themselves in an optimal and reliable world for them. H. Heyzan called his work "The Limbo People" (The Limbo People, 1980). Recall that Limbo is the first circle of A. Dante's hell, where "those who are between good and evil" are housed, as well as the Limbo of Catholic Hell, where the souls of the Old Testament righteous and the souls of infants who have died without baptism are found according to the Church doctrine. H. Heyzan meant his Limb - it's a condition of a man who has reached decrepitude and lives in an optimal environment for him. He showed what happens to old people if they are left to themselves, how they adapt to their state of infirmity and decrepitude. But the clients of this center are old Jews, who find it difficult to accept themselves in a different culture for them. Their own culture is organized in such a way that an elderly person has the right to expect that he or she will act as a patriarch, be respected, and since this did not happen, the elderly themselves created an environment in which there was respect for each other.

Another study of elderly people from the boarding school is related to the theory of environmental pressure and human needs conducted by E. Deichi and R. Ryan, well-known researchers of motivation issues. They identified three basic psychological needs: interaction, activity, community and communication with others; autonomy; competence and ability to influence the surrounding situation. These needs lead to the fact that people are oriented towards growth, social integration and the ability to integrate into the social system. But these studies have been carried out on younger people without taking into account the impact of aging processes. The further development of this theory has allowed to distinguish four levels of the need for autonomy: these are the following levels: the highest,

immanent or inherent when a person does something because he enjoys it; the set tasks (a person does not do it because he likes it, but because he thinks it will benefit him; the implementation of actions under pressure or influence of others; the lack of motivation (a person has no connection between what he does and his desire to do it, or he cannot understand why he does it).

Researchers O'Connor and Valleran, who have studied the lives of older people in boarding schools in Canada, linked the 4 levels of motivation of the need for autonomy to the motivation of older people. They found out what and how consciously they were doing in the context of their objectives, identifying 23 most important areas of older people's lives, 6 of which were equivalent to men and women: a) health; b) interpersonal relationships; c) religion; d) biological needs; e) current events; f) entertainment.

Through a block of questions for each sphere, they reflected the connection between the allocated levels of motivation of the need for autonomy and 4 variants of answers of the elderly: a) i enjoy it (the highest level of motivation); b) i expect that I will feel good (the level of tasks set); c) i do this because i am expected to do so (under pressure); d) i don't know or don't see what it will give me (lack of motivation).

The results of the analysis of the life of elderly people in the boarding schools, which differ in the level of autonomy granted, have shown: a) the transition from one's own home to another and the change in environment is detrimental to the independence and other rights of vulnerable older people; b) older people with self-determined motivation (first and second levels) are best adapted to the living conditions in residential homes; c) older people who love independence are easier to adapt to life in boarding schools, where independence and independent behavior are encouraged; d) for elderly people with the third and fourth levels of motivation it is better to live in boarding schools, where the rules of living and the procedure of actions and relations with the staff are clearly specified.

Studies by other scientists have shown: a) physical decline, weakness and intellectual weakness of older people lead to a background decrease in affective tone, reflecting the decline of physical and psychological energy; b) painfulness of mental aging is manifested in the known symptoms of mental disorders; dementia (senile dementia) is the condition for which people are least prepared by modern culture, but it is possible to have satisfaction and high quality of life even in such a condition; c) at a young age, the probability of dementia is low, but after 80 years of regression of mental functioning occurs exponentially: a) in 75-79 years old, they get dementia up to 6% of elderly people; b) in 80-84 years old, up to 11%; c) by 90 years old, up to 40%; d) in senile dementia, sometimes there is a "harmonious" decay of higher mental functions, slow and gradual depletion of intellectual functions, a consistent narrowing of thinking, creativity, shriveling and erasing of personal characteristics, which is a consequence of linearly increasing changes in the brain.

At the same time, the general and mental tone does not usually decrease, with a significant loss of past intellectual reserves, shrinking of the volume of thinking

processes, mental and motor activity remains at the same level, the need for daily employment, communication with others, friendly participation often remains. Memory impairment has an equal impact on past and present events. Personal changes are moderate and there is usually no gross violation of ethical norms. In general, dementia is a disease that affects not only mental capacity, but also the individual. It is sad and sometimes embarrassing for relatives: a sick person does not behave as before the disease, friendliness changes to rudeness, accuracy to sloppiness. Good care for dementia patients requires from a well-trained staff of "greater presence" - the highest level of involvement, empathy, flexibility, flexibility, correct response to emerging emotions of the patient: with his anxiety - to calm, hope, with anger or anxiety - to calm down, calmly react. It is important to accept the patient objectively dementia.

Admission to a residential home for an elderly person is a specially organized event on social assistance, which he or she accepts taking into account objective (difficulty in servicing himself or herself, fear of even greater physical weakness) and subjective (hardships of service, family conflicts, etc.) reasons. The main reasons for the admission of elderly people to the boarding school, as a critical moment of life, include: the state of health, requiring constant care, conflict situation in the family, the desire to maintain independence. All of these older people have been unable to adapt to the new living conditions that have chosen institutional care and guardianship as a new way of life. However, unforeseen situations, new people, unfamiliar environment, unclear social status - all this forces a person to adapt to many things and events, but also to respond to their internal changes, assessment of themselves, their capabilities, which are very painful and difficult, with the risk of various diseases and even death.

Information about these institutions plays an important role in the subsequent socio-psychological adaptation of older people in residential institutions. Up to 80% of elderly people had elementary and often distorted information; the idea of a residential home was identified with the hospital schedule, with daily doctor visits, constant daily supervision of the nursing staff; in times of crisis, after admission to the hospital, emotional stress, severe losses and grief, most elderly people did not plan to move to hospitals but accepted the decision to move; the transition to permanent social and health care is seen by older people as a failure to cope with their lives, becoming in their eyes those whose competence is not credible, and having to play a role attributed to this institution: to learn to adapt their behavior to the formal routine of daily life and to meet all expectations of hospital staff. A number of studies have shown that after 1 month's admission to residential homes, the number of elderly people with full mobility has decreased (from 39,% to 28,9%) and the number of people moving around (from 9,6% to 13,8%) only within their room has increased; dependence on the staff being cared for causes fear of "retaliation" for expressing dissatisfaction or complaint on the part of the elderly; it is very difficult for elderly people to decide to make a complaint if they do not have a choice, so

there is a tendency to give a high assessment of satisfaction in literally all aspects of the. Therefore, it is important to increase information about residential homes and to encourage older persons to make their choices about lifestyle change voluntary and informed [5].

Elderly people today have no idea what awaits them after moving to a hospital without the possibility of comparing the quality of care in a number of residential homes; the belief that they are no longer entitled to move to a residential home, and their apparent passivity is due to a closed life in hospital. Progress in institutional care depends on the degree of freedom of older persons (residents of residential homes) to express their own opinions. If they are not dependent on caregivers, they are free to act without any consequences for their words, and their opinions are not inferior to those of those who decide for them. But then it is not clear whether the staff of residential institutions will trust and respect the people they serve if they express everything they feel and think about. This makes it possible to highlight psychological issues and problems in institutional care, as well as ways to address them. Ways of solving problems should be related to monitoring the quality of services and the participation of older people in their social services. The main principles are: activity with a focus on the positive qualities and competencies of older people rather than their disability and forms of discrimination due to age; adaptation with a focus on the ability of older people to cope with difficulties and create opportunities for them to do so; independence with the needs of older people so that they remain in control of their lives. Typical mistakes in the behavior of residential care staff that worsen the condition of older patients are: manipulation of lies instead of honestly reporting to patients about their illness; doing any work for older people because of their slowness instead of giving them the opportunity to do so themselves; treating older people as young children; constant reminder and accusation that they are unbearable; ignoring, cold treatment instead of adequate response.

P. Wood has provided a range of support for elderly people with dementia: stimulation and activity; occupational therapy; music; pets and fish; multi-sensory stimulation; work with memories; orientation in reality; confirmation therapy.

Beginning in the 1980s and 1990s, many Western countries began to make the transition from institutional care to home-based care. It has greatly eased the financial burden on the state, but has increased family responsibility towards older people. In recent years, Russia has also been using this form of social services for older people. However, opinions about the effectiveness of this form are mixed.

Research on family care and assistance to older people was first started in the USA and then in Europe (England, Denmark, Germany, France). On the one hand, the family, mostly female, cared for elderly relatives, but on the other hand, studies show that disability is more prevalent among those who have lived in families than among those who have lived in different residential homes, and the former have more resources and opportunities than the latter. Relatives were more likely

to provide home care, social and health care to older persons.

Taking care of an elderly relative is often a challenge for the family. It is associated with severe fatigue and strain and leads to stress. Specialized research is being conducted to identify aspects of changeable care and approaches to help families cope with their responsibilities more effectively and with less loss to the family. The importance and role of the government in providing assistance to the elderly is illustrated by the example of the United Kingdom, which passed the Community Assistance Act in 1990 with articles on assistance to persons with disabilities and pensioners in hospitals and in their private homes. Under the Act, the authorities are required to introduce a system of care management for older persons and to provide services only to older persons in need (an automatic right to social services for older persons is not entitled to, but only to, medical care). This law allowed for an increase in the number of organizations providing care for older people and ordered local authorities to buy services from private organizations. It was in 1990 that UK social policy shifted to the needs and requirements of older people, which led to the emergence of a large private sector to provide services to older people. The objectives of the law were to: move from institutional care to home care; coordinate services offered at home; pay more attention to the needs of relatives caring for older people; and organize an assessment and management system to improve standards.

Caregiving in the family often refers to the responsibility and activities of people who feel they are caring for an older member of their family, firstly, and are engaged in some regular caregiving activities, and secondly. It is often difficult to distinguish between normal family exchange (mutual exchange), assistance and care as an interaction in which one family member helps another on a regular basis to ensure his or her independent existence. The interaction includes a complex of tasks of instrumental (assistance in financial management, assistance with transportation, purchase, cleaning of the apartment) and personal (assistance in dressing, washing, bathing, toilet). This situation of family care should be separated from the family exchange of assistance or mutual support, mutual assistance. Also, couples often complement each other when managing, for example, a household. This everyday exchange can turn into "care" or "help" as you get older. The individual will call themselves "helpers" in different situations in response to changes in their lives. In all external, objective circumstances, family members can create an environment for the older person to be self-satisfied and satisfied, with moral participation as a determining factor. The family in the later stages of an older person's life is crucial.

However, the very fact that an elderly person is in the family often complicates the life and personal problems of relatives. Older persons are usually cared for by social workers and family members of older persons whose motivations do not coincide. The former are paid by the state for work with little prospect without any direct benefits and social status. The latter perform their moral duty, which does not have a monetary equivalent.

The motives for caring for and caring for older people in these groups are complex and ambiguous. Elderly care is becoming an increasingly scarce profession, and fewer and fewer young people are willing to help families with the ever-increasing number of caregivers, who in most cases are in the hands of dilettantes and require significant adjustments because of the possible negative consequences for older persons and their caregivers. There are families who bear the heavy cross of caring for relatives who have been in a state of complete disrepair for many years, and whose love and respect for them have been replaced by deep despair, especially in the face of housing and domestic problems and senile dementia. Relatives of such patients find clear signs of socio-psychological desadaptation in the form of neurotization, conflict and progressive psychosomatic diseases. They themselves need the help of a psychologist or psychotherapist. With such a high need to relieve stress for family members living together with an elderly person, especially the sick and incompetent, it is almost impossible, as there are no methods of psychological support, and to improve support for both the elderly and their families is a priority.

In such families, there are two strategies of behavior explained by psychological differences: relatives insist on immediate hospitalization of the patient on the grounds of his or her dangerous behavior, impossibility to organize care or even his or her own tiredness (and the relationship between family members, even in the presence of medical staff, is characterized by conflict or hidden hostility, unwillingness to cooperate with doctors, lack of reliable pharmacotherapy); relatives in good relationships with each other and with the attending physician object to the hospitalization of the patient and wish to arrange treatment at home in all circumstances, using acceptable ways of using medication [6-10].

From the socio-psychological point of view, the way to optimize the conditions and solve the problems of aging includes training family members in ways to interact with older people, which provides psychotherapeutic function of the family in relation to the personality of the elderly person, prevention of cruelty, rehabilitation and compensation for the efforts of people caring for older people in need of outside help. The main challenges faced by caregivers include: lack of psychological knowledge about behavior, character and ways of communicating with older persons; the need to find suitable work close to home, on a flexible schedule, to stay at home when necessary to do heavy household chores with a high level of monotony and uniformity; the role of a caregiver, with new knowledge, skills and contacts with an incapacitated older person; and the narrowing of one's own crescendo. Family-based care for the seniors, many of whom have chronic illnesses or disabilities, is one of the most devastating stressful events in the family life cycle, linked to the mass of negative and undesirable consequences for the caregiver (testing of strong negative emotions with a long-term character, the degree of fatigue, exhaustion or the burden of the subjects). There are no separate stages of family care, which have many individual differences due to the degree of illness or disability and

personality traits. There is a known model of the stress process (L. Piarley and his staff), which allows to distinguish four factors: primary stressors (time, effort, energy), secondary stressors (family, work, conflicts), secondary intraphysical stress (self-esteem, loss of self), the results of care (health and wellbeing). This model shows how to reduce, or contain, stress and stress factors. An important role is played by the availability of resources: psychological (high self-esteem, coping strategies) or economic (high income, financial assistance). Assistants are less susceptible to stress if these resources are available, while those who use inadequate resources are more oppressed and suppressed. This also applies to the career of an assistant, understood as a process of development, training or socialization.

The main sources of stress are three factors: family conflict; job destruction; and destruction of leisure time or social activity. In a situation of providing family assistance, conflicts often arise between the assistant and other family members. There are three types of conflict: before the diagnosis is made because of a dispute over care giving; who and how much care is provided to the elderly; and how much care and treatment is provided to the elderly. There are four indicators of conflict between work and family care: the emotional health of an older person's family member; the number of tasks performed by the caregiver; the presence of children in the caregiver's home; and the coincidence of care and current work.

Additional socio-demographic variables (gender, marital status, income level, availability and type of work, flexibility of working hours) affecting the conflict between aid and work have been identified. In addition, the degree of disability of an elderly relative and the intensity of responsibilities for providing assistance to him/her also influence the degree of disability. In addition to employment and care for the elderly, the support person should have the opportunity for leisure time or some other social activity. Social and recreational activities are closely linked to social support, a multidimensional concept. Two types of social support are known: instrumental support (assistance in solving specific problems); emotional support (expression of positive feelings to the assistant by other people). A distinction is made between support provided by informal sources (family, friends, and volunteers) and the formal social welfare system [11-15].

Social support from family and friends reduces the impact of stress on the caregiver (wife, husband, daughter), who takes care of the elderly with dementia, and has a positive impact on their physical and mental health. However, the family may be a source of support or conflict. A coping strategy is a person's response to stress factors in order to avoid their damaging effects on their health. There are three types of such reactions (the first two are related to the assistant's low level of stress resistance, and the third to his or her high level of fatigue and exhaustion): coping, focusing on problem-solving (managing stress factors and the situations causing the problem for the assistant); cognitive coping strategy (efforts to manage the significance of the diffi-

cult stress situation, giving the assistant "learning experience"; emotionally focused coping (managing the symptoms of stress).

The training of assistants in these coping strategies is very useful for them, but the effectiveness of this training depends on the nature of stress. If stressors are difficult to change, cognitive strategies are more productive. Typically, stressors and coping strategies affect each other, and an ineffective coping strategy can exacerbate different problems. Family support is a dynamic process that is modified to take into account the nature of disability and unstable living conditions of older persons, the depletion of assistant resources and the intensity of various stressors. Any family support situation may have one or a number of common features: becoming an assistant; placing an older person in an institution; and severe loss (grief, death). Many assistants never resort to the second moment, or resort to it for some time, when the patient's behavior or subjective sense of overwhelming burden on the assistant deteriorates.

Assistants often use inadequate methods to manage stressors or do not know how to respond to them, especially in the case of upset behaviors and depressed moods of older persons. Typical confrontational and avoidant reactions to them only worsen the situation by providing training to assistants in the management of their behavior, and by teaching them to take control of their problems. These include: anxiety, anxiety, night incontinence, insomnia, depressive mood. The training allows you to learn how to make the right decisions in the light of changes in the environment, changes in the level of activity and correction of behavior of the elderly. The training helps assistants to understand what an older person cannot do on their own and why they need help, and to become more effective in interacting with an older relative. Placement of an elderly person in a residential home is a significant risk of complications, including a high mortality rate of elderly people during the first year after moving; a sharp decline in activity as a result of a change of residence; infringement of individual rights, the degree of independence when changing from one's home to another's unusual boarding school, a collective, etc. Most of the assistants remain involved in their role, helping to ensure the daily care of the elderly, they begin to interact with the staff of specialized institutions to "insure" the care of their relatives, learn how to interact effectively with them. In general, family-based care for older persons with chronic and often incurable illnesses poses a significant risk to the health and well-being of caregivers who meet the needs of older persons.

The analysis of the current situation implies expert assessment of the condition, degree of disability of the elderly, their needs from different points of view and criteria, assessment of the condition, needs and well-being of the assistants, family specific problems, clarity of medical diagnosis, use of various medical and auxiliary means, determination of primary and secondary stress factors. In the West, the stress process model is often used as a guide for assessment. The methods of working with assistants require flexible approaches,

consideration of individual differences, the need for information to improve the education of assistants, their legal and financial support, and the improvement of individual and family counseling and group support. For example, the United Kingdom passed the Assistants Act in 1995, allowing a caregiver or caregiver who has left his or her previous job to identify and address their needs as caregivers once the needs of the caregivers have been identified. According to the law, services are provided to both the caregiver (elderly or disabled) and caregiver (assistants). In addition, the law establishes the amount of financial assistance and benefits for assistants.

Legal and financial issues vary from country to country. For example, in the United States, where there are no state-run residential homes, older people must use their own personal funds to support themselves. The following typical situations are identified when analyzing requests for psychological counseling in relation to elderly relatives. The main locus of complaints is serious changes in the nature of patients: irritability, intolerance, frequent complaints of lack of attention from others, etc. However, it turned out that at this time the patient was literally "strangled" with care, thereby reminding him of the disease and depriving him of the opportunity to adapt normally and independently to the new situation.

Then came the period of cooling to the patient. Thus, excessive care and guardianship, "diligent" behavior of relatives are provoking factors, which in the end lead only to deterioration of the mental state of the patient. One way out is the K relationship model. Rogers, when family members are oriented towards trust in the patient, believes that he is a person capable of adapting to a difficult situation. Evidence of faith in the patient is the healthiest attitude to him, without any discounts, the assignment of feasible cases and family responsibilities, and a reference point for his independent service himself. A consultant psychologist should provide significant assistance to the family, discussing the effect of these principles with family members. The duration of the counseling can be short- and long-term, depending on the complexity of the situation and the disability of the elderly. Typically, there are 5-10 meetings where facilitators receive new information, try to discuss new approaches and strategies, and receive additional support. Long-term counseling usually addresses interpersonal aspects of family care. In general, family counseling is aimed at reducing family conflict and increasing instrumental and emotional support. It is best carried out in the home of a support person or other family members who express a willingness to cooperate. During the counseling process, all aspects of family support and the activities of the support person are analyzed, knowledge of the specifics of the illness and possible alternatives to the behavior of the elderly relative is tested and, once the situation has been assessed, the relatives and support persons should be asked what kind of support they need. In order to make family counseling successful and a kind of therapy, it is necessary to avoid long term disagreements with family members, to focus on the solution of assistance to the patient's assistant, not to try to equalize the efforts of all

family members. Each type of care can be useful in a family situation. As a result, it should be decided who will do what and when [11-15].

Group support is particularly popular in the United States for family assistants, especially for caregivers with dementia. Most often, the groups discuss the problems and feelings of the careers and mobilize therapeutic potential in group interaction. The more helpers are involved in the dialogue, the better for their well-being and situation resolution. Due to the demographic ageing of the population, more and more people need help. Family members have a well-defined need to support their elderly relatives, a duty and a moral duty that does not depend on prescribed rules.

Women's employment at work, high divorce rates, new marriages, and stagnating economic conditions reduce the family's resources to care for the older generation. Family care for the elderly is a significant problem of the family and society. Therefore, all approaches can be useful to help older persons achieve the best results for older persons without placing a special burden on caregivers.

Changes in modern society are closely related to many aspects of family and community life. A sufficiently high share of older people in the total population makes significant adjustments to the already established systems of ensuring the quality of life. This requires targeted adaptation of social systems, scientifically sound and methodologically sound approaches to the development of socio-psychological assistance to older people and those associated with them, including family members and the entire Russian society. The need to provide professional assistance to older people gives these activities new and relevant dimensions. Ageing is a natural process inherent in any person's life. Therefore, it is necessary to reconsider the concept of elderly people as needy, unproductive and unhappy people. Studies of socio-psychological problems allow us to identify theoretical prospects for the study of the processes of personal aging and the functioning of seniors.

Conclusion. Separation of elderly people into a special group is conditional from the point of view of the social psychology of aging, as many elderly people do not identify themselves with this age group. The contribution of older people is valuable to society and should be recognized. The potentially negative consequences of this process can and should be mitigated both by sound government policies aimed at reducing incentives for early retirement, retraining and support for older people and by the science of answering the most complex questions of social psychology of ageing. It is important to find out what organizational, managerial and practical measures need to be taken to make applied research possible and effective. The social psychology of ageing is one of the most important philosophical, social and psychological sciences, an integral part of professional training and competence of a specialist who focuses not only on work with older people, but also with any age group of the population, as the problems of old age are closely related to the interests of all groups and strata of society. Practical and or-

ganizational application of its most important recommendations will make it possible to optimize trends in the development of society, the family and the individual, to implement the concept of "positive aging", to give a new quality to social relations and professional assistance to older people.

REFERENCES:

1. Alexandrova M. Problems of social and psychological gerontology. Л., 1974.
2. Beauvoir de S. Old age / Social gerontology: Modern research. М., 1994.
3. Dementieva N., Zhuk I., Dotsenko N., etc. Organization of medical services for the elderly in boarding schools: Methodical recommendations. М., 1985.
4. Dementieva N. Housing conditions of the elderly and their quality of life // Psychology of aging. 1999, № 4 (7-8). С. 133-137.
5. Krasnova O., Leaders A.G. Social psychology of aging. Moscow: IC "Academy", 2002. 288 с.
6. Oskolkova O. Population ageing in the European Union: Problems and judgments. М., 1999.
7. Fry P. A consideration of cognitive factors in the learning and education of older adults // Inf. Ref. Educ. 1992. Vol. 38. No. 3. Pp. 303-325.
8. Marshall M., Dixon M. Social work with Older People. The third ed. Л., 1996.
9. Hughes B. Gerontological approaches to quality of life // Aging and Later Life / Ed. by J. Johnson, R. Slater. Л., 1999.
10. Murphy E. The social origins of depression in old age // British Journal of Psychiatry, 1982, № 141. Pp. 135-142.
11. Hetherington E.M., Bates P.B. Child Psychology and life-span Development // Child Development in Life-Span Perspective. N.Y., 1988.
12. Johnson J., Bytheway B. Ageism: Concept and definition // Aging and Later Life / Ed. by J. Johnson, R. Slater. Л., 1999. Pp. 200.

HISTORICAL PARALLELS IN THE THEORY OF CLASSES (T. WEBLEN, F. ENGELS)

Bazarbaev M.

Senior lecturer, department of economics and international business, KarSU academician E.A. Buketova

Bazarbaeva L.

Doctoral student, International university of Kyrgyzstan

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ В ТЕОРИИ КЛАССОВ (Т. ВЕБЛЕН, Ф. ЭНГЕЛЬС)

Базарбаев М.К.

Старший преподаватель, кафедра «Экономика и международный бизнес», КарГУ им. академика

Е.А. Букетова

Базарбаева Л.М.

докторант, Международный университет Кыргызстана

Abstract

The article considers the approaches of F. The problem of the class division in society. An attempt was made to compare these two theories, to determine the commonalities and to identify differences. The behavior of individual classes is described in detail, and their causes are identified. At the end of the article, the main positions of class theory are applied to real practice.

Аннотация

В статье рассматриваются подходы Ф. Энгельса и Т. Веблена к выделению классов в обществе. Проявилась попытка сравнить эти две теории, определить общее и выявить различия. Подробно описаны особенности поведения отдельных классов, выявлены их причины. В конце статьи приложены основные позиции теории классов к реальной практике.

Keywords: F. Engels, T. Veblen, leisure class, savagery, barbarism, civilization, conspicuous waste, property, class, conspicuous parasitic consumption.

Ключевые слова: Ф. Энгельс, Т. Веблен, праздный класс, дикость, варварство, цивилизация, демонстративная расточительность, собственность, класс, демонстративно-паразитарное потребление.

В 1884 году опубликована известная среди обществоведов работа Ф. Энгельса «Происхождение семьи, частной собственности и государства».

1899 год – вышла в свет книга Т. Веблена «Теория праздного класса», ставшая мгновенно бестселлером.

Более ста лет назад Ф. Кенэ издал свою «Экономическую таблицу» (1766), где впервые показал зависимость строения общества в соответствии

участию групп, слоев, классов в воспроизводственном процессе. Он в рамках данного подхода выделил в структуре общества три класса:

- класс «собственников» (короли и другие землевладельцы), которые ничего не производят, но существуют за счет ренты от производственного класса;

- класс «производительный» (фермеры и все другие, кто обрабатывает землю);

- класс «бесплодный» или «непроизводительный» (все, кто занят в промышленности).

В 1877 году читающая публика знакомится с работой Л. Г. Моргана «Древнее общество», где он «открыл и восстановил в главных чертах эту историческую основу нашей писаной истории и нашел ключ к важнейшим, доселе неразрешимым загадкам... древней истории» [1, с. 11-12].

Ф. Энгельс, опираясь на исторические исследования Л.Г. Моргана, применяя инструменты его метода, находит объяснение – таким образом человечество из бесклассового первобытного общества пришло к обществу, разделенному на классы.

Т. Веблен, описывая эволюцию частной собственности (в историческом аспекте), выясняет причины и условия возникновения «праздного» класса и раскрывает его характерные черты.

Ф. Веблен в своей работе в первом разделе выделяет три главных эпох в развитии человечества (по Моргану) – дикость, варварство, цивилизация.

Дикость определяется как эпоха присваиваемого общества, в период варварства происходит постепенный переход на производящее общество за счет соединения природных ресурсов и человеческой деятельности; цивилизация – период усложнения производящего общества за счет более искусного подхода [1, с. 34].

Т. Веблен также исследует в основном период после эпохи дикости, так как утверждает, что зачатки праздного класса возникли именно в период перехода от одной эпохи к другой, в период заката дикости. Именно в этот период. И в дальнейшем в период варварства демонстрируются факторы, условия возникновения праздного класса [2, с. 33].

В «Теории праздного класса» также выделяется в соответствии с периодизацией Морганом истории развития человечества периоды: ранней и поздней дикости, воинственного и полумирного варварства и цивилизации. Эпоха раннего варварства, характеризующейся тем, что именно в этот период истории в полной мере проявляется первое разделение труда, основанной на половом признаке, при чем каждый имеет свою долю собственности в размере изготовленных орудий. В случае совместного действия результат будет относиться к понятию «общей собственности» [2, с. 179]. Т. Веблен замечает, то ручной труд как ежедневный труд по добыванию средств к существованию является уделом ищущих слоев. Он отмечает, что занятие мужчин не менее необходимо для жизни общества на низших ступенях варварства, но неравенство между работой мужчин и женщин очевидна, так как большинство производственных работ в период варварства находятся в компетенции женщин [2, с. 39]. Действия членов рода распадается на два вида: доблесть и труд [2, с. 37]. Различия между доблестью и трудом совпадает первоначально с различием между полами. Энгельс замечает данное обстоятельство «все прежние способы добывания пищи отступили теперь на задний план, охота бывшая раньше необходимостью стала теперь роскошью» [1, с. 63]. На высших ступенях варварства

разделение труда, размежевание по видам деятельности формирует грань, разделяющую производственную и непроизводственную силу. Эпоха варварства есть по идее Т. Веблена хищническая фаза развития культуры. Переход от фазы мирного развития (дикость) осуществляется постепенно на основе изменения материальных сторон жизни рода. Хищничество не может стать средством существования до тех пор, пока способ производства не достигнет такого объема производства, при котором будут создаваться излишки, за которые начнется «война» [3, с. 40]. Хищнический настрой превращается в общепринятый духовный настрой, т.е. различие между миром и хищничеством есть «различие в сознании».

Возникновение праздного класса совпадает с зарождением института собственности «ибо являются порождением одни и тех же социально-экономических сил [3, с. 40] и самой ранней формой собственности Веблен признает индивидуальную собственность на женщин. Начальная стадия института собственности – это прямой захват, а переход в следующую стадию есть стадия организации производства, зарождающегося на основе частной собственности. Хищническая деятельность вытесняется производственной деятельностью, теперь трофеем как общепринятый показатель успеха и превосходства постепенно заменяется накапливаемой собственностью, данное обстоятельство адекватно отражается в образе мышления. Собственность превращается в явное доказательство успеха, становится объектом достойного почитания, общепринятой основой уважения. Т. Веблен, развивая данную идею, отмечает, как только обладание собственностью становится основой уважения людей, оно тем самым становится также необходимым для той удовлетворенности собой, которая называется самоуважением. Собственность в денежной форме вызывает тягу к устойчивой тенденции к постоянному наращиванию денежных средств, тем самым меняя свое и соседское положение по отношению к друг другу [3, с. 66].

Ф. Энгельс подчеркивает, что повышение уровня производства заставляет рабочую силу превращаться в «монстра», создающего больше, чем это ему необходимо [1, с. 182]. И уже первое крупное разделение труда становится основой первого крупного разделения общества на два класса – «господ и рабов, эксплуататоров и эксплуатируемых». Позиция в обществе начинает определяться по количеству имеющихся в собственности благ и средств. Уже на поздней ступени варварства общество делится на привилегированных и непривилегированных. Марксизм в лице Ф. Энгельса указывает, что появившаяся частная собственность на средства существования и роскошную утварь приводит к обмену и превращению продуктов в товары, а это превращение с необходимостью порождает власть продукта над его производителем. Товарное производство порождает деньги, но это привело к созданию единого эквивалента, имеющий огромную силу, подчиняющую себе все и вся [3, с. 123]. Цивилизация, укрепляя и усиливая все

виды разделения труда, привела к появлению нового вида разделения труда через создание нового класса, занимающегося только обменом. При этом новый класс обладает силой воздействия на производителей, занимаются хищническим захватом «сливок с производства», наращивают еще больше свое богатство и имеют общественное воздействие на другие массы, т.е. имеют «все более почетное положение» [1, с. 187].

Веблен также видит, что основной интерес у праздного класса находится в отрасли денежных ресурсов, работающего же класса в большей степени ориентированы на производственную сферу. Переход в праздный класс связан со сменой деятельности в финансовый сектор, «серьезными» экономическими интересами считаются обладание собственностью. «Вслед за ними в отношении доброй репутации идут те занятия, которые непосредственно подчинены собственности и финансированию» [2, с. 126]. Деньги – это новое средство господства непродуцирующего класса над классом производящим. Благодаря этому новому классу в сознании людей определено место денег как самое наивысшее воплощение богатства. В общественной практике воцаряются принцип восхищения праздным классом с позиции того, что «все, что делается им, есть воплощение блага для всего общества». «Самые низменные интересы – вульгарная жадность, грубая страсть с наслаждением, грязная алчность, эгоистический грабеж общего достояния – являются восприимчивыми нового цивилизационного, классового общества. Самые грязные средства – воровство, насилие, коварство, измена представляет собой картину развития небольшого меньшинства, и она остается «таким же еще большей степени теперь, чем когда бы то ни было прежде» [2, с. 111-112]. Становится нормой все проявления низменной жизни, осознанно прикрывают отрицательные проявления: экономическая эксплуатация рабочего класса осуществляется во благо ему, а если, этот класс не удовлетворён своей позицией, «то это самая гнусная неблагодарность по отношению к благодетелям» [2, с. 200-201].

Т. Веблен отмечает, что праздный класс не означает вовсе есть, не участие. Праздный класс – это, прежде всего, не производительное потребление, более того демонстрация демонстративного потребления. Демонстративное потребление по Веблену способ показать владение большой собственностью как основу, обеспечивающую высокий престиж, занятия более высокого положения в обществе. Еще раз подтверждается позиция в отношении денег – это огромная власть, за счет которой обеспечивается положение в обществе и репутация. И для подкрепления его необходимо постоянное демонстративное потребление и «показушная» праздность [2, с. 66]. Для большинства мотивом денежных расходов не является сознательное стремление превзойти других в размере явного потребления, а желание держаться на уровне общепринятых требований по качеству и количеству потребляемых товаров. Признаком демонстративного потребления Веблен указывает на расточительство.

Такое расточительное потребление выступают в противовес с интересами общества. Принцип демонстративного расточительства Веблен доводит до понимания его фундаментальным законом денежной цивилизации, данное обстоятельство якобы приводит к тому, что неприкосновенность частной собственности есть моральное благо, что отразилось на создании данного института и его развитии в современных государствах. Это порождает и одновременно параллельно развивает принцип демонстративного потребления – добиваться еще больше денег ради определенного статуса [3, с. 79].

Для сравнения – Ф. Энгельс отмечает, что общество с такими принципами возможно в двух случаях: 1) при постоянном антагонизме двух классов; 2) при присутствии третьей силы, функция которой заключалась бы в подавлении воинственных действий борющихся классов и поддержание этого противостояния только в экономическом плане [1, с. 191].

Характеризуя праздный класс, Веблен замечает, что институт праздного класса «задерживает развитие общества непосредственно во-первых, по инерции, свойственному самому классу; во-вторых, собственным примером, давая установку на демонстративное расточение и консервативность; а также косвенно, в-третьих, через посредство той системы неравного распределения благосостояния и средств существования, на которой покоится сам институт» [3, с. 116].

Для обоих исследователей Ф. Энгельса и Т. Веблена принципиально важен конкретно-исторический подход к анализу социальных и экономических явлений. Данный подход Т. Веблен возводит в ранг объективной необходимости, по его мнению, исследование, изучение различных экономических и общественных институтов необходимо осуществлять в их развитии, от момента их возникновения и до современности. Ф. Энгельс идет дальше, он рассматривает мировую историю как закономерный процесс развития, в ходе которого одни эпохи исторически излагают и неизбежно сменяются другой, более высокой, а значит все формы общественных отношений исторически обусловлены.

Современная реформа социально-экономических отношений в странах СНГ, которая не была обеспечена законодательной базой, совершалась в условиях отсутствия этики предпринимательства, породила класс олигархов, который в полной мере соответствует параметрам праздного класса по Т. Веблену. Можно наблюдать и демонстративное расточительство, и демонстративно-паразитарное потребление. Современная действительность демонстрирует наличие слоя олигархов, которые не пытаются жить разумнее, добрее, ярче, а стремятся доказать всем остальным, что у них имеется излишек денег и вещей, стремятся продемонстрировать этот излишек наиболее наглядным способом. Более того, этот слой общества пытается навязать свои каноны жизни другим классам общества, и они нередко втягиваются в эту изнурительную гонку за «престижным» уровнем потребления. Коррупция, производство военно-промышленным комплексом

ненужных обществу товаров, взяточничество, кража общественных средств и другие подобные действия превратились в легальные средства жизнеобеспечения современного праздного класса.

Ф. Энгельс писал в своей работе: «Никогда впоследствии власть денег не вступала в такой первобытной грубости и так насильственно, как в этот период их дикости» [4, с. 188], характеризую эпоху варварства, к сожалению, он ошибался, такую картину мы наблюдаем и сегодня.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. – М.: Политиздат, 1948. – 225 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984. – 196 с.
3. Всемирная история экономической мысли в 4-х томах. – М.: Мысль, 1987.
4. Геликов Г. и др. Фридрих Энгельс. Биография. М.: Издательство политической литературы, 1972. – 575 с.

DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN INSURANCE: ELECTRONIC POLICIES FOR VEHICLE OWNERS

Bakhareva Y.

Lecturer of Department of Computer Science and Economic Cybernetics, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, (Ukraine)

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СТРАХУВАННІ: ЕЛЕКТРОННІ ПОЛІСИ ДЛЯ ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Бахарєва Я.В.

Ассистент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики, Вінницький національний аграрний університет, Вінниця

Abstract

The article considers the current state and further trends in the field of motor insurance. A comparative description of paper and electronic forms of insurance policies for vehicle owners operating in Ukraine today is given. The use of information technologies by domestic insurers is analyzed. The defined parameters for checking insurance policies by users of insurance services are given.

Аннотація

У статті розглянуто сучасний стан та подальші тенденції розвитку в сфері автострахування. Надано порівняльну характеристику паперової та електронної форм страхових полісів для власників транспортних засобів, які функціонують сьогодні в Україні. Проаналізовано використання вітчизняними страховальниками інформаційних технологій. Наведено визначені параметри для перевірки страхових полісів користувачами страхових послуг.

Keywords: insurance policy, electronic insurance policy, insurance payments, insurance premiums, liability of transport owners.

Ключові слова: страховий поліс, електронний страховий поліс, страхові виплати, страхові премії, відповідальність власників транспортних засобів.

Постановка проблеми. Автотранспортне страхування сьогодні дозволяє комплексно застрахувати самі транспортні засоби, багаж та додаткове автомобільне обладнання, водіїв і пасажирів у разі заподіяння шкоди їм самим або третім особам.

Страхування автомобільного транспорту є одним з основних секторів в структурі non-life страхування у багатьох країнах світу, його частка на страховому ринку Європейського Союзу становить близько 30% від загального обсягу ризикових премій.

Автострахування є одним з найбільш динамічних структурних компонентів страхової галузі. Це пов'язано як зі стрімким розвитком транспортної інфраструктури, здешевленням (відповідно збільшенням доступності) транспортних засобів так і з шаленими темпами збільшення їх кількості

на дорогах України. Автострахування сьогодні є пріоритетним вектором розвитку страхових продуктів у більшості провідних вітчизняних страховальників. Зручність та швидкість взаємодії страховиків та їх клієнтів, орієнтація на індивідуальних підхід при розробці нових страхових продуктів в даній галузі тісно пов'язане глобалізаційними процесами в інформаційній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням функціонування сучасного ринку автострахування присвячено роботи таких вітчизняних дослідників, як Березіної С.Б., Залєтова О.М., Маліка М., Новака Н., Пікуса Р., Салайчук О.М., Харламова П. та ін. Ними, зокрема розглянуто відмінні риси ринку автострахування в Україні та інших європейських країнах як з точки зору користувачів страхових послуг так і страховальників.

Метою статті є дослідження сучасного стану та тенденцій впровадження новітніх інформаційних технологій в сферу обігу страхових полісів для власників транспортних засобів в Україні з метою підвищення їх захищеності та рівня обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальним принципом успішного розвитку страхового ринку має бути координована співпраця усіх учасників ринку. Саме в такому баченні повинна бути реалізована програма розбудови українського ринку страхування, який сприятиме розвитку національної

економіки, буде мати довіру населення та буде конкурентоздатним на світовому ринку страхування [1].

Функціонування та вдосконалення інформаційних систем в страховій діяльності спрямоване на підвищення рівня ефективності управління страховою діяльністю, яке відбувається внаслідок забезпечення управлінського персоналу страхових компаній необхідними обсягами якісної інформації. Активний розвиток цифрових технологій та впровадження страхових інновацій сприяють трансформуванню традиційної бізнес-моделі в страхуванні в інноваційну. Проте, інтеграція та впровадження нового програмного забезпечення різних партнерів, адаптація персоналу до нього є для страховиків сьогодні досить ресурсовитратним процесом, який має прямий вплив на строки виведення нових страхових проектів на прибутковий рівень реалізації.

Салайчук О.М. у своїх дослідженнях генезису автострахування відмічає, що сучасний етап розвитку автострахування супроводжується впровадженням інформаційних та інноваційних технологій, вдосконаленням рівня страхового захисту та підвищенням якості страхових послуг. Йдеться про запровадження інтернет-каналів реалізації страхових послуг, використання онлайн-адміністрування претензій страхувальників та потерпілих, поширення інтегрованих засобів телекомунікаційної та інформаційної обробки й передачі інформації, які дозволяють ефективніше та оперативніше оцінити страхові ризики. [10].

За даними [2], у звіті компанії IBM міститься висновок про те, що страхові компанії, які працюють разом з компаніями Insurtech, як правило, працюють краще, ніж страховики, які цього не роблять. Згідно з висновками, що містяться в звіті, 81% опитаних страховиків заявили, що вони або інвестували, або вже працюють з компаніями Insurtech, 57% респондентів вважають, що така співпраця стимулює впровадження інновацій в галузі. Разом з тим, 43% опитаних керівників вважають таку співпрацю руйнівною і роблять ставку на традиційне ведення бізнесу.

У 2019 році (станом на 31.12.2019р.) в Україні зареєстровано 233 страхових компанії, що на 48 менше від даних за 2018 рік та на 61 - за 2017 рік. На основі мультифакторного аналізу визначено 10 найуспішніших з них (табл. 1) [8].

Таблиця 1

Рейтинг найуспішніших ризикових страхових компаній України за 2019 рік

№	Страхова компанія	Виплати, тис. грн.	Премії, тис.грн.	Рівень виплат, %
1	УНІКА	168847	2152170	78,48
2	ARX	989846	2299419	43,05
3	Страхова група ТАС	726963	1815100	40,05
4	PZU УКРАЇНА	685601	1709188	40,11
5	ІНГО УКРАЇНА	657554	1527518	43,05
6	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	527071	1717883	30,68
7	УНІВЕРСАЛЬНА	517154	949633	54,46
8	ПРОВІДНА	482668	758412	63,64
9	КНЯЖА	344831	875381	39,39
10	ОРАНТА	326543	913873	34,27

Як відзначає Харламов П., при окремому розгляді ризикового страхування та страхування життя – за 9 місяців 2019 року страхування ризиків, що не пов'язані з життям зросло на 18,6% [9].

При порівнянні цієї динаміки з офіційним індексом споживчих цін, який за ті ж 9 місяців 2019 року склав всього 3,4%, бачимо, що зростання страхового ринку - не інфляційне, як це було декілька років тому.

У ризиковому сегменті найбільше зростання зафіксовано в сфері страхування медичних витрат (+58,7%), в добровільному медичному страхуванні (+39,3%), в автострахуванні, до якого відносяться КАСКО, ОСАГО і «Зелена карта» (+17,2%), в

страхуванні від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (+15,1%), в страхуванні від нещасних випадків (+12,1%) і в страхуванні відмінного від транспортних засобів майна (+10,8%).

Ринок автострахування повторює тенденції авторынку. За 9 місяців 2019 року в Україні було продано більше 63тис. нових авто. Це на 12% більше, ніж за аналогічний період 2018 року. Дедалі більше автомобілів продається в кредит, а заставне майно, як відомо, в обов'язковому порядку страхується по програмі КАСКО.

Окрім того, на приріст страхових премій впливає поступове здорожчання полісів ОСАЦВ. За даними Моторного (транспортного) страхового бюро, влітку 2019 року середня ціна «автоцивілки» в

Україні становила 603 грн., в той час, як роком раніше вона була на рівні 560 грн.

Також у вересні 2019 року набуло чинності розпорядження Нацкомфінпослуг №538, згідно якого, зокрема, збільшено ліміти виплат за ОСАЦВ (зі 100000 грн. до 130000\$ – за шкоду майну і від 200000\$ до 260000\$ – за шкоду життю та здоров'ю), тарифні коефіцієнти для авто на іноземній реєстрації. Окрім того, введено в дію нове правило, згідно з яким при укладанні договору страхування враховується не місце реєстрації автомобіля, як було раніше, а місце реєстрації та проживання його власника. В результаті поліси ОСАЦВ подорожчали на 15-25%.

Якщо говорити про інформаційні технології, якими сьогодні користується переважна більшість вітчизняних страховиків, що є учасниками ринку страхування в цілому та ринку ОСАЦВ, то вони використовують бек-офісні ERP-системи сімейства «1С:Підприємство» і не мають легких фронт-офісних рішень, а також не всі мають мобільні додатки й інтеграційні платформи. ІТ-підрозділи більшості страховиків не можуть забезпечити безперервну цілодобову роботу без вихідних [3].

Аналізуючи вітчизняний ринок інформаційних систем, відзначимо найпоширеніші рішення для роботи з електронним полісом та їх коротку характеристику (табл. 2).

Таблиця 2
Коротка характеристика інформаційних систем для електронного полісу в страхуванні*

Найменування системи	AIWA	BlackWater	EWA	In-ware	InsCom	Profitsoft FRONT-OFFICE
Розробник	Віртуальний офіс (аутсорсинг)	InCore	Nexstep Solutions	Kitsoft	UIIS	ТОВ «ПрофіТсофт»
Сайт	www.aiwa.in.ua	http://in-core.com.ua	www.ewa.ua	http://www.kitsoft.kiev.ua/single-project.html	www.ins.com.ua	www.profitsoft.com.ua/front-office.htm
Технології	Web, служби компанії AUGE	Microsoft, Web	Web	Microsoft, Web	Microsoft, традиційні, Web	Web
Функціонал	Сайт продажу	Страховий бек-офіс та фронт-офіс, зовнішній модуль бухгалтерського обліку	Фронт-офіс	Фронт-офіс	Страховий бек-офіс та фронт-офіс, зовнішній модуль бухгалтерського обліку	Фронт-офіс на Web-технологіях
Окремі рішення	служби	Інтернет-магазин Horizon	-	ЦБД МТСБУ	Лайф, асістанс, CRM, аналітичний модуль	Страховий магазин
Віддалений доступ	On-line	On-line	On-line	On-line	Off-line, on-line	On-line
Рік розробки	2008	2007	2015	2002	1999	2006
Ціновa категорія	Оренда	Висока, придбання	Середня, оренда	Висока, придбання	Середня, придбання, оренда на сервері розробника	Середня, придбання, оренда

*Сформовано автором за даними [5]

Головою МТСБУ Володимиром Шевченко у 2018 році були названі наступні технологічні тренди в страхуванні, що впливатимуть в найближчому майбутньому на бізнес-процеси в сфері обов'язкового страхування:

- омніканальні комунікації - інтеграція в єдине зручне середовище різних онлайн і офлайн каналів комунікацій, орієнтованих на клієнта, з залученням усіх типів гаджетів;
- чат-боти — використання віртуальних співрозмовників, які візьмуть на себе значну частину функцій колл-центрів, відповідей на актуальні питання та підготовку офери для страхування;
- аналіз та обробка великих масивів докладної інформації про страхувальників і потерпілих;
- перехід до цифровій формі страхового полісу, цифрового підпису та віддаленої ідентифікації (Mobile ID, Bank ID, онлайн доступ до реєстрів);
- впровадження технології Blockchain – системи розподіленого доступу до даних, і як наслідок - підвищення довіри до онлайн-продуктів [8].

Практика використання хмарних сервісів для дистрибуції продуктів різних сфер діяльності практикується по всьому світу вже більше десяти років і тому їх застосування для вирішення потреб вітчизняного ринку страхових послуг стало давно очікуваним й необхідним етапом розвитку інформаційних технологій в Україні.

За останні 2 роки провідні українські страхові компанії, що прагнуть зробити дані своїх клієнтів максимально захищеними здійснюють повне перенесення IT-інфраструктури в хмару, відмовившись, таким чином, від використання традиційних інформаційних страхових сервісів. Ці зміни відбулись не спонтанно – протягом кількох років страховики тестували надійність хмарних сервісів на окремих страхових серверах для впевненості у тому, що подібні новації не відобразяться на рівні задоволення потреб користувачів.

Як відзначає Пікус Р., рівень розвитку цифрових технологій та аналітики сьогодні дозволяють страховим компаніям надавати персоналізовані послуги клієнтам в тих масштабах та через ті канали, які найбільш бажані страхувальникам [11].

Фактори, що враховуються страховиками при розрахунку вартості полісів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів (ОСАГО, ОСЦПВВНТЗ, ОЦВ, ОСАЦВ, «Автоцивілка»):

- ✓ тип транспортного засобу;
- ✓ об'єм двигуна;
- ✓ місце реєстрації транспортного засобу;
- ✓ період використання транспортного засобу (для річних полісів ОСЦПВ);
- ✓ водійський стаж осіб, допущених до керування транспортним засобом;
- ✓ безбитковість їзди;
- ✓ сфера використання транспортного засобу;
- ✓ термін дії страхового полісу;

✓ наявність або відсутність франшизи, її розмір.

Зрозуміло, що впровадження нових технологій в сфері автострахування має допомагати підвищенню рівня захисту як страховиків, так і страхувальників. Чим допомагає впровадження нових технологій для захисту страхувальників та страховиків?

Для захисту покупців страхових подлісів ОСЦПВВНТЗ від придбання у страхових компаній підробок МТСБУ розробило бланк з QR-кодом. У типографії на кожен бланк полісу наноситься QR-код, який містить посилання на сторінку інтернет-порталу МТСБУ, де реалізовано функцію перевірки кожного конкретного бланка полісу за його номером та серією, що займе всього декілька секунд.

Наступним кроком для покращення рівня обслуговування та зменшення ризиків і часу при оформленні страхового полісу ОСЦПВВНТЗ стало впровадження електронного полісу.

Історія запровадження електронного полісу ОСЦПВВНТЗ в Україні почалась у 2012 році, коли компанією Nexstep було представлено першу концепцію електронного полісу, до якої спочатку більшість вітчизняних страхувальників віднеслись скептично. Протягом року в результаті проведених пошуків односторонніх, обговорень можливих для страхового бізнесу покращень, концепція перетворилась у план робіт і у травні 2013 року на замовлення МТСБУ було розроблено технічне завдання на створення системи «Електронний поліс». У 2015 році двома компаніями (КИТ Софт у ролі розробника та Nexstep як тестувальника) було розпочато роботи по створенню системи. У лютому 2016 року система була успішно протестована та здана в експлуатацію. У лютому 2018 року з використанням хмарної платформи EWA був випущений перший електронний поліс ОСЦПВВНТЗ. На сьогодні в Україні функціонує як бланкова, так і електронна система обігу страхових полісів ОСЦПВВНТЗ.

За оцінками різних аналітичних джерел частка випуску страхових полісів в електронній формі на кінець 2018 року становила від 8 до 10% загального обсягу полісів, а на кінець 2019 року даний показник має сягнути відмітки у 20-25%. В більшості випадків використання бланкової форми страхових полісів здійснюється більш консервативними страховими компаніями, клієнти яких, за результатами маркетингових досліджень, ще не готові до переходу на електронну форму полісу.

При роботі з електронними страховими полісами страхувальники також стоять перед вибором програмного забезпечення, що давало б їм конкурентні переваги на вітчизняному ринку страхових послуг. Тут можливі два варіанти:

- розробка власного рішення in-house;
- придбання дороговартісного програмного забезпечення, яке вже понад 10 років використовується вітчизняними страховими компаніями та періодично оновлюється, зважаючи на зміни як у сфері функціонування страхових послуг, так і в обсягах оброблюваної інформації.

Стрімке зростання кількості одночасно працюючих користувачів страхових послуг для українських страхувальників є поштовхом до перегляду самої системи надання даного виду послуг з можливістю забезпечення роботи при високих навантаженнях.

Ще однією проблемною ланкою в системі використання сучасних інформаційних технологій в сфері страхування є необхідність інтеграції з партнерами, яка може стати досить витратним та дорогим для компаній процесом. Прикладом різних варіантів інтеграції з партнерами може бути ситуація з Приватбанком, який майже рік проводив інтегрування з кількома страхувальниками та Ощадбанк, вибором якого стала платформа EWA та можливість без додаткових витрат часу та коштів співпрацювати з будь-яким з 21 страхувальника, що є клієнтами даної платформи.

Платформа EWA стала єдиною платформою маршрутизації та інтеграції страховиків й посередників. Цей хмарний сервіс встановлений в найнадійнішому з дата-центрів України – Tier III – DeNovo на одному майданчику з інформаційними системами МТСБУ: «GreenCard-Online» і «Електронний поліс», що забезпечує миттєвий зв'язок з сервісами МТСБУ.

Страховики мають сьогодні можливість налаштовувати страхові продукти, власні та агентські мережі продажу, відкривати доступ до страхових продуктів співробітникам та посередникам. Таким чином, співробітники страховиків та посередники здійснюють реалізацію наявних страхових продуктів в так званому єдиному вікні, кожен з учасників процесу формує власні мережі продажу та звітність за результатами реалізованих страхових продуктів у відповідності до встановлених страховиком прав та обмежень. Схему інформаційних потоків на ринку страхових послуг після запровадження інтеграційної платформи EWA відображено на рис.1.

Зауважимо, що підключення до платформи EWA є абсолютно безкоштовним та швидким, незалежно від кількості користувачів (система розрахована на одночасну роботу понад 100 тисяч користувачів без втрати швидкості роботи), продуктів та договорів, які бажає приєднати страховик.

Розробники та користувачі платформи EWA виділяють наступні її характеристики:

- система розроблена з використанням таких найсучасніших технологій як Java, GWT та PostgreSQL;
- легкий механізм самостійного налаштування страхових продуктів за допомогою зручних конструкторів без залучення ІТ-персоналу;
- зручний інструмент для управління деревоподібними мережами продажу (власними та агентськими) без обмеження кількості рівнів поділу та користувачів;
- швидке встановлення зв'язків з посередником (час відгуку системи 0,06с);
- швидке та зручне відкриття та закриття доступу до страхового продукту працівникам та посередникам;

- зручне оновлення тарифів на страхові продукти з миттєвими оновленнями даних для всіх під'єднаних користувачів;

- отримання звітності по продажу в онлайн-режимі (в т.ч. зі статистичними даними від Google Analytics);

- забезпечення повної готовності до використання електронного полісу страхування (повна відповідність вимогам технічного завдання та специфікаціям електронного полісу, повна інтеграція з ЦБД МТСБУ за допомогою веб-сервісів, визначення лімітів на реалізацію для точок продажів і агентів: на годину, на день, на тиждень, на місяць, відправка електронного полісу клієнту через SMS або e-mail від імені страховика або посередника, нагадування про пролонгацію полісу, можливість прийому оплати через термінали та банківський еквайринг);

- необхідні перевірки правильності внесеної інформації при оформленні страхових договорів;

- повна інтеграція з обліковими системами страховиків як за допомогою веб-сервісів (REST, SOAP), так і файловим обміном (XML через FTP), у тому числі «ІС: Підприємство» 7 та 8 версій;

- підвантаження за запитом користувача з облікової системи страховика або посередника за допомогою веб-сервісів даних про клієнтів по ІПН або за номером телефону, номером транспортного засобу, VIN-коду або реєстраційному номеру, бланку, доступних користувачеві або його агенту та ін. [10].

За даними розробників платформи EWA, компанії, вона також досить легко інтегрується з різними самописними системами та сайтами страховиків або їх партнерів, автоматизованими банківськими системами, сайтами продажу та агрегаторами, мобільними додатками з використанням програмного інтерфейсу платформи (API). API підтримує протокол REST (XML и JSON): GET и POST, надає можливість:

- звертатись до довідкових даних;
- обирати доступні за умовами страхові продукти;
- здійснювати розрахунок тарифу за вказаними умовами;
- зберігати договори;
- генерувати друковані форми договорів;
- запитувати інформацію ззовні (клієнтські дані, бланки, бонус-малус, коефіцієнти, тарифи) та інше.

Також варто відмітити, що у EWA є такі необхідні користувачами інтерфейси як: браузерна версія для настільних ПК і ноутбуків, мобільні додатки для планшетів та смартфонів, що забезпечить мобільність страхових агентів та можливість для них застрахувати клієнта навіть в регіонах зі слабким каналом інтернет (наприклад, EDGE) Nexster [1].

Використання мобільних можливостей даної платформи також дало можливість банківським установам вдосконалювати свої інформаційні системи і у 2018 році низка вітчизняних банківських установ розпочала практику оформлення страхових

полісів ОСЦПВВНТЗ через месенджери Viber та Telegram з можливістю онлайн-оплати та миттєвим отриманням полісу на e-mail.

Структуру інформаційних потоків на вітчизняному ринку страхових послуг після впровадження платформи EWA відображено на рис.1.

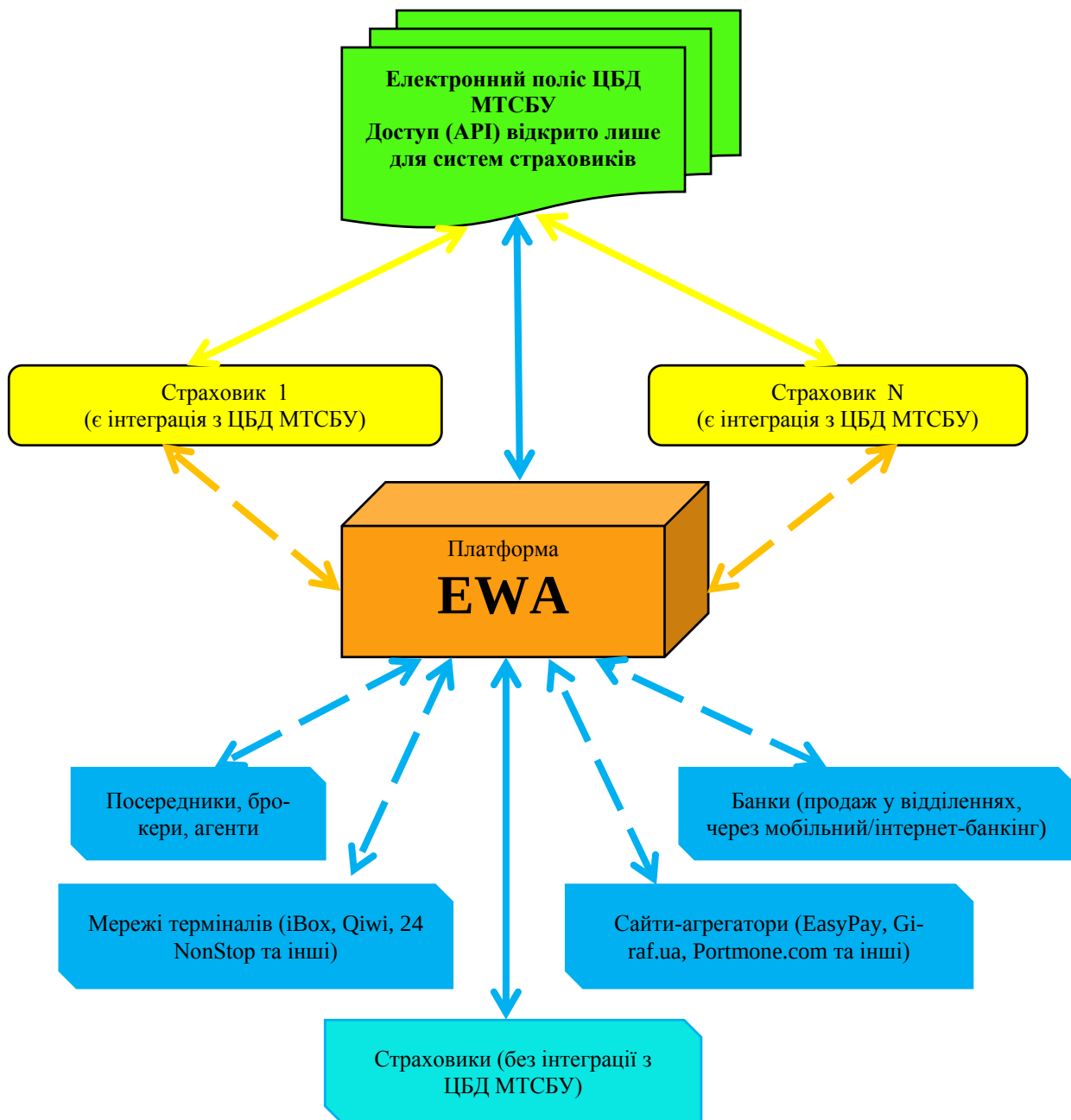

Рис.1 Схема інформаційних потоків на ринку страхування після впровадження єдиної інтеграційної платформи EWA

Передові страхові компанії України сьогодні вже активно пропагують перехід клієнтів до використання електронних страхових полісів автострахування, надаючи їм інформацію про переваги останнього виду полісів над звичними бланковими.

Сьогодні МТСБУ надає можливість всім бажаним перевірити поліс страхування. Щоб бути впевненим у достовірності наданої вам страховки, перш ніж купити її, краще звернутися в МТСБУ або запитати інформацію про її реєстрацію. Для цього необхідно зайти на офіційний сайт mtsbu.ua, обрати розділ «Для користувачів», перейти на вкладку

«Перевірка поліса». Далі система автоматично перенаправить на іншу сторінку, де потрібно обрати необхідну операцію з переліку запропонованих:

- 1) визначення статусу поліса і страховика, що видав його, по транспортному засобу;
- 2) знаходження поліса за серією та номером;
- 3) визначення статусу Зеленої карти по номеру і дати;
- 4) перевірка Грін-карти за номером транспортного засобу.

Перед вибором страхової компанії, до якої планує звернутись користувач страхових послуг також варто перевірити дійсність страхового договору.

Для визначення дійсності наявної у користувача страховки необхідно створити запит. Обираючи запит, користувач повинен ввести зазначені дані (серію, номер договору або транспортного засобу), а після натиснути «Пошук». Результати будуть показані на сторінці протягом декількох хвилин. На екрані може з'явитися відповідь у вигляді статусу договору:

1. Невикористаний (показує, що можна укласти договір);
2. Використаний (електронний поліс вже реєстрований іншим користувачем);
3. Втрачений (швидше за все, підробка, краще не використовувати).

Також, окрім несправжніх договорів, існує проблема недійсних договорів. Часто буває так, що з ринку йдуть неплатоспроможні компанії. Клієнт, не знаючи цього, може купити поліс, який ще продають агенти, проте компанія ніколи не здійснить відшкодування за цим договором і внаслідок цього

збитки завдані в ДТП йому доведеться відшкодувати самотужки, або очікувати відшкодування від МТСБУ після банкрутства такого страховика.

Отже, переваг в електронного поліса багато, і з кожним днем їх кількість зростає [6].

Різниця між електронним та бланковим страховими полісами полягає у формі відображення: електронний поліс укладається та підписується онлайн (з використанням смс-підтвердження) та відправляється клієнту по електронній пошті, а звичайний поліс – друкується або випикується вручну на затвердженому бланку, і потім потребує підпису клієнта й страхової компанії.

Обидва види полісів після укладення, сплати та підпису, є легітимними та відповідають всім вимогам Законодавства України. Нижче наведено порівняльну характеристику обох форм страхових полісів, що функціонують сьогодні в Україні (табл.3).

Таблиця 3

Порівняльна характеристика різних форм страхових полісів ОСЦПВВНТЗ

Критерій порівняння	Електронний страховий поліс	Бланковий страховий поліс
Форма випуску	електронна	паперова
Засоби захисту	Емітується безпосередньо з ЦБ МТСБУ, засоби криптографічного захисту	Спеціальний бланк, що друкується спеціалізованою типографією
Додаткові засоби захисту полісу	Електронний підпис при укладанні угоди ¹	QR-код, що містить пряме посилання на сайт МТСБУ
Спосіб укладання договору страхування	1) самостійно, через інтернет-сайт страхової компанії; 2) звернення до офісу страхової компанії; 3) за допомогою представника страховика (страхового агента);	1) звернення до офісу страхової компанії; 2) за допомогою представника страховика (страхового агента);
Можливість перевірки актуальності даних про страхового агента	так	так
Спосіб перевірки чинності полісу	1) пряме посилання, що формується системою при оформленні електронного полісу; 2) через інтернет-сайт МТСБУ http://www.mtsbu.ua ; 3) при зверненні до цілодобової лінії підтримки МТСБУ (0-800-608-800);	1) за допомогою формування запиту до Централізованої бази даних МТСБУ
Термін реєстрації укладеного страхового договору	3-5 хвилин	від декількох хвилин до 2 днів ²
Наявність обмежень в часі щодо придбання полісу	Не існує	Лише в робочі дні та години роботи страховика
Дійсність укладеної угоди	Одразу після підписання угоди, немає необхідності друкувати паперовий варіант	Підтверджується наявністю правильно оформленого паперового бланку полісу

¹ підписання здійснюється в один зі способів, що вказані у ст.12 Закону України «Про електронну комерцію».

² дані до ЦБД МТСБУ вносяться страховиками максимально оперативно, але не пізніше, ніж 25 числа наступного місяця від дня укладання договору страхування.

Варто відмітити, що при укладенні електронного полісу інформація одразу передається в єдину централізовану базу Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ), а інформація

щодо бланкового полісу потрапляє в базу МТСБУ через деякий проміжок часу, що спричинено специфікою введення інформації в кожній страховій компанії (від декількох хвилин до декількох днів).

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію» в процедурі укладання договору страхування в інформаційно-комунікаційній системі страховика виділяють наступні етапи:

1) розміщення страховиком в мережі Інтернет або інших інформаційно-телекомунікаційних системах публічної пропозиції (оферти) про укладання договору;

2) акцепт публічної пропозиції (оферти) клієнтом (страхувальником) шляхом проставлення електронного підпису;

3) направлення клієнту електронного повідомлення про укладання договору та отримання платежу [4].

Варто відзначити також, що відповідно до п.3.2 Положення про особливості укладання договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, пропозиція укласти внутрішній договір страхування направляється страховиком власнику транспортного засобу через ІТС і є чинною до закінчення доби в якій вона була сформована [12].

За даними Ліги страхових організацій України [10] станом на 1 березня 2019 р. страховики-члени МТСБУ уклали понад 230 тисяч електронних договорів ОСЦПВ. Загальна сума премій за такими договорами склала 165,3 млн. грн. щомісячно спостерігається зростання кількості укладених електронних договорів на 20-30%.

У 2019 році електронні договори ОСЦПВ укладали 44 страховика і загальна їх кількість перевищила 1,2 млн.шт. Лідерами за кількістю укладених електронних договорів і за сумою страхових премій за такими договорами за період 2018-2019рр. визначено:

- ПЗУ Україна» (212,2 тис. договорів, 184,1 млн. грн. страхових платежів);
- «КНЯЖА ВІСННА ІНШУРАНС ГРУП» (190,5 тис. договорів, 116,6 млн. грн. страхових платежів);
- «ВУСО» (183,7 тис. договорів, 132,3 млн. грн. страхових платежів).

Частка електронних договорів ОСЦПВ за підсумками 2019 р. перевищує 14% від загальної кількості укладених договорів (дані за 11 міс. 2019 р.). Тоді як в 2018 р. вона становила лише близько 2%.

Разом зі швидкими темпами зростання кількості електронних полісів це свідчить, що українські автовласники цінують можливість швидко та зручно укласти договір ОСЦПВ в електронній формі.

Отже, впровадження у 2018 році на страховому ринку України договорів страхування в електронному форматі позитивно сприймається страховими компаніями та їх клієнтами. Зважаючи на те, що електронні поліси ОСЦПВ дали можливість уникнути найбільших проблем, що поставали перед сучасними користувачами страхових послуг (перевірка надійності – електронний поліс емітується лише безпосередньо з централізованої бази даних МТСБУ, де можна швидко та зручно перевірити його достовірність; швидкість та зручність оформ-

лення – не потрібно відвідувати офіс страхової компанії – можна заключити договір з використанням інформаційно-телекомунікаційної системи в будь-який час; зручність використання – не потрібно друкувати бланк полісу, достатньо надати представникам Національної поліції номер страхового договору, за яким вони самостійно здійснюють перевірку в базі МТСБУ), подальше поширення даного формату надання страхових послуг та його вдосконалення матиме лише позитивний вплив на ринок страхування України та сприятиме залученню іноземних інвестицій на тлі зменшенню фактів шахрайства в даній сфері, що в цілому позитивно впливатиме на економічний стан країни та її євроінтеграцію.

Позитивні результати від впровадження електронних страхових полісів обумовлені не тільки спрощенням процедури укладання відповідних договорів, а й створенням механізму захисту споживачів страхових послуг від шахраїв, що використовують сферу страхування в схемах незаконного збагачення.

Ігор Любашенко, маючи досвід в автоматизації страхування, акцентує увагу на тому, що основними вимогами до комплексної інформаційної системи страхування сьогодні є наступні:

- знаходження інформації в єдиному інформаційному середовищі;
- інформація має бути доступною незалежно від місцезнаходження її користувача;
- повинен бути чітко визначений максимальний термін отримання необхідної інформації;
- обмеження щодо інформації визначаються лише правами доступу [9].

Порівняно новим терміном для страхування стало поняття Insuretech – молода технологічна галузь, сконцентрована на розробці ІТ-рішень у сфері страхування (це можуть бути як сервіси для споживачів, так і інструменти для роботи фахівців в сфері страхування). Дослідники компанії IBM з'ясували, що 81% найуспішніших страхових компаній світу вже інвестували або співпрацюють з insuretech-проектами. Серед інших учасників дослідження ця цифра сягає лише 45%. Тобто, для процвітання страховикам життєво необхідні технології. Щоб конкурувати на ринку, вони повинні або вкладати гроші у власні розробки, або використовувати готові рішення ІТ-компаній. Ще один шлях – підтримувати стартапи, які розробляють відповідні технології. Фахівцями McKinsey виявлено найбільш популярні технологічні рішення, які вже використовуються в insuretech-проектах.

Зокрема, у топ рішень увійшли мікро-страхування (3%), блокчейн (4%), P2P (4%), робо-едвайзер (10%), гейміфікація (10%), страхування для сфери інтернету речей (12%), страхування на основі використання (13%), великі дані та машинне навчання (20%) [11].

На думку Сергія Кравця, представника венчурного фонду GR Capital [8], поточний рік може стати переламним для світового ринку інновацій в страхуванні, оскільки за останні роки створювалось багато проектів в даній сфері, в які інвестувались

мільйони, а тепер стартапи мають довести чи дійсно вони спроможні трансформувати ринок, змінити звичні страхові моделі та знайти свою нішу. Зокрема, зараз insurtech- та супутні проекти працюють в декількох категоріях:

- майданчики-агрегатори, які допомагають порівнювати різні страхові компанії і поліси;
- діджитал-брокери;
- сервіси, які пропонують страховку в якості додаткової послуги (перехресний продаж);
- IoT-рішення, що збирають дані за допомогою розумних пристроїв;
- peer-to-peer сервіси, де клієнт може впливати на послуги;
- сервіси, засновані на аналізі великих даних;
- діджитал-страховики, що пропонують онлайн-поліси;
- страхування за запитом (на короткий термін).

Наявність у переважної більшості власників транспортних засобів сучасних гаджетів дає їм можливість миттєвого врегулювання власних страхових потреб – від придбання електронного страхового полісу до подання страхувальником позову на місці ДТП з приєднанням необхідної підтверджуючої фото- та відео-інформації. Тому саме розвиток інформаційних технологій спонукає страховиків переходити з групового до індивідуального страхування з використанням даних особистого профілю страхувальника (наприклад, даних смарт-годинника, автомобільних реєстраторів та ін., що синхронізовані з мобільним телефоном власника транспортного засобу) з можливістю надання додаткових бонусів та знижок при різних видах автострахування. Так, закордонний досвід в сфері страхування свідчить про тенденцію зміни вектора відповідальності за наслідки ДТП від власників автономних автомобілів до їх виробників. Тому цілком логічним є необхідність перегляду портфеля страхових послуг та його поповнення новими продуктами поряд з виключенням неактуальних.

Висновки. Унікальність страхових продуктів загалом, та в автострахуванні зокрема, полягає в тому, що фактично страхова компанія пропонує своїм клієнтам обіцянку виплатити відшкодування збитків, яких зазнає клієнт у випадку настання страхового випадку. Тому дана послуга вимагає від страховиків однієї обов'язкової умови – довіри до них з боку клієнтів. За останні 10 років саме довіра до страхових компаній України зазнала значного зниження. Масове позбавлення членства в МТСБУ та ліцензій страхових компаній (понад 60) залишило велику кількість потерпілих внаслідок ДТП з примарною надією в майбутньому отримати знецінене вже на той час відшкодування з гарантійного фонду МТСБУ після завершення процедури банкрутства страховиків, з якими було укладено угоди. Сьогодні ж завдяки оперативному розмішуванню на офіційному сайті МТСБУ інформації про оцінку діяльності страховиків, рівень скарг від потерпілих та страхувальників а також можливості перевірки інформації про чинність придбаного

полісу, страхувальник може бути більш впевненим у задоволенні своїх вимог за умовами страхової угоди внаслідок самостійного обрання страхової компанії.

Впровадження новітніх інформаційних технологій в сфері страхування покликане вирішити три основні проблеми, що значно погіршують швидкість та якість надання страхових послуг: запобігти можливим шахрайським діям, збільшити обсяги інформаційних потоків, посилити контроль над ринком страхових послуг з боку контролюючих органів. Ці новації позитивно впливатимуть на розбудову та укріплення вітчизняного ринку страхових послуг, сприятимуть зменшенню рівня загроз кіберстрахування та покращенню рівня фінансової стабільності страховиків. В той же час імплементація новинок IT-індустрії в страхову діяльність вимагає від страховиків підвищення рівня забезпечення власних агентів необхідними засобами та навичками реалізації страхових продуктів там, де економічно недоцільним є створення філій. Отже, страховим компаніям необхідно оцінювати та враховувати об'єктивно існуючі технологічні тренди й формувати технологічну стратегію, яка стане запорукою збереження конкурентоспроможності на вітчизняному та світовому страховому ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. EWA. Платформа страхування №1. URL: <https://www.ewa.ua>.
2. Березіна С.Б. Визначення європейського вектору розвитку страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів // Технологічний аудит та резерви виробництва. 2017. №1. С. 42-48.
3. Без внедрения insurtech страховщики обречены на провал. URL: <https://parasol.ua/news/326>.
4. В Украине запущена «EWA» – единая IT-платформа для страховых компаний, банков и посредников. – URL: <https://forinsurer.com/news/15/09/23/32944>.
5. Електронний поліс: запропоновано вирішення проблеми фальшивих автоцивілок. URL: <https://www.5.ua/ekonomika/elektronnyi-polis-zaproponovano-vyrishennia-problemy-falshyvyykh-avtotsyvilok-183675.html>.
6. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. №675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#n122>.
7. Залетов, О. М. Автомобільне страхування в системі безпеки дорожнього руху: монографія / О. М. Залетов, О. В. Кнейслер, В. М. Стецюк, О. Ю. Толстенко та ін.; за ред. О. М. Залетов. К.: Міжнародна агенція «BeeZone», 2012. 509 с.
8. It-системи. Список інформаційних систем українського страхового ринку. – URL: <https://www.ins.com.ua/it-1>.
9. Кравец С. Insurtech: как инновации меняют рынок страхования. – URL: <https://tech.liga.net/technology/opinion/insurtech-kak-innovatsii-menyayut-rynok-strahovaniya>.

10. Лобова О.М., Кудря М.Г. Тенденції страхування життя в Україні // *Финансовые услуги*. - 2017. - № 2. - С. 27-33.
11. Любашенко І. Автоматизація страхування: теорія і досвід (інформація з перших рук). URL: <https://forinsurer.com/public/03/03/14/341>
12. Малік М. Оцінка страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів в країнах СНД // *Економіка*. 2015. №8(173). С.13-18.
13. Новак Н. Ідея для стартапу: які страхові продукти потрібні цифровому світу // *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/23/635279>.
14. Офіційний сайт журналу «Фориншурер» URL: <https://forinsurer.com>.
15. Офіційний сайт Ліги страхових організацій України. URL: <http://uainsur.com>
16. Пікус Р. Інноваційний розвиток страхової діяльності як основа підвищення її ефективності / Р. Пікус, В. Заколюдажний // *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. Економіка. – 2015. – № 3(168). – С. 72 – 80.
17. Положення про особливості укладання договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, затверджене Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України № 673 від 27.10.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1483-11/sp:wide:max15#n17>
18. Раделицький Ю. О. Міжнародне страхування відповідальності власників автотранспортних засобів / Ю. О. Раделицький, З. І. Тенюх, В. Матвіїв. // *Економіка. Управління. Інновації*. - 2012. - № 2.
19. Рейтинг Страховых компаний Украины 2019. URL: <https://forinsurer.com/ratings/nonlife/19/12/10>.
20. Риски в тренде: почему страховой рынок бьет рекорды. URL: <https://mind.ua/ru/publications/20207077-riski-v-trende-pochemu-strahovoj-rynok-bet-rekordy>.
21. Салайчук О.М. Генезис автотранспортного страхування / О.М.Салайчук // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2016. - №2. – Том.1. – С.129-134.

CREDIT AS A SPECIAL FORM OF VALUE RELATIONS IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

Hryshchuk N.

PhD in Economics, Vinnytsia National Agrarian University,

Gerasimchuk V.

Assistant, Vinnytsia National Agrarian University

Abstract

The article raises the issue of using credit in a competitive environment.

Keywords: credit, competitive environment.

Presenting main material Market conditions interpret that the credit market of Ukraine is an important component of the financial market, which is designed to quickly mobilize the financial resources of economic entities. The existence of a developed credit market that functions effectively affects business and economic development throughout Ukraine. Given the socio-economic situation today, in particular the state budget deficit, inflation, declining purchasing power of the population and the instability of the currency determines the relevance of the chosen topic and the feasibility of the study outlined in this scientific article.

In the domestic and foreign scientific literature in recent years, a significant number of professional studies of financial scientists, studying the issue of credit, which allows to significantly expand the range of knowledge about it. However, to date in modern economics there is no unanimity among scholars on the interpretation of the concept of "credit". This issue has been studied by scientists L. Vdovenko, O. Dzyublyuk, N. Davydenko, G. Kaletnyk, A. Prylutsky, O. Ruda, O. Polova and other scientists in the field of economic relations. The need for further study of the nature and necessity of credit in modern business conditions is associated with the assessment of the credit market and the further development of credit relations in Ukraine.

The immediate reasons for the existence of credit are due to the laws of value movement in the reproductive process of commodity production, which is embodied primarily in the circulation and turnover of capital (fixed and working capital) of economic entities. Capital in the process of reproduction simultaneously exists in different functional forms, and the movement of capital is its successive transition from one functional form to another (for example, from commodity to money, and vice versa).

Thus, to resume the production process, the manufactured product must be sold, and the funds received must be used to replenish the depreciation fund, purchase raw materials, pay salaries to employees, and so on.

A necessary condition for the implementation of commodity production is its continuity. However, the change from one functional form of a product to another often encounters obstacles of an objective nature that complicate the exchange. As a result, there are gaps in time between acts of purchase and sale of goods and services, which force sellers and buyers to enter into credit relations [6].

Thus, credit arises in the field of exchange, and the economic basis of its operation is the movement of value in the reproduction process. The circulation and

turnover of capital in commodity production are characterized by certain patterns that create the possibility of credit relations. Such regularities include the uneven movement of fixed and current assets of economic entities, which is due to the peculiarities of the organization of a developed commodity economy.

Issues related to forms of credit are quite debatable. The classifications of the vast majority of authors differ from their colleagues both in the number of loan forms and their content, ie the name, interpretation of the content, meaning, position. For example, there is a widespread opinion among domestic experts that there can be two forms of credit - commodity and money, they determine only the general contours of the loan and do not affect its internal structure.

Scholars [1,2,5,6,7] classify forms of credit, first of all, distinguishing also monetary and property (commodity) forms, but divide the monetary form into promissory note, bond, overdraft.

This approach assumes that loan forms are usually closely related to a particular lender, which allows us to formulate two classifications of loan forms.

According to the first classification, a loan can take seven forms: usurious; commercial; banking; state; consumer; mortgage; international. According to the second classification, there are two main forms: commercial; banking. The same is the view that emphasizes that there are two main forms of credit: bank; commercial, which differ: the composition of participants, the dynamics of movement, the size of interest, the scope of operation.

In modern business conditions, there are different approaches to the classification of types of credit (Table 1.).

Table 1.

Classification of types of credit		
Nos/ n	Classification feature	Types of credit
1	2	3
1	Depending on the subject composition of credit relations are divided	bank credit
		public credit
		commercial loan
		international credit
		personal (private) loan
2	Depending on the sphere of the economy, where the borrowed value goes	production credit;
		consumer credit;
3	For the period for which the lender transfers the free value for use to the borrower	short-term (up to 1 year);
		medium-term (up to 5 years);
		long-term (over 5 years) loans.
4	Depending on the purpose	credit to ensure the formation of inventories (raw materials, materials, fuels and lubricants, containers, etc.);
		credit for use in production costs (seasonal costs in crop production and animal husbandry in agriculture; seasonal costs for peat production, logging, repair work; for the production of products with a long production cycle - houses, aircraft, ships, etc.);
		credit for the creation of stocks of finished products (balances in warehouses of industrial enterprises, stocks in warehouses of trade organizations, etc.);
		loans related to the occurrence of temporary gaps in payments, if economic entities have to make payments, and the funds allocated for this purpose have not arrived or have arrived in insufficient quantities (payment of wages, payments to suppliers, the budget, etc.) .

Credit plays an important role in the development of the state's economy. With its help, temporarily free funds are quickly transferred between economic entities, sectors of the economy, regions of the state and between states. This makes it possible in a short time to reorient production, helps to increase production, ensure uninterrupted circulation of fixed and working capital, avoid crises and improve the economy.

With the help of credit actively affect the volume and structure of money supply, payment turnover, the velocity of money in the state

By creating various forms of non-cash money, credit provides the formation of a base for accelerating non-cash payments, in particular in connection with the use of modern information technology. This reduces the amount of cash in circulation, reduces society's costs for the manufacture, circulation, transportation, accounting and storage of banknotes.

The credit market is a mechanism by which relationships are established between businesses and individuals in need of funds and organizations and individuals who can provide (borrow) them under certain conditions.

The set of credit relations, financial and credit institutions and established organizational and legal norms, which in their interaction provide the possibility of movement of loan capital in various forms between economic entities at the national and international levels, forms the credit market. The credit market of Ukraine is the main component of the financial market, which allows businesses to quickly mobilize financial resources [4].

The main problems in the development of the credit market are related to the uncertain institutional organization of the market, the shortage of credit resources, increased credit risk, distrust of counterparties.

Access to relatively cheap external resources, the rapid growth of lending, including in foreign currency,

and the desire of banks to increase their market share have led to additional risks and imbalances.

the credit market on the basis of segmental affiliation of the borrower can be divided into the market of corporate lending and the retail lending market, which is often also called the consumer lending market, because the concept of consumption is characterized mainly by individuals who are borrowers during retail lending (Table 2.).

The analysis of the distribution of loans granted by banking institutions in terms of individuals and legal entities allows us to conclude that during 2014-2019, both the total amount of loans granted and the volume of loans granted by banking institutions to individuals and legal entities increased. During the analyzed period, the largest share in the structure of loans was occupied by loans to legal entities (about 80%), loans to individuals, respectively, occupied a much smaller share - about 20%.

Table 2.

Dynamics of loans granted to legal entities and individuals, 2014-01.03.2020, UAH million

Indicators	2014	2015	2016	2017	2018	2019	01.03. 2020
Loans provided, in total, UAH million.	1006358	1009768	988686	1007132	1144904	1061873	1032703
Loans to individuals, UAH million	211215	174859	157378	157287	203321	212133	211688
Share in the total amount of loans granted, %	21,0	17,3	15,9	15,6	17,8	20,0	20,5
Loans to legal entities, UAH million	809452	806758	829774	848818	939037	845637	816528
Share in the total amount of loans granted, %	80,4	79,9	83,9	84,3	82,0	79,6	79,1

The decrease in the amount of loans granted to individuals was due to a reduction in the deposit base of banks, a deterioration in the solvency of creditors and changes in the exchange rate. At this time, there were difficulties in servicing loans by banking institutions, especially in foreign currency, due to the change in the exchange rate of hryvnia to foreign currencies, declining real wages and migration. Unlike loans to individuals, the amount of loans to businesses tends to increase (Table 3), but their growth is small and is 2-3.5%. The largest increase in such loans during the study period

was in 2014 compared to last year and amounted to 14.9%.

The main indicators that characterize the profitability of banking are return on assets (ROA) and return on capital (ROE). The return on bank assets (ROA) shows the greatest influence of economic factors on bank lending, which is used to assess the activities of the bank's management, because it characterizes the ability of management to effectively manage the bank's assets. The optimal value of the coefficient should be more than 1% (Table 3) [8].

Table 3

Relative indicators of credit activity of banks, 2013-2020

Years / Indicators	Return on assets of Ukrainian banks (ROA),%	Return on capital of Ukrainian banks (ROE),%
01.01.2013 p.	0,45	3,03
01.01.2014 p.	0,12	0,81
01.01.2015 p.	-4,07	-30,46
01.01.2016 p.	-5,46	-51,91
01.01.2017 p.	-12,6	-116,74
01.01.2018 p.	-1,94	-15,96
01.01. 2019 p.	1,69	14,67
01.01.2020 p.	4,35	34,18

The data in table. 3 indicates negative changes in the financial condition of bank assets, as the return on

assets has a negative value until the beginning of 2019, but from 01.01.2019 there is a tendency to increase this

indicator. The rate of return on capital (ROE) has a tendency to decrease until January 1, 2019, starting from 2019, similarly to the previous one, the value of the indicator is growing.

The decrease in profitability indicators during 2013-2018 (Fig. 2.3) indicates a general deterioration in the financial condition of the banking system, which in turn leads to an increase in credit risks and a decrease in the quality of the loan portfolio. However, in 2019-2020 there is a tendency to improve the financial condition of the credit market and the banking system.

The development of lending at the present stage of economic development in our country is declining. The number of banking institutions is decreasing and interest rates on loans are rising.

The volume of banks' loan portfolio relative to assets is increasing, while its real value is declining, which is due to a decrease in the quality of the loan portfolio, which in turn leads to a decrease in the profitability of banks' lending operations and an increase in credit risk. To solve this problem, banks should pay more attention to improving the quality and efficiency of loan portfolio management. Bank lending for development requires the achievement of conditions of macroeconomic stability, so to improve the situation in lending requires stabilization of economic, political, social conditions and state support of the entire banking sector.

Consumer credit - the most popular today, it accounts for about 80% of all requests. Consumer lending has been growing rapidly for more than two years. After a jerk from a low base, the rate decreased, but still exceeds 30% y / y. Current loans dominate the portfolios of a number of banks. The ratio of gross consumer credit to GDP is the lowest in the region - only 5.7%. Debt burden on households is moderate - only 8.7% of

annual disposable income. However, the lowest-income households are much larger than the credited ones [4].

Loans for current needs account for 70% of the retail portfolio (another 20% - for the purchase of real estate, 7% - car loans and 3% - for other purposes).

Immediately after the crisis, credit growth was largely due to delayed consumer demand. At present, this factor is not so significant. High consumer sentiment and brisk income growth are decisive. The former encourage the population to spend future income to meet current needs. Others create confidence that the loan will not burden the family budget. High demand for credit allows banks to maintain high lending rates [3].

Competition for borrowers is intensifying. Banks and non-bank financial institutions focus on different groups of debtors, which almost do not intersect with each other. Non-bank financial institutions attract customers with higher availability of services, low requirements, fast processing of loan applications. The downside is the high cost of loans. It is the clients of non-bank financial institutions who often apply for more than one loan, in particular to repay previously obtained loans.

In the table. 4 shows the amount of loans granted to individuals of Ukraine for 2013-2018.

In 2013-2014, only the segment of small loans was actively developing in the consumer credit market, namely cash loans, credit cards and consumer goods loans. They ensured the revival of this segment, as evidenced by some growth (about 10%), but the resumption of pre-crisis lending was hampered by political and economic instability in the country, and in 2014-2015 there was a reduction in its volume by 22.4%, or UAH 30215.0 million

Table 4

Volumes of lending to individuals in Ukraine in 2013-2018, UAH million

Indicators	2013 p.	2014 p.	2015 p.	2016 p.	2017 p.	2018 p.
Consumer loans	137346	135094	104879	101528	122066	151625
For the purchase, construction and reconstruction of real estate	51447	71803	66169	58549	48268	44458
Other loans	4736	4318	3821	3255	3848	5019

Against the background of economic instability in the country, many banks due to the increased risks of this type of lending in general have curtailed it. Thus, in 2016, the share of consumer loans amounted to 62.2% of the total volume of loans provided by banking institutions. In 2017, the share of consumer lending was 70.0%, and in 2018 - 75.4%, loans for the purchase, construction and reconstruction of real estate - 22.1%, other loans - 2.5%.

In 2018, retail lending maintained a high growth rate - 34.1% per year in hryvnia less reserves.

The highest growth rates were recorded in private (54.2% yoy) and state-owned banks (49% yoy). First of

all, loans for current needs increased, especially from banks that are constantly and systematically engaged in this type of lending. Mortgage loans in 2018 for the first time since the beginning of the crisis increased significantly - by about 6% per year, but their volumes are still insignificant. At the same time, retail lending today remains the most profitable segment for banks, which has a dynamic effective demand - in the structure of assets, their share increased by 1.5 percentage points. - up to 8.4%.

For clarity, we will build a schedule, as well as forecast lending volumes in the coming years.

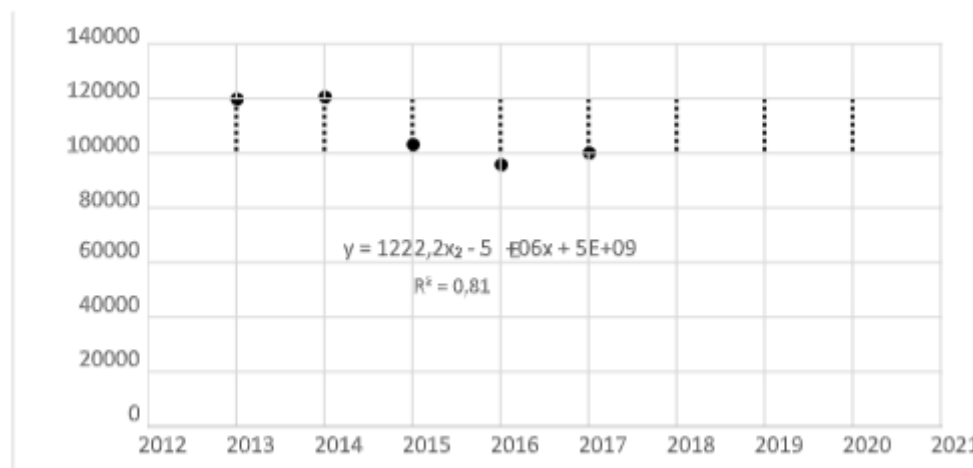

Fig. 1. Forecast of lending volumes

Banking institutions need to work more effectively with borrowers at all stages of the credit process, in particular on the development and use of methods for analyzing the creditworthiness of borrowers - individuals. To prevent the emergence of bad debts, banking institutions need to abandon the aggressive credit policy, and pursue a traditional type of credit policy when providing consumer loans. This can be a detailed examination of the income of borrowers, in particular to offer different types of consumer loans.

This can be a detailed examination of the income of borrowers, in particular to offer different types of consumer loans to those individuals whose income significantly exceeds their expenses and savings are formed. This will help ensure the interests of both banking institutions and borrowers - individuals in the current financial and economic crisis.

The activities of modern commercial banks are not limited to traditional banking operations, but cover a wide range of banking services according to the needs of their customers.

The development of non-traditional banking operations and services contributes to the diversification of risks, profit from other sources, improving the structure of the bank's balance sheet, its liquidity.

In 2018, for the first time in the last 5 years, the banking sector ended with a profit of almost UAH 22 billion, according to preliminary NBU estimates. The growth of purchasing power of the population and the restoration of confidence in the banking system after a period of systemic cleansing and low volatility of the exchange rate gave a significant impetus to the development of consumer lending (its growth rate exceeded 30% year on year) and increased savings in national currency %).

The portfolio of loans and deposits of legal entities in hryvnia grew at a slower pace, amounting to less than 3% and 6% change for the year, respectively. The reason is the decision of the NBU to increase the discount rate to 18%, which through the transmission mechanism has led to a significant increase in interest rates, primarily on short-term working capital loans.

Consider in more detail the lending activities of a commercial bank on the example of "OTP Bank"

(based on the combined financial statements for 2015-2017). In terms of assets, the bank entered the top 10 largest banks in Ukraine in 2018. OTP Bank's loan portfolio in 2017 amounted to UAH 23.5 billion, having decreased by 7% compared to 2016 (UAH 25.1 billion)

By the end of 2018, OTC Bank ATC's prudent loan portfolio grew by 28%, reaching UAH 20.5 billion. Such a significant increase in value is envisaged for the sale of resident loans and an active loan to foreign business in foreign currencies.

The stagnation of bank lending with remaining rocks is signified by low officials, middle-aged [8] follow the rules of the economy and the crisis of the export structure of the national government, low competitiveness; weak rivine to the rights of creditors that posichalnikiv, superhappy rishennya judiv completely unscrupulous posichalnikiv; zbilshennya osyagiv problem loans and reserves for repayment of loans for such loans (having stood at Kinets 2017, the rate of non-reputable loans from major gross loans was 56.4%); lack of power supply; specially designed for robot with problem assets; Deficit of pre-term resources at the bank system and non-repayment of lines, on which deposits are received, and the need for pre-term loans; lower consumption for loans through a small pace of financial settlement of the financial institution for the benefit of recession in the economy of 2014-2015; rock-v; a peniless penny and credit policy, yak the National Bank of Conduct of Promotions to carry out within the framework of the targeting and inflation regime.

The segment of services has a guarantee of guarantee transactions, guarantee payments, guarantee payments, guarantee payments, guarantee payments, guarantee payments, guarantee payments a guarantee for paying mitnous payments for the wickedness of the State Fiscal Service of Ukraine is guaranteed by the Code of Ukraine (mitny guarantees) [4].

The program is fragmented within the framework of the priority for the bank directly on the basis of energy-efficient and environmental projects. For minds, legal entities and legal entities, they can be put into leasing with a line of up to 3 electric vehicles, all of them are viral.

For shortened servicing of payment cards of PJSC JSB "UkrGasbank" there is always a different extension of the infrastructure of the terminal availability of services, which can be expressed through a measure.

In 2016, the Ukrainian Patent Bank UkrGasbank has decided to partner with the bank by submitting an application to the NBU "Rules for Electronic Pennies", which, in the fake one, should give the bank a loan to deny the NBU access for electronic pennies. Such a request is made possible by the PAT UkrGasbank JSB to allow electronic pennies, and to the corridors to allow the payment of the credit card and the credit card to the public without any payment.

In 2016, there are rosti for professional education and services servicing Premier Banking Bulletin 13 Premier zones at the directorates of PAT AB n addition to the classic banking services and asset management of the client, additional services are provided for consulting, financial planning, legal advice, selection of programs for study abroad, registration of insurance products and more In 2018, a new offer for Premier Banking clients, the VOYAGE DRIVE service package, was introduced, which envisages the opening of two premium cards MasterCard World and Visa Infinite for the client .

The most popular banking products in 2018 for Premier Banking customers were: premium payment cards of Platinum, Visa Infinite and MasterCard World Elite, as well as deposits and certificates of deposit, rent of individual bank safes, lending programs, credit cards and overdrafts [8].

in 2017. Balances on customers' card accounts increased by 42% and exceeded UAH 2 billion, which allowed Ukreximbank JSC to be one of the leaders among Ukrainian banks in terms of balances per one card issued.

In 2018, Ukreximbank JSC started connecting Visa PayWave card issuing services to affiliate banks, changing the PIN code for cards in ATMs of affiliate banks, My Savings services (customer savings service on the card sub-account, forin 2017. Balances on customers' card accounts increased by 42% and exceeded UAH 2 billion, which allowed Ukreximbank JSC to be one of the leaders among Ukrainian banks in terms of balances per one card issued.

In 2018, Ukreximbank JSC started connecting Visa PayWave card issuing services to affiliate banks, changing the PIN code for cards in ATMs of affiliate banks, My Savings services (customer savings service on the card sub-account, for During 2018, JSC Ukreximbank provided factoring services to customers and maintained a leading position in the domestic factoring market. According to the results of work in 2018, the amount of repayment exceeded the amount of financing of factoring operations in the national currency. The factoring portfolio as of December 31, 2018 amounted to UAH 561.9 million. In 2018, 31.3 thousand deliveries worth UAH 3 billion were accepted for service. [8].

That is, PJSC JSB "UkrGasbank" and JSC "Ukreximbank" provide customers with a wide range of competitive, high-tech banking services.

In modern conditions, state and commercial banks of Ukraine are looking for effective ways to develop

banking activities, use significant opportunities to generate demand for banking products, services, attract investment, create new conditions for cooperation with various customers and maximize profits.

In practice, banks often use a variety of banking technologies to achieve maximum effect, with minimal costs and maximum increase in profits.

The spread of new innovative technologies and their rapid development encourages significant changes in the banking system at the global level. Innovative banking technologies are becoming an important stimulus for the development of the world banking system. They are one of the most significant factors that ensure the functioning of the banking system, promote the sale of banking products and improve customer service.

Intensive introduction of innovative technologies in banking in the late XX - early XXI centuries had a significant impact on the efficiency of the banking business.

The consequence of the development of banking is the introduction of remote customer service, which is a necessary condition for the competitiveness of the bank. The result of the implementation is to reduce the cost of banking services by reducing the cost of staff, workplace equipment, office maintenance, as well as improving the quality of service.

The most common and understandable system is "online banking". It is implemented using the Internet - Internet banking (Internet banking); telephone - telebanking; portable devices - mobile banking; personal computer - e-banking (ebanking).

In 2018, due to intensive lending to the population share.

Privatbank and private banks in net assets increased by 1.3 percentage points. and 0.9 pp up to 20.7% and 14.8% respectively. The degree of concentration in the sector has not changed over the past two years: at the end of 2018, 20 banks accounted for 91% of net assets.

Following the results of 2017, net assets of the banking system of Ukraine

increased. Their volume as of January 1, 2018 corresponded to UAH 1.336 billion. against UAH 1.256 billion. at the beginning of the year (+ 6.4%).

The key factors of fluctuations in the volume of assets of the banking system in the study period. Speakers: the dynamics of the national currency, increasing investments in IGLBs, increasing the loan portfolio of banks, as well as the withdrawal of some commercial banks from the market. The significant impact of exchange rate fluctuations on the total volume of assets is explained by the fact that as of 01.01.2018 the share of foreign exchange assets of the banking system of Ukraine corresponds to 37.9% (41.3% as of 01.01.2017). There is a tendency to increase the share of IGLBs in the securities portfolio, as of 01.01.2018 they are 84.7% (76.8% on 01.01.2017).

Today there are gradual changes in the lending activities of commercial banks in Ukraine. According to NBU experts, banks continued to lend intensively to the population. During the second quarter of 2018, net hryvnia loans to individuals increased by 7.4%, or by 39.2% year on year (y / y). Due to this, the quality of

the loan portfolio improved statistically, the share of non-performing loans at the end of June 2018 was 55.7 against 56.4% at the beginning of April. According to the NBU, the share of loans to individuals in total bank loans since the beginning of this year increased by 1 century. n. - up to 17.7%.

However, the structure of lending to the population of Ukraine is still dominated by short-term loans. In particular, during the second quarter of this year, the share of consumer loans for current purposes in total loans to households increased by 1.2 percent. item - up to 68.1%. As for long-term, especially mortgage lending, which is one of the important components and at the same time a clear sign of sustainable development of the national economy in general, it is still very far from restoring its position in Ukraine during its heyday.

At the same time, Ukrainian banks are gradually increasing lending to domestic businesses. According to preliminary data of the NBU, the loan portfolio of resident banks of Ukraine in the national currency in August 2018 increased by 2.3% to UAH 607.8 billion. It is noted that, "as in previous months, banks actively worked with the population - the volume of hryvnia loans to the population increased by 4% - to 126.2 billion UAH. The volume of hryvnia business loans in August increased by 1.8% to UAH 480.3 billion, foreign currency loans - almost unchanged and amounted to USD 14.5 billion. USA".

The current situation in the market of lending and investing promotes the development of companies in the field of alternative finance. Hryvnia exchange rate fluctuations and inflation slow down economic growth, thereby inhibiting classic bank lending, and thus the possibility of expanding soft loans. In particular, since 2014, the number of non-performing loans on banks' balance sheets has been growing, reaching 57% in 2017. Moreover, banking institutions are reluctant to lend money even to relatively reliable borrowers.

In these circumstances, the state may use other measures to stimulate and support the competitive environment of producers. Thus, a new instrument of financial security can be a segment of P2P (person-to-person), which provides the speed of the transaction and receipt of funds, as well as the fact that loans are issued without collateral, but only on the basis of information provided on the platform [2]. Given the actual absence of intermediaries, interest rates on loans are relatively low and lenders' profits are quite high. A positive feature is the absence of intermediaries, which has a positive impact on interest rates and profits of creditors, as well as the fact that the minimum loan amount is not limited, obtaining credit is available at any time of day.

The modern P2P model allows the maximum use of technology growth (including the Internet) to minimize costs and ensure transparency. It is worth paying attention to the key components in the P2P market:

- an online platform that requires mandatory registration of participants and allows you to automate the process of finding and selecting borrowers and lenders, reducing costs. Most often, an analog of a credit rating is calculated for all participants, which determines the size of the interest rate and other conditions;

- a classic intermediary that provides legal support for direct lending agreements and with an emphasis on collateral as a means of minimizing risk, as well as conduct property inspections, expert real estate appraisals and real-time investor and borrower consolidation with minimal costs.

Reliable platform for agricultural enterprises is the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on simplification of the business environment (deregulation)," which was adopted 02.02.2015. [8]. It aims to simplify the establishment and conduct of business, reduction of licensing and conciliation procedures, reduce the impact of the activities of public entities. A separate unit in the law written questions to stimulate the development of agrarian business process improvement of agricultural land farms. Land granted to citizens of Ukraine for subsidiary farming, now officially can be leased for commercial agriculture, farming, personal farm. Also, it will encourage investment in the agricultural sector. Conclusions and further researches directions. We support the opinion of scholars that market economy characterized by the acquisition of financial resources radically different role and importance due to the isolation of the movement of material and the material play a weak market innovative technologies of development, lack of close international ties. The conducted monitoring methods of raising funds in the agricultural sector makes it possible to form definite conclusions as imperfect legal framework, it is not a favorable investment climate and the specificity of certain agricultural production causing difficulties in selecting financing instruments. Military actions and financial crisis slow down the process efficient operation of agricultural enterprises. Along with the obvious influence of political and macroeconomic impact also offers permanent Finance to revise the tax system in agriculture, decisions on the reform of special tax regimes for the agricultural sector. In order to ensure effective management of financial resources in the agricultural enterprises should be developed normally special financial policy, which is aimed at attracting financial resources from all sources according to the needs of development in future period. It should be guided by the basic principles that are as rigid centralization of financial resources; financial planning; the formation of large financial reserves; unconditional fulfillment of financial obligations.

Effective development of banking products makes it possible to address food security issues, create a reliable source of budget revenues and a strong production and economic potential for rural development. Further needs qualitative transformations, necessitates search of new financing tools. This task is related to the definition of strategic directions and ensuring the effective functioning of market mechanisms, integration of the country's economy into the world economic system, so there is no doubt about the relevance and timeliness of the functioning of enterprises in today's economic environment, which require theoretical study and further practical improvement. Innovations of the National Bank of Ukraine in the field of credit market regulation are aimed primarily at assessing the real state of the creditor and reducing the number of bad debts in banks.

In turn, the modern banking institution in connection with the constant progress is now becoming a bank that not only performs standard credit, deposit or settlement cash operations, it is forced to seek new activities or create symbioses of existing banking products. products and services that will allow you to gain a competitive advantage among other participants, taking into account the fact that competitors may be credit institutions.

Conclusions and prospects for further research Banking institutions need to work more effectively with borrowers at all stages of the credit process, in particular on the development and use of methods for analyzing the creditworthiness of borrowers - individuals. To prevent the emergence of bad debts, banking institutions need to abandon the aggressive credit policy, and pursue a traditional type of credit policy when providing consumer loans. This can be a detailed examination of the income of borrowers, in particular to offer different types of consumer loans to those individuals whose income significantly exceeds their expenses and savings are formed. This will help ensure the interests of both banking institutions and borrowers - individuals in the current financial and economic crisis.

The banking system of Ukraine is going through difficult times, responding to changes in the economic and social environment by reducing the number of banks operating in it, reducing the volume of their regulatory capital. The annual increase in liquidity reserves by Ukrainian banks, which results in a decrease in profitability, with a simultaneous increase in costs has led to a significant decrease in profits and even to the occurrence of permanent losses in the banking system of Ukraine.

Promising for banks is the combination of digital and banking technologies, the creation of financial incubators. Innovative models of branches of the future take different forms: "shops",

"Service and shopping centers", "cafes", outlets, automated offices and service centers.

The strategic goal of economic policy should be to bring Ukraine into the high-tech industrial leaders of Europe and a significant increase in the standard of living of the whole society on a stable quality basis.

The main goal of the Strategy for the Development of the Banking System of Ukraine is to build a financially strong, profitable and stable banking system, which effectively performs its main function - optimal redistribution of capital in the economy to finance intensive sustainable economic growth based on high-tech industrialization, infrastructure, science, education and prosperity. population as a whole.

REFERENCES:

1. 1.Vdovenko L.O.(2018) Methodical approaches to assessing the effectiveness of credit relations / L.O. Vdovenko // *Economy and Society*. - 2018. - Vip. 17. - P. 518-523.
2. 2.Grishchuk N.V.(2019) Credit support for the functioning of agricultural enterprises in the modern economic environment / NV Gryshchuk // *Eastern Europe: Economics, Business and Management*.- 2019. - №6 (23) - P. 613-625.
3. 3.Money and credit: a textbook / ed. (2018) Doctor of Economics, Prof. OV Dzyublyuk.- Ternopil: TNEU, 2018. - 892 p.
4. Money and credit: a course of lectures for bachelors in the specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". H. : KhDUHT, 2016 - 382 p.
5. Aleskerova Yu.V.(2018) Peculiarities of consumer lending development in Ukraine / Yu.V. Алескерова, А.Д. Дзубенко // *Black Sea Economic Studies*. - 2018. - №27-2. - P. 87-92.
6. 6.Kaletnik G.M.(2013) Mortgage lending in agriculture of Ukraine / G.M. Kaletnyk // *Economics of agro-industrial complex*. - 2013. - № 7. -C. 58-63.
7. Kovalenko V.V.(2018) Credit market of Ukraine: modern problems and prospects of development / V.V. Kovalenko, D.Yu. Tkachenko, OV Shevchenko // *Scientific view: economics and management*. - 2018. - № 3. - P. 90-96.
8. Comprehensive program for the development of the financial sector of Ukraine until 2020: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated June 18, 2015.№ 391. <http://bank.gov.ua/doc-catalog/document?id=18563297>.

УДК 311.14:316.4

THE IMPAKT OF SOCIO-TRANSFORMATIONAL PROCESSES ON CONSUMER SENTIMENT OF UKRAINE'S POPULATION**Yerina A.***D. Sc. (Economics), Professor*
ORCID iD 0000-0002-3765-4441**Mazurenko O.***PhD, Associate Professor*
ORCID iD 0000-0002-9957-2038*Department of Statistics and Demography,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukraine***ВПЛИВ СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА СПОЖИВАЦЬКІ НАСТРОЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ****Єріна А.М.***доктор економічних наук, професор***Мазуренко О.К.***кандидат економічних наук, доцент**кафедра статистики та демографії**Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна***Abstract**

The article considers methodological aspects of measuring consumer sentiment and economic expectations of the population using the model of the Principal components; analyzed the dynamics of consumer sentiment, established their relationship with expectations of possible unemployment, inflation and changes in exchange rates; the impact of social-transformational processes on consumer moods of the population is revealed; characteristic features of modern consumer profile formation and determinants of strengthening of consumer pessimism of the population of Ukraine are outlined.

Анотація

В статті розглянуто методологічні аспекти вимірювання споживацьких настроїв та економічних очікувань населення з використанням моделі головних компонент; проаналізовано динаміку споживацьких настроїв, встановлено їх взаємозв'язок з очікуваннями можливого безробіття, інфляції та зміни курсу валют; виявлено вплив суспільно-трансформаційних процесів на споживацькі настрої населення; окреслено характерні особливості формування сучасного споживацького профілю і детермінанти посилення споживацького песимізму населення України.

Keywords: consumer sentiment; economic expectations; consumer sentiment index; consumer profile; model Principal components.

Ключові слова: споживацькі настрої; економічні очікування; індекс споживацьких настроїв; споживацький профіль; модель головних компонент.

Вступ та постановка проблеми. Основою життєдіяльності будь-якого суспільства і національної економіки є домашнє господарство. Споживання і заощадження домогосподарств безпосередньо впливають на обсяги національного виробництва, рівень цін і зайнятість населення. Будучи значною мірою рушієм розвитку економіки, споживчий попит, своєю чергою, залежить від споживацької активності населення. Економічна поведінка споживачів, структура споживчих витрат, пріоритети у споживанні, оптимістичні чи песимістичні очікування споживачів щодо зрушень в економічному і соціальному житті країни формуються під впливом складного комплексу економічних, соціокультурних, психологічних та інших факторів.

Саме з метою вивчення намірів, настроїв і поведінки споживачів з ініціативи американського вченого Дж. Катони (Katona G.) в 50-і роки мину-

лого століття почали проводити опитування населення [1]. Наразі дослідження споживацької поведінки та економічних очікувань стали повсякденною практикою в десятках країн світу. В Україні заміри споживацьких настроїв громадян, їхніх оцінок власного добробуту, поточного і перспективного стану економіки з 2004 р. здійснювала компанія GfK Ukraine [2], з 2019 р. – дослідницька агенція Info Sapiens [3].

Аналіз досліджень та публікацій. Міжнародним авторитетом у царині досліджень споживацьких настроїв і очікувань визнається Р. Кертін (R. Curtin). Узагальнюючи досвід багаторічних досліджень Мічиганського університету щодо поведінки масового споживача, він наголошує, що споживацькі настрої та вибір споживацьких стратегій віддзеркалюють економічну кон'юнктуру та ефективність державного управління і можуть передвіщати зміну тих чи інших параметрів макроекономічної

ситуації [4]. Взаємозв'язок споживацьких настроїв і макроекономічної ситуації став предметом дослідження Дж. Фурера (J.C. Fuhrer) [5], Р. Голінеллі (R. Golinelli) та Дж. Паріжі (G. Parigi) [6]. Цій темі присвятили свої наукові праці вітчизняні вчені: Л. Коваль [7], Д. П'ятницький [8], І. Тараненко [9] та ін. Дослідження підтвердили істотний зв'язок споживацьких настроїв та очікувань з індикаторами макроекономічного розвитку: темпами приросту валового внутрішнього продукту і промислового виробництва, оборотом роздрібної торгівлі, індексом споживчих цін.

Дослідження споживацьких настроїв, особливостей і суперечностей споживацької поведінки населення, очікувань майбутніх змін соціально-економічної ситуації, зокрема, на ринку праці і валютному ринку, актуалізуються в період прискорених суспільних трансформацій. **Мета статті** – дослідити взаємозв'язок споживацьких настроїв і макроекономічної ситуації, яку детермінують соціально-економічна політика держави та ефективність державного управління.

Методологія дослідження та інформаційна база. В Україні щомісяця, з дотриманням усіх дослідницьких стандартів ICC/ESOMAR, проводять вибіркове опитування 1000 респондентів віком від 16 років, дібраних методом квотної маршрутною вибірки. Вибірка репрезентативна за статтю та віком, враховує місце проживання (місто та сільська місцевість) і розмір населеного пункту. Анкета опи-

тування містить низку запитань, кожне з яких відображає певний аспект споживацьких настроїв і сподівань населення [2; 3]. Запитання анкети наведені в табл.1, по кожному з них на підставі балансу позитивних d_p і негативних d_n відповідей (у %) визначають оцінки x_j . Щоб уникнути появи від'ємних величин, до балансу відповідей додають 100, тобто

$$x_j = (d_{pj} - d_{nj}) + 100.$$

Відтак оцінка x_j набуває значень в інтервалі від 0 до 200 пунктів. У разі, коли всі відповіді позитивні, $x_j = 200$; коли кількість позитивних і негативних відповідей однакові, $x_j = 100$; при переважанні негативних відповідей $x_j < 100$. Середню арифметичну електоральних оцінок x_j називають зведеним індексом споживацьких настроїв (Consumer Sentiment Index, ICS):

$$ICS = \frac{1}{5} \sum [(d_{pj} - d_{nj}) + 100]$$

Відповідно до ролі, яку відіграють оцінки споживацьких настроїв x_j в процесі моніторингу активності масового споживача, їх поділяють на дві групи:

1) оцінки особистого поточного матеріального становища x_1 та наміру/доцільності робити крупні покупки для дому x_5 ;

2) оцінки очікуваних змін щодо особистого матеріального становища в найближчій перспективі x_2 , макроекономічної ситуації протягом року x_3 та наступних п'яти років x_4 .

Таблиця 1.

Складові індексу споживацьких настроїв

Запитання щодо споживацьких настроїв	Оцінка x_j настроїв і сподівань населення щодо:
Як змінилося матеріальне становище вашої сім'ї за останні шість місяців?	поточного особистого матеріального становища, x_1 ;
Як, на вашу думку, зміниться матеріальне становище вашої сім'ї впродовж наступних шести місяців?	очікуваних змін особистого матеріального становища, x_2 ;
Говорячи про економічну ситуацію в країні загалом, ви вважаєте, що наступні дванадцять місяців будуть для економіки країни сприятливим чи несприятливим часом?	очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчого року, x_3 ;
Як би ви охарактеризували наступні п'ять років – як сприятливий чи несприятливий час для економіки країни?	очікуваного розвитку економіки країни впродовж найближчих п'яти років, x_4 ;
Як ви гадаєте, тепер загалом сприятливий чи несприятливий час робити великі покупки для дому?	наміру/доцільності робити великі покупки, x_5 .

Шляхом усереднення оцінок відповідної групи визначають індекси: 1) поточних економічних умов (Current Economic Conditions, CEC) та 2) економічних очікувань споживачів (Index of Consumer Expectations, ICE). Перший показує, як населення ставиться до поточної економічної ситуації в країні, другий – потенційні зміни споживчого попиту в майбутньому. Тобто ці індекси характеризують коротко- і довгострокові аспекти комплексного процесу формування настроїв і сподівань населення щодо розвитку економічної ситуації. Алгебраїчно взаємозв'язок індексів має вигляд:

$$ICS = \frac{1}{5} (2CEC + 3ICE).$$

Очевидно, ICS і кожна його складова набувають значень в інтервалі від 0 до 200 п., при цьому

вони показують не поширеність відповідних оцінок і думок, а радше міру або ступінь «позитивності» споживацьких очікувань. Високі значення індексів свідчать про оптимізм споживачів і перспективи зростання економіки, низькі – про песимізм і можливі проблеми в цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Настрій людини як споживача формується під впливом комплексу факторів, які прямо або опосередковано позначаються на його бюджеті і купівельній спроможності, передусім, це локальні умови доходу й зайнятості, цін та наявності товарів на місцевих ринках, а також багато інших асоціативних зв'язків з поточними подіями в умовах мінливої кон'юнктури. Загальний вплив макросередовища на

мікро-рішення споживачів неминуче опосередковується їхніми особистими мотивами, вподобаннями, ціннісними орієнтаціями. На споживачські настрої та очікування впливають також потоки економічної, соціальної, політичної інформації, яку вони отримують з офіційних джерел, інтернету і соціальних мереж. Моніторинг *ICS* дозволяє відстежувати тренди споживачських настроїв, вчасно виявляти зміни і, виходячи з цього, вносити корективи в управління соціально-економічними процесами

Практика використання індексів споживачських настроїв підтверджує також їхні прогностичні

можливості. Зокрема, встановлено, що зміна індексу споживачських настроїв на кілька місяців випереджає зміни економічних індикаторів розвитку споживчого попиту [10]. Завдяки прогностичним властивостям *ICS* відносять до групи «leading indicators». Свідченням визнання прогностичних властивостей *ICS* є той факт, що він входить практично в усі списки індикаторів ділової активності в США, а курси акцій на ринках цінних паперів чуйно реагують на повідомлення про зміни *ICS* [8]. Рис. 1 унаочнює характер динаміки споживачських настроїв в Україні впродовж останнього десятиліття.

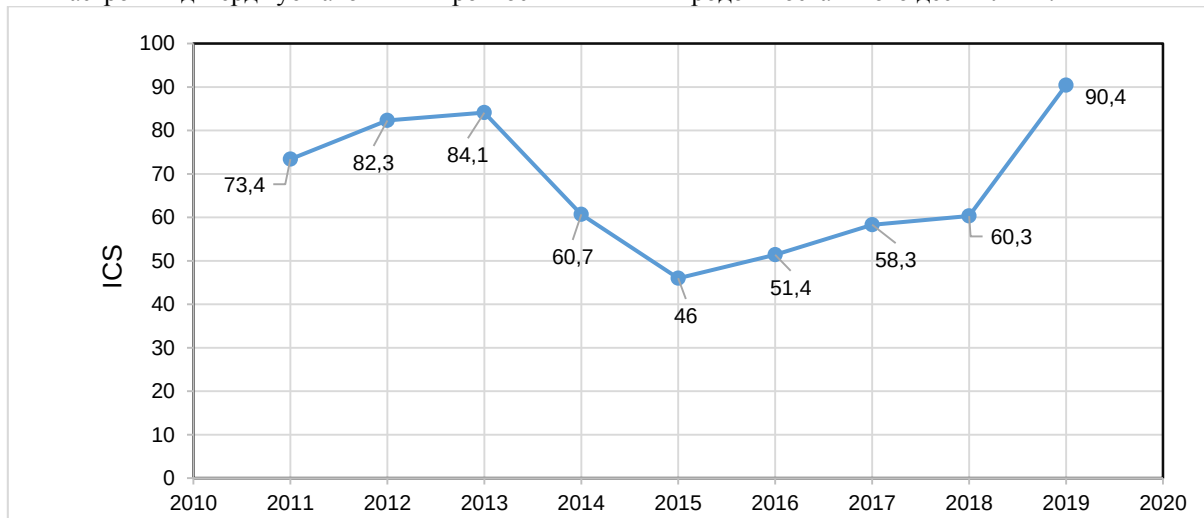

Рис. 1. Динаміка індексу споживачських настроїв в Україні за 2011-2019 рр. (з 2014 р. без окупованих територій).

Трасекторія динаміки індексу споживачських настроїв свідчить, що:

1) в останнє десятиліття серед українців переважали песимістичні споживачські настрої, які посилювалися у 2014 р. після анексії Криму Росією, розгортання бойових дій на Донбасі, руйнації промислової інфраструктури регіону та стрімкого знецінення гривні. У 2015 р. середньорічне значення *ICS* сягнуло найнижчого рівня – 46 п.

2) внаслідок певної макроекономічної стабілізації у 2016-2018 рр. споживачські настрої населення дещо покращилися, передусім за рахунок економічних сподівань щодо особистого матеріального становища, проте на тлі політичної нестабільності і невизначеності перспектив вони залишалися переважно песимістичними, значення *ICS* не досягало 100 п.

3) у 2019 р. споживачський песимізм українців щодо економічного і соціального розвитку країни помітно послабився: на початку року *ICS* становив 65,7 п., у травні зріс до 82,8 п., у вересні досяг позначки 97,5 п. Головним тригером послаблення песимістичних настроїв експерти вбачають оптимізм виборців щодо вступу на посаду нового президента, оновленої виконавчої і законодавчої гілок влади.

Проте ефект від поствиборчого оптимізму виявився короткотривалим. Уже в жовтні 2019 р. характер динаміки *ICS* змінився, в січні 2020 р. його значення зменшилося до позначки 89,0 п., а на кінець першого кварталу – до позначки річної давнини (73,0 п.). Посилення споживачського песимізму сповіщало щонайменше про сповільнення розвитку української економіки.

Поряд зі зведеним індексом споживачських настроїв, самостійну аналітичну функцію виконують його складові, які оцінюють як поточну ситуацію, так і потенційні зміни в макроекономіці. В умовах, коли слабшають надії на швидкі зміни, споживачі в процесі формування своїх сподівань орієнтуються на майбутні доходи, ціни, процентні ставки, ситуацію на ринку праці та інші можливі зміни в різних сферах. Як наслідок, оцінки віддалених перспектив економічного розвитку країни виявляються більш оптимістичними порівняно з оцінками поточного матеріального становища і найближчих перспектив. Рис. 2 ілюструє помітний розрив між двома кривими, що відображають динаміку коротко- і довготривалих економічних очікувань споживачів. Похибки вибірки не перевищують 3,2%.

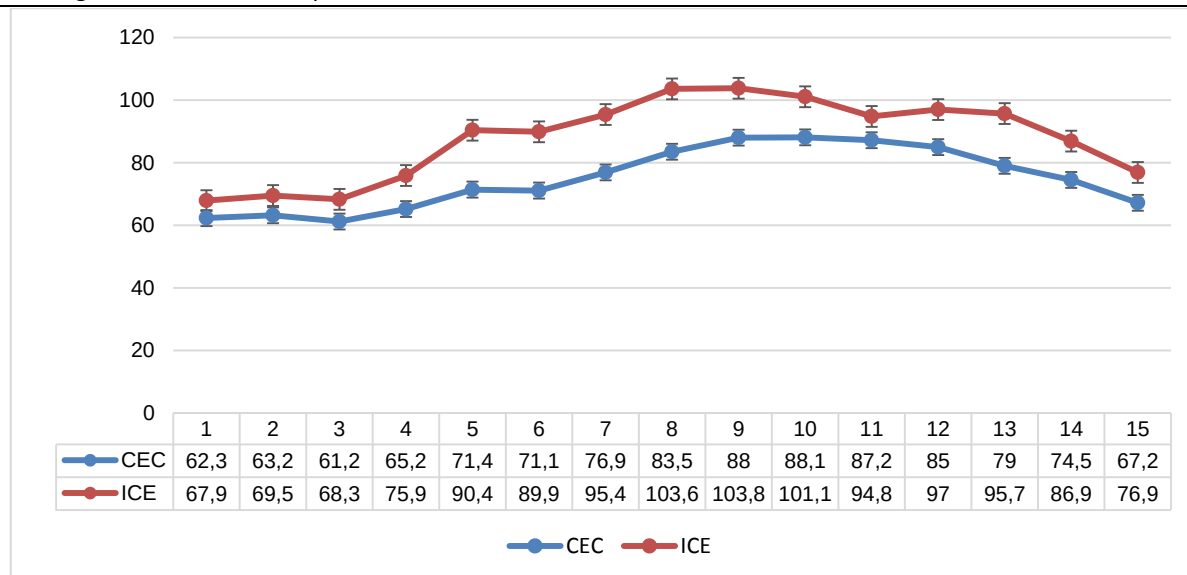

Рис. 2. Динаміка економічних очікувань українців в коротко- і довгостроковій перспективі з січня 2019 р. по березень 2020 р.

«Гнучкі модулі» методології дослідження споживацьких настроїв уможливають оцінювання різних аспектів споживчого попиту, зокрема, очікування змін на ринку праці, споживчому і валютному ринках. Відповідно індекси можливого безробіття протягом року, інфляції та знецінення національної валюти в наступні 2-3 місяці також набувають значень в діапазоні від 0 до 200, але на відміну від індексів споживацьких настроїв, значення, наближені до максимальних 200 п., вказують на негативні прогнози, а менші за 100 п., навпаки, позитивні [2; 3].

На основі комплексу індексів споживацьких настроїв та економічних очікувань можна сформулювати «профіль споживацьких настроїв» населення країни (міста, регіону) на певний момент часу. Як приклад, розглянемо профілі споживацьких настроїв і очікувань населення України в січні 2018 і 2020 років (рис. 3). Зміна індексів поточного становища, економічних очікувань і споживацьких настроїв за цей період свідчить про поступове послаблення песимізму населення України, хоча їхнє загальне тло залишалося доволі песимістичним. Ослабли побоювання українців щодо можливого безробіття і девальвації, але інфляційні очікування збереглися на позначці 180,9.

Рис. 3. Профілі споживацьких настроїв населення України в січні 2018 і 2020 років.

Індекси споживацького профілю взаємопов'язані, що підтверджує подана в табл. 2 кореляційна матриця: зв'язок між зведеним індексом споживацьких настроїв (*ICS*) і його складовими (*CEC* та *ICE*) прямий, близький до функціонального, зв'язок між індексами споживацьких настроїв, очікуваного безробіття (*IEU*), інфляції (*IEI*) і девальвації гривні (*ICD*) – обернений, що відповідає теоретичним уявленням про наявність і характер зв'язку. Слід зауважити, що розраховані на основі часових рядів коефіцієнти кореляції r_{ik} вимірюють не причинно-наслідкові, а супутні зв'язки величин, зумо-

влені дією спільного для них, прихованого механізму формування варіації і динаміки. Щодо споживацьких настроїв у суспільстві, то в контексті постулатів поведінкової економіки [1] таким прихованим механізмом є макроекономічна ситуація як результат соціально-економічної політики держави та ефективності державного управління. З іншого боку, спираючись на взаємозв'язки індексів споживацького профілю, їх можна об'єднати в одну багатовимірну оцінку на основі моделі головних компонент, параметри якої компактно й адекватно, без істотних втрат інформації, відображають латентні властивості досліджуваного явища.

Таблиця 2

Кореляційна матриця індексів профілю споживацького оптимізму

	ICS	CEC	ICE	IEU	IEI	ICD
ICS	1					
CEC	0,983	1				
ICE	0,997	0,965	1			
IEU	-0,806	-0,714	-0,838	1		
IEI	-0,778	-0,680	-0,813	0,865	1	
ICD	-0,908	-0,878	-0,911	0,794	0,780	1

Модель головних компонент ґрунтується на припущенні, що первинна ознакова множина є лінійною комбінацією певних гіпотетичних величин, названих компонентами G_j . У процесі компонентного аналізу сумарна варіація m первинних ознак перерозподіляється між компонентами. Внесок окремих компонент G_j у сумарну варіацію визначають власні вектори і власні числа кореляційної матриці. В термінах матричної алгебри власні числа (eigenvalues) – це дисперсії відповідних компонент λ_j . Оскільки сумарна дисперсія дорівнює кількості ознак m , то внесок j -ої компоненти в сумарну дисперсію визначається відношенням ($\lambda_j : m$). Головними вважають p компонент з найбільшим внеском у сумарну дисперсію (за критерієм Кайзера $\lambda_j > 1$). Отже, модель головних компонент трансформує m -вимірну ознакову множину у p -вимірну множину головних компонент ($p < m$). Сумарна дисперсія головних компонент менша за сумарну дисперсію ознакової множини. Відношення ($\sum_1^p \lambda_j : m$) характеризує повноту факторизації моделі. На практиці задовільним вважають рівень факторизації щонайменше 70 %.

Важливою аналітичною функцією компонентного аналізу є вимірювання головних компонент

для окремих спостережень (factor scores). Значення j -ої компоненти розраховують як лінійну комбінацію m первинних ознак. Стосовно індексів споживацького профілю:

$$G_{jt} = \sum_{i=1}^m a_{ij} z_{it}$$

де z_{it} – нормовані значення i -ої ознаки в t -у часовому інтервалі;

a_{ij} – факторні навантаження (factor loadings), що вимірюють щільність зв'язку між j -ою компонентою та i -ою первинною ознакою i , як будь-яка міра щільності зв'язку, змінюється в межах від 0 до ± 1 .

Факторні навантаження і дисперсія j -ої компоненти взаємопов'язані:

$$\lambda_j = \sum_{i=1}^m a_{ij}^2.$$

За даними кореляційної матриці індексів споживацького профілю найбільш інформативною виявилася перша компонента G_1 з дисперсією $\lambda_1 = 5,237$, факторні навантаження цієї компоненти наведені в табл. 3. Розрахунки здійснено в модулі *Factor Analysis* системи *Statistica*, метод *Principal components*.

Таблиця 3

Факторні навантаження і рівень факторизації моделі споживацького профілю

Індекси споживацького профілю	Факторні навантаження компоненти, a_{i1}
ICS	0,976
CEC	0,938
ICE	0,982
IEU	-0,882
IEI	-0,878
ICD	-0,944
λ_1	5,237
Відношення ($\lambda_1 : m$)	0,873

Відношення дисперсії першої компоненти до сумарної дисперсії становить $(5,237: 6) = 0,873$, тобто 87,3 % сумарної варіації індексів споживачького профілю пояснює перша компонента G_1 . Ідентифікуємо цю компоненту як ступінь впевненості споживачів.

На основі нормованих значень первинних ознак (з нульовим математичним сподіванням і одиничною дисперсією) компонента G_{1t} набуває додатних або від'ємних значень. На рис. 4 наведена помісячна динаміка індикатора впевненості населення України за останні два роки. Крива ілюструє значну волатильність значень індикатора, що

пов'язано з макроекономічною нестабільністю, суспільними трансформаціями сьогодення, внутрішніми суперечностями і непослідовністю соціально-економічної політики. На початку 2020 року відбувається стрімке посилення песимістичних настроїв, внаслідок чого в березні значення системи індексів поточного становища та економічних очікувань знизилася до квітневого рівня 2019 року, а індекси очікувань можливого безробіття, інфляції і знецінення гривні повернулися до грудневих рівнів 2018 року.

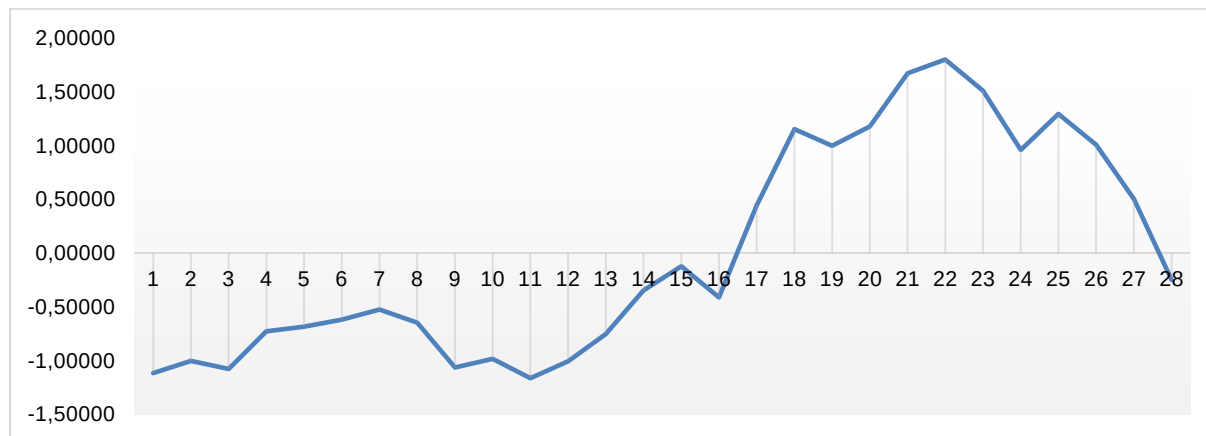

Рис. 4. Динаміка компоненти споживачьких настроїв населення України з січня 2018 по березень 2020 рр.

Спалах коронавірусу в березні 2020 року ще більше поглибив споживачький песимізм українців. У квітні порівняно з березнем зафіксовано зменшення індексу споживачьких настроїв на 6,8 п., індексу поточного становища – на 8,4 п., індексу доцільності великих покупок – на 29,0 п. Найбільшого спаду зазнав індекс очікувань можливого безробіття (+35,5 п.). Водночас більш оптимістичними виявилися інфляційні (-12,7 п.) та дефляційні (-7,2 п.) очікування [3]. Слід зауважити також, що погіршення споживачьких настроїв українців у квітні виявилось меншим порівняно з низкою країн європейського регіону та США. Так, у Польщі та Угорщині падіння ICS за цей період сягнуло 37,0 п., у Німеччині – 26,0 п., у США – 24,1 п. [3; 11]. Експерти пояснюють це схильністю українців вірити у короткостроковість кризи (в перспективі одного року) та оптимізм щодо майбутнього.

Висновки та подальші дослідження. Результати дослідження підтверджують, що споживачькі настрої досить оперативно реагують на суспільно-трансформаційні процеси та зміни економічної кон'юнктури. Наразі в Україні панує споживачький песимізм населення, зумовлений, поряд із соціокультурними особливостями, низьким рівнем доходів, посиленням соціально-економічної і політичної нестабільності. Покращання настроїв і впевненості українських споживачів можливе за умови підвищення поточного матеріального становища,

зниження рівня безробіття, реалізації комплексу антикризових заходів на макро- та мікрорівнях. Зміна моделі споживачьких настроїв позитивно вплине на динаміку споживчого внутрішнього попиту і, відповідно, на темпи економічного зростання. Розробка та обґрунтування конкретних заходів щодо підвищення споживачького оптимізму і споживчого попиту в Україні в контексті забезпечення економічного зростання мають стати предметом подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. University of Michigan Consumer Sentiment Index – Wikipedia URL: [en.wikipedia.org > wiki > University of Michigan Consumer Sentiment Index](https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Michigan_Consumer_Sentiment_Index)
2. GfK Ukraine. «Growth from Knowledge». Press releases. URL: <https://www.gfk.com/uk-ua/>
3. Info Sapiens. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=123>
4. Curtin Richard. Consumer Expectations: Micro Foundations and Macro Impact // Univ. of Michigan, Ann Arbor, 2019. URL: [www.gbv.de > dms > zbw ...PDF](http://www.gbv.de/dms/zbw...PDF)
5. Fuhrer J.C. What Role Does Consumer Sentiment Play in the US Macroeconomy? // New England Economic Review. – 1993. – No. 1. – Federal Reserve Bank of Boston. – P. 32–44. URL: <https://www.bostonfed.org/-/media/Documents/neer/neer193b.pdf>
6. Golinelli, Roberto and Giuseppe Parigi (2004), Consumer Sentiment and Economic Activity:

A Gross Country Comparison // Journal of Business Cycle Measurement and Analysis, Vol. 2004/2. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/jbcm-a-v2004-art10-en>

7. Коваль Л.А., Романчук С.А. Основні аспекти поведінки споживачів і чинників, що зумовлюють вибір певного типу споживацької поведінки // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2010, № 18, с. 117-122.

8. П'ятницький Д.В. Бінарні моделі поведінки населення в період фінансової нестабільності // Економіка і прогнозування. 2014. № 2, с. 137-148

9. Тараненко І.В., Шевченко В.М., Селезня О.Ю. Динаміка індексу очікувань щодо дина-

міки безробіття, індексів інфляційних та девальваційних очікувань населення в контексті економічного зростання країн // Академічний огляд, 2018, № 1 (48), с. 54-65. URL: <http://ir.duan.edu.ua/handle/123456789/2619>

10. Дементьева И.Н., Шаклеина М.В. Применение индексного метода в исследованиях потребительских настроений населения // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2019. Т. 12. № 1. С. 153-173.

11. Michigan Index of Consumer Sentiment/ URL: <http://www.sca.isr.umich.edu/tables.html> (24.04.2020)

FUNCTIONING OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM IN BANKING INSTITUTIONS

Yurchuk N.

candidate of Economic Sciences, associate professor of the department of computer science and economic cybernetics

Vinnitsia National Agrarian University

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВАХ

Юрчук Н.П.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики
Вінницький національний аграрний університет*

Abstract

Globalization processes in the world are accompanied by the emergence of problems related to the increase in money laundering and terrorist financing. Given the imperfection of Ukraine's national mechanisms for regulating the financial and credit system, this facilitates the movement of "dirty" money across national borders. The most attractive for money laundering is the banking system, as this system is associated with foreign banking and other institutions and allows you to quickly perform a wide range of banking operations and operate with significant amounts of money.

Approaches to the definition of "financial monitoring" are analyzed and it is noted that financial monitoring is a specific form of financial control, which is a systematic implementation of authorized government agencies and persons servicing financial transactions or providing financial services, measures to prevent and combat legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing. The subjects of primary financial monitoring are also singled out, the place of financial monitoring in the banking system of Ukraine is outlined, the peculiarities of financial monitoring by domestic banks are considered, the general requirements of the National Bank of Ukraine to banks and certain obligations are highlighted. The most common schemes of money laundering with the participation of banks are indicated, the main problems of the financial monitoring system in banks are identified, proposals and recommendations are given that will help improve the financial monitoring system and support the stable functioning of the banking system.

Анотація

Глобалізаційні процеси в світі супроводжуються виникненням проблем, які пов'язані з збільшенням операцій по відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. За умов недосконалості українських національних механізмів регулювання фінансово-кредитної системи це сприяє переміщенню «брудних» грошей через національні кордони. Найбільш привабливою для відмивання грошей є банківська система, оскільки ця система пов'язана з іноземними банківськими та іншими установами і дозволяє швидко виконувати широкий спектр банківських операцій та оперувати значними сумами грошей.

В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість банків, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур. У цьому зв'язку дослідження питань функціонування системи фінансового моніторингу в банках України набуває особливого значення.

Проаналізовано підходи до визначення поняття «фінансовий моніторинг» та зазначено, що фінансовий моніторинг – це специфічна форма фінансового контролю, яка являє собою систематичне здійснення уповноваженими державними органами та особами, що обслуговують фінансові операції чи надають фін-

нансові послуги, заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму. Також виділено суб'єкти первинного фінансового моніторингу, окреслено місце фінансового моніторингу у банківській системі України, розглянуто особливості проведення фінансового моніторингу вітчизняними банками, виокремлено загальні вимоги Національного банку України до банків та певні їх зобов'язання, описано фінансовий моніторинг у банку. Зазначено найпоширеніші схеми відмивання грошей за участю банків, визначено основні проблеми функціонування системи фінансового моніторингу в банках, наведені пропозиції та рекомендації, які сприятимуть удосконаленню системи фінансового моніторингу та підтримці стабільного функціонування банківської системи.

Keywords: bank, banking system, financial monitoring, fraud, legalization (laundering) of income, financing of terrorism.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансовий моніторинг, шахрайство, легалізація (відмивання) доходів, фінансування тероризму.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси в світі супроводжуються виникненням проблем, які пов'язані з збільшенням операцій по відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. За умов недосконалості українських національних механізмів регулювання фінансово-кредитної системи це сприяє переміщенню «брудних» грошей через національні кордони. Найбільш привабливою для відмивання грошей є банківська система, оскільки ця система пов'язана з іноземними банківськими та іншими установами і дозволяє швидко виконувати широкий спектр банківських операцій та оперувати значними сумами грошей.

Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткової ваги. В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість банків, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур. У цьому зв'язку дослідження питань функціонування системи фінансового моніторингу в банках України набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що проблемі організації системи фінансового моніторингу у банках та мінімізації ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей приділено увагу багатьох вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили М. Бормотова [1], О. Куришко [3], Н. Москаленко [4], О. Романченко [5], Д. Шиян [2] та інші, та інші. Узагальнення та аналіз наукової літератури, нормативних актів з досліджуваної тематики дозволяють зробити висновок про те, що банки зазнають певних труднощів при реалізації контрольних процедур, спрямованих на зниження ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, з метою запобігання залучення їх в підозрілі схеми банки застосовують певний інструментарій на різних етапах взаємовідносин з клієнтами (як фізичними, так і юридичними особами), існує необхідність подальших досліджень у зазначеному науковому напрямку.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних аспектів організації системи фінансового моніторингу та практики реалізації, а також пошуку напрямків удосконалення системи фінансового моніторингу в банках України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття фінансового моніторингу для України загалом є не новим, як і для банківської системи зокрема. Банки є чи одними з не найбільших за масштабами операцій суб'єктами фінансового моніторингу. Проте існує певна невизначеність у трактуваннях сутності специфічних понять фінансового моніторингу в банківському секторі України.

Одним із вагомих чинників запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є дієва система первинного фінансового моніторингу. Чинне законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 316-IX у редакції від 28 квітня 2020 р. містить визначення, відповідно до якого первинний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії [1].

У термінологічному значенні фінансовий моніторинг або фінансова розвідка (англ. «financial intelligence») – це поняття схоже з поняттям «фінансовий контроль», а також безпосередньо пов'язане з обов'язковими процедурами внутрішнього контролю в частині проведення фінансових операцій. З урахуванням того, що фінансовий моніторинг є невід'ємною складовою банківської діяльності, відповідно, його об'єктами визнані фінансово-економічні відносини в фінансовому і реальному секторах, внутрішні процеси в банках і взаємозв'язки останніх у ринковому середовищі. При цьому, предметом фінансового моніторингу, на думку багатьох вчених, є сукупність різноманітних видів діяльності, спрямованих на задоволення потреб клієнтів [2, с. 193-194]. У зв'язку з чим, Національний банк України регулярно підвищує вимоги до ідентифікації

банками операцій, що підлягають фінансовому моніторингу [3].

Геселева Н.В., Кірієнко М.О. розуміють під фінансовим моніторингом діяльність організацій, що здійснюють операції з грошовими коштами або іншим майном, по виявленню операцій, що підлягають обов'язковому контролю, і інших операцій з грошовими коштами або іншим майном, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму [4, с. 180].

Враховуючи вище наведені підходи до розуміння сутності поняття «фінансовий моніторинг» будемо використовувати наступне визначення: фінансовий моніторинг – це специфічна форма фінансового контролю, яка являє собою систематичне здійснення уповноваженими державними органами та особами, що обслуговують фінансові операції чи надають фінансові послуги, заходів, спрямованих на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів основними з яких є:

- 1) Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [1];
- 2) Закон України «Про банки і банківську діяльність» [5];
- 3) Кримінальний кодекс України [6];

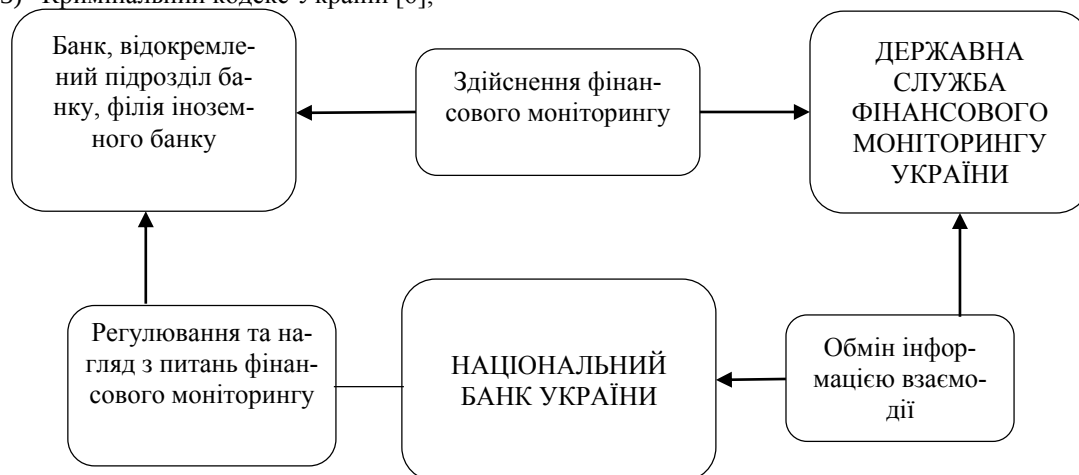

Рис. 1. Фінансовий моніторинг у банківській системі України

Джерело: [9]

У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» передбачено:

– запровадження ризик – орієнтованого підходу у всіх процесах суб'єктів первинного фінансового моніторингу (банки, інші фінансові установи, поштові оператори, нотаріуси, аудитори, адвокати та інші визначені суб'єкти);

4) Кодекс України про адміністративні правопорушення [7].

Система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів. До спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу відносять наступні:

- суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;
- суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;
- суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;
- нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин).

Національний банк України є одним із суб'єктів державного фінансового моніторингу, що здійснює державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо банків, платіжних організацій та членів платіжних систем, що є банківськими установами [8, с. 82]. Схематично фінансовий моніторинг в банківській системі України зображено на рис. 1.

– зосередження уваги учасників системи фінансового моніторингу (СПФМ та державних регуляторів) на найвищих ризиках та загрозах;

– запровадження загальноприйнятої міжнародної термінології у сфері національного законодавства;

– зменшення з 17 до 4 порогових операцій у переліку, обов'язкових для звітування, що дозволить максимально автоматизувати процеси. Мова йде

про такі операції: операції політичних діячів, перекази за кордон, операції з готівкою, операції, де учасник/банк із країни, що не виконує рекомендації FATF;

- збільшення порогової суми фінансових операцій, про які суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані повідомляти Держфінмоніторинг, а саме залишається обов'язок повідомляти про фінансові операції на суму більше 400 тис. грн;

- перехід до кейсового звітування про підозрілі операції своїх клієнтів;

- можливість запровадження механізмів дистанційної верифікації клієнта;

- удосконалення процедури розкриття кінцевих бенефіціарних власників.

- запровадження справедливої системи покарань за порушення законодавства у сфері фінмоніторингу.

Основним документом, який визначає функції фінансового моніторингу в банку, є Положення про здійснення банками фінансового моніторингу [10], яке безпосередньо пов'язане із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [1].

Банки застосовують вимоги закону [1]:

- для нових клієнтів – із дати набрання чинності законом (із 28 квітня 2020 р.);

- для існуючих клієнтів – під час планової перевірки їх даних (процедура КҮС – "Знай свого клієнта").

Головна перевага закону України № 361-IX [1] – дистанційна ідентифікація та верифікація клієнта. Відтепер для відкриття рахунку в новому банку візит до відділення або особиста зустріч із представником банку непотрібна.

НБУ затвердив повноцінні та спрощені моделі (у разі дотримання лімітів) дистанційної ідентифікації.

Повноцінні моделі: BankID НБУ, кваліфікований електронний підпис (КЕП), відеотрансляція.

Спрощені моделі: BankID НБУ; КЕП; платіж із власного рахунку на окремий рахунок банку; зчитування даних із чипа біометричного документа (закордонного паспорта чи паспорта у форматі ID-картки); верифікація даних із бюро кредитних історій.

Фактично працівник банку може за допомогою відеозв'язку поспілкуватися з клієнтом та перевірити в нього документи:

- для паспортів нового зразка (біометричний паспорт або ID-картка) – банк дистанційно зчитуватиме дані з чипу та перевірятиме відповідність обличчя. Інший спосіб – візуальна оцінка документа, захисних елементів та логічна перевірка даних;

- для паспортів старого зразка – банк візуально оцінюватиме документ, перевірятиме відповідність обличчя та проводитиме додаткову перевірку за допомогою: BankID НБУ; КЕП; додаткових документів; звірка даних із інформацією з бюро кредитних історій.

Банки під час ідентифікації та верифікації юридичних осіб повинні розуміти, хто є кінцевим бенефіціарним власником підприємства. Раніше банки для цього використовували переважно тільки інформацію з Єдиного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Відтепер банки повинні використовувати інформацію не тільки з цього реєстру, а й з інших джерел.

Під час обслуговування PEPs із категорії національних публічних діячів необхідно застосувати ризик-орієнтований підхід. Водночас під час обслуговування осіб із цієї категорії не обов'язково відносити до високої категорії ризику. Все залежить від посади особи, розміру та виду банківських послуг та продуктів, які вони отримують. Наприклад, під час обслуговування PEPs у межах зарплатного проєкту від банку не вимагається класифікувати клієнта як високоризикового. Проте банки обов'язково мають відносити PEPs із категорії іноземних та міжнародних публічних діячів до категорії високоризикових, як і раніше.

Для іноземних фінустанов під час встановлення кореспондентських відносин з українськими банками в Україні визначено такі ж вимоги, як і міжнародними фінустановами до українських банків. Відтепер цей перелік заходів деталізовано, а українські стандарти відповідають міжнародним вимогам.

У Положенні [10] Національний банк України надав деталізований опис технічних налаштувань під час проведення грошових переказів. Йдеться виключно про технологічні процедури та застосування ризик-орієнтованого підходу під час моніторингу переказів коштів.

Національний банк України запровадив міжнародну практику інформування про порушення фінмоніторингу. Банки мають створити анонімні канали інформування про порушення. Цією процедурою може скористатися будь-який працівник, який виявив порушення, і має повідомити відповідального працівника банку за фінмоніторинг або керівника банку про нього. Таку процедуру запровадить і Національний банк. Цим каналом можуть скористатися не тільки працівники банків, а й треті особи [10].

Опираючись на матеріали НБУ та [10], можна навести певну класифікацію клієнтів банків (табл. 1).

Класифікація клієнтів банків у межах заходів із фінансового моніторингу

Тип клієнта	Географія – клієнт із країни	Товар, послуга
Терорист	Іран та КНДР	Великі міжнародні перекази
Публічний діяч (іноземний, національний, міжнародний), близькі їй особи, пов'язані особи, бенефіціар	Стратегічні недоліки у протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризм	
Складна структура власності		
Неприбуткова установа	Офшор	Дистанційні послуги
Іноземна фінустанова	Бойові дії	
Виробляє зброю		
Випускає акції на пред'явника	Санкції з боку ООН	
Підозра на фіктивність		

Джерело: [11, с. 119]

Але, незалежно від сукупності критеріїв, є клієнти, які завжди матимуть високий рівень ризику (з урахуванням вимог законодавства України):

- юридичні особи, що мають адресу реєстрації у офшорній зоні;
- публічні діячі та пов'язані з ними особи;
- трасти, фонди, що існують на пожертви, соціальні добродійні організації та організації, що не мають на меті отримання прибутку, в т.ч. благодійні;
- країни високого рівня для кредитних інститутів та фінансових організацій;
- клієнти, які включені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовані міжнародні санкції;
- клієнти з країн, що включені до будь-якого списку: Список ЄС по санкціях, Список ООН по санкціях, Список офшорних зон, Список OFAC, та у яких не застосовуються/ застосовуються недостатньо мірою рекомендації FATF та інших міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму;
- клієнти, місцем проживання (перебування, реєстрації) якого є держава, у якій не застосовуються або застосовуються недостатньо мірою рекомендації Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та інших міжнародних організацій, що здійснюють діяльність у сфері запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму;
- банки-нерезиденти (окрім банків, які зареєстровані в державах – членах ЄС, державах – членах Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), з якими устанавлюються кореспондентські відносини [4, с. 183].

З урахуванням вимог Наказу ДСФМУ оцінювання ризику за типом клієнта здійснюється за критеріями наведеними нижче.

Високий рівень (3 бали) за даною категорією критеріїв присвоюється, якщо клієнт: є виробником, посередником та/або продавцем зброї; є суб'єктом господарювання, що проводить лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино; надає неправдиві ідентифікаційні дані; надає послуги з обміну валют та/або переказу

грошових коштів (крім банківських установ); має структуру, яка ускладнює процес ідентифікації справжнього власника чи вигодо-одержувача; є акціонерним товариством, яке здійснило випуск акцій на пред'явника;

Середній рівень (2 бали) за даною категорією критеріїв присвоюється, якщо клієнт: є іноземним підприємством, контроль та керівництво яким здійснюється за довіреністю; є підприємством, про яке з надійних джерел відомо, що воно не знаходиться за місцем державної реєстрації, не надає передбачену законодавством звітність та вартість його чистих активів є меншою від статутного капіталу.

Низький рівень (1 бал) за даною категорією критеріїв присвоюється, якщо клієнт: є фінансовою установою; не відноситься до жодного з вище перерахованих типів [12].

Високий рівень (3 бали) за даною категорією критеріїв присвоюється наступним видам послуг, якими користуються клієнти: транзакції до офшорних зон.

Середній рівень (2 бали) за даною категорією критеріїв присвоюється наступним видам послуг, якими користуються клієнти: значні операції з готівковими коштами (крім інкасації).

Низький рівень (1 бал) за даною категорією критеріїв присвоюється наступним видам послуг, якими користуються клієнти: документарний бізнес; торгівле фінансування; значні операції з готівковими коштами (інкасація); інші послуги, які не належать до жодного з вище перерахованого виду [12].

На сьогоднішній день, згідно зі звітом Report to the Nations за 2019 рік, питому частку у тіншовій економіці становлять шахрайські схеми з виведення коштів через банківський сектор, фінансування терористичних організацій та виведення коштів закордон у офшори. Банки – найголовніші фінансові посередники України, в яких зосереджено близько 90% активів країни, саме тому схеми, в які задіяні банки з метою відмивання або виведення коштів є досить поширеними серед злочинців та становлять загрозу національній безпеці. Згідно зі статистичними даними, які висвітлюються Держфінмоніторингом, близько 99% всіх повідомлень, про підозрілі фінансові операції надходять саме від банків (рис. 2).

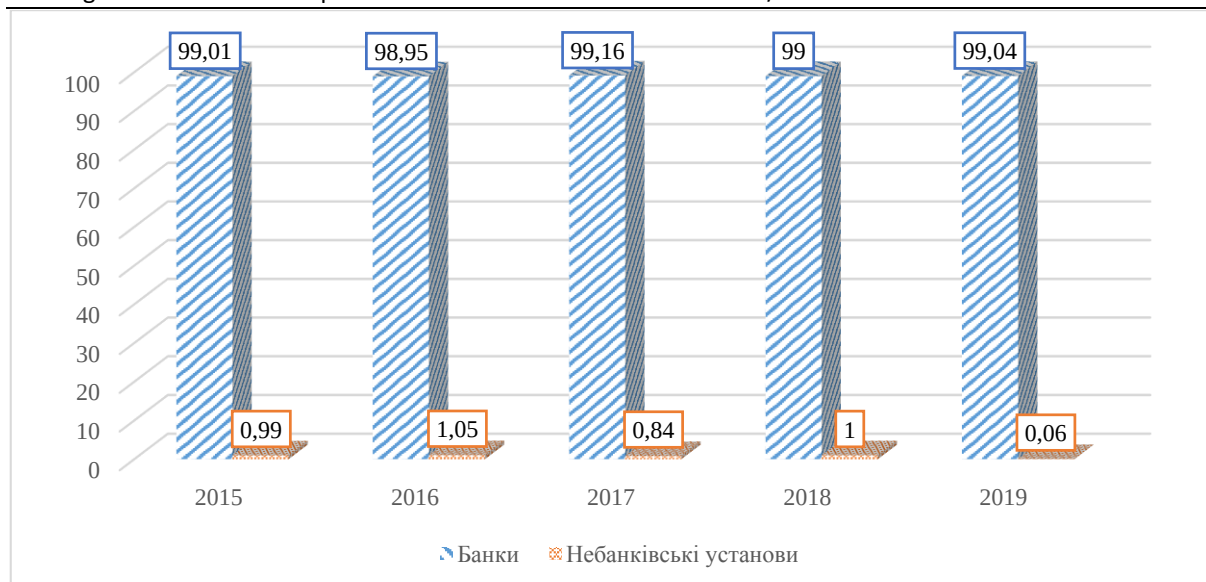

Рис. 2. Частка повідомлень про фінансові операції від банків та небанківських установ у загальній кількості поданих повідомлень ДСФМУ

Джерело: розраховано автором на основі [12]

Таким чином, У 2019 році кількість повідомлень про фінансові операції, що були отримані та взяті на облік Держфінмоніторингом від банківських установ становила 11327040 повідомлень, тоді як від небанківських установ взято на облік 110334 повідомлень, у тому числі 110095 подано у електронному вигляді та 239 у паперовому вигляді.

У період підвищення рівня загальної комп'ютеризації і розвитку нових технологій злочинні організації та терористичні угруповання часто намагаються використовувати найновітніші знання, інновації у своїй діяльності, які можуть бути пов'язані з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Варто зробити акцент на тому, що ці технології застосовуються для грошових переказів, зазначена сфера привертає все більшу увагу злочинців. Шахрайство з платіжними картками, несанкціоноване списання коштів із банківських рахунків, розповсюдження комп'ютерних вірусів, втручання в роботу інтернет-вірусів. Найбільш важливим для банків з позиції мінімізації ризику відмивання коштів є ідентифікація коштів, які легалізуються на стадії їх початкового розміщення. На етапі розміщення злочинці та шахраї надають перевагу тим способам, які забезпечують анонімність джерела походження коштів.

Найбільша питома вага кількості злочинів на ринку банківських послуг України пов'язана з кредитуванням, незаконним зняттям грошових коштів із рахунків, привласненням депозитів, маніпуляціями з первинними документами, що призводить до викривлення фінансової звітності. Варто зазначити, що вагома кількість дрібних банків збанкрутувала саме через засновників [13, с. 51-52].

Таким чином можна сказати, що важливим елементом системи протидії легалізації незаконних доходів в державі є банківська система. В сучасних умовах банківська система працює не дуже ефективно, що пов'язане з відсутністю зв'язку між окремими елементами законодавства і системи протидії

легалізації незаконних доходів.

Багато вітчизняних науковців стверджують, що чинна система фінансового моніторингу в Україні ще не досить розвинена, адже Інститут боротьби з легалізацією незаконно отриманих грошей в Україні ще молодий: немає широкої вітчизняної практики щодо виявлення і розслідування таких злочинів та прагнення до відповідальності за їх скоєння; відсутня ефективна стабільна система підготовки спеціалістів, які володіють технологіями розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, включаючи навички пошуку та ідентифікації грошей, розміщених в офшорних зонах; бракує відкритої і доступної статистики злочинів з відмивання грошей, без чого дуже важко виробити адекватні заходи реагування (існуюча офіційна статистика відображає лише верхівку айсбергу або те, що ніяк не можна приховати). Все це дає підстави для вдосконалення організації системи фінансового моніторингу, підвищення її ефективності [14, с. 150].

Відповідно до статті 7 закону України № 361-IX [1] визначено, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний у своїй діяльності застосовувати ризик-орієнтований підхід, враховуючи відповідні критерії ризику, зокрема, пов'язані з його клієнтами, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, видом товарів та послуг, що клієнт отримує від суб'єкта первинного фінансового моніторингу, способом надання (отримання) послуг. Ризик-орієнтований підхід має бути пропорційний характеру та масштабу діяльності суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Банківські установи, як суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані здійснювати оцінку/переоцінку ризиків, документувати їх результати, а також підтримувати в актуальному стані інформацію щодо оцінки ризиків, притаманних

його діяльності (ризик-профіль суб'єкта первинного фінансового моніторингу), та ризику своїх клієнтів таким чином, щоб бути здатним продемонструвати своє розуміння ризиків, що становлять для нього такі клієнти (ризик-профіль клієнтів) [1].

На нашу думку, саме банківські установи повинні приділити значну увагу формуванню дієвої системи внутрішнього фінансового моніторингу. Згідно Положення про здійснення банками фінансового моніторингу № 65, підрозділ внутрішнього аудиту банку на підставі ризик-орієнтованого підходу організовує та проводить відповідно до статті 8 закону України [1] внутрішні перевірки щодо дотримання банком вимог законодавства України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ПВК/ФТ) (у тому числі щодо достатності вжитих банком заходів для забезпечення функціонування належної системи управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення (ВК/ФТ)).

Підрозділ внутрішнього аудиту банку під час проведення внутрішніх перевірок має обов'язково проаналізувати питання достатності та ефективності запровадженої в банку системи автоматизації для виконання банком обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Підрозділ внутрішнього аудиту банку за результатами проведених ним внутрішніх перевірок готує звіти, висновки та пропозиції та здійснює контроль за усуненням виявлених порушень.

Банківська установа зобов'язана скласти план заходів щодо усунення виявлених порушень законодавства України та/або недоліків у сфері ПВК/ФТ з метою мінімізації ризиків ВК/ФТ та недопущення порушень у майбутньому не пізніше 15 робочих днів з дати затвердження радою банку/керівником філії іноземного банку аудиторського звіту.

Банк зобов'язаний подати електронну версію аудиторських звітів, висновків та пропозицій із супровідним листом, підписаним кваліфікованим електронним підписом голови правління банку/керівника філії іноземного банку, до ДФМ не пізніше двадцятого робочого дня з дня їх затвердження із забезпеченням гарантованої їх доставки та конфіденційності [10].

Політика банківських установ «знай свого клієнта» та ідентифікація клієнта як метод мінімізації ризику використання фінансової установи для «відмивання» коштів, посідає центральне місце в організації заходів фінансового моніторингу у банку як суб'єкті первинного фінансового моніторингу.

Фінансові установи повинні мати відомості про кожного зі своїх клієнтів, а саме – місце їх проживання, професійну діяльність, джерела походження коштів, мету відкриття рахунку і т.д. Це допоможе їм своєчасно виявити можливі ознаки відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Основними принципами розробки політики

«знай свого клієнта» (KYC – «know your customer») є Стандарти Базельського комітету банківського нагляду. Вони містять рекомендації щодо проведення ідентифікації клієнтів, відмови від практики ведення анонімних рахунків та спонукають банки до співпраці із правоохоронними органами. У стандартах також йде мова про необхідність ретельно стежити за рахунками підвищеного ризику та банками, які намагаються привабити клієнтів із великим власним капіталом [15]. Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання коштів, прийнята Базельським комітетом у грудні 1988 р., вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи.

Важливою складовою ефективної роботи із запобігання легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом є постійний моніторинг рахунків та операцій. Банк повинен поставити за мету зрозуміти характер діяльності свого клієнта та природу отримання грошових надходжень на його рахунки. Виходячи з цього банку не слід спрощувати процедуру ідентифікації при переведенні рахунка з іншої банківської установи, яка дотримується політики «знай свого клієнта» не зрозумівши причин проведення такої операції, оскільки існує ймовірність того, що попередній банк відмовив у обслуговуванні клієнта в зв'язку з неможливістю перевірки даних, що використовуються для ідентифікації клієнта [14, с. 150].

Не менш важливим аспектом ефективної роботи внутрішньобанківської системи запобігання легалізації кримінальних доходів, або фінансуванню тероризму є наявність поточних програм навчання для своїх працівників, щоб банківський персонал був адекватно навчений процедурам KYC. Графік навчання та зміст навчальних програм для працівників різних секторів має бути адаптований банком відповідно до своїх потреб. Вимоги до навчання мають бути різними для нових працівників; для працівників, що обслуговують клієнтів («фронт-офіс»); працівників, відповідальних за дотримання норм і положень, чи працівників, які обслуговують нових клієнтів. Персонал «фронт-офісу», який безпосередньо працює з громадськістю, має бути навчений перевіряти ідентичності нових клієнтів, виявленню належної обачності в обробці рахунків клієнтів на поточній основі і виявленню схем підозрілої діяльності. Регулярне навчання має постійно повторюватися для нагадування працівникам про їх обов'язки та інформування про нові розробки. Важливо, щоб усі відповідні працівники усвідомили постійну потребу в політиці KYC та її впровадженні. Культура обслуговування в банках, що сприяє такому розумінню, є основною запорукою її успішного виконання.

Основною проблемою на рівні конкретного банку, яка зменшує ефективність фінансового моніторингу, зазвичай є неналежне виконання встановлених на законодавчому рівні вимог до банків, як до суб'єктів первинного фінансового моніторингу. У результаті такого «халатного» відношення, банк

опиняється втягнутим в різноманітні схеми з відмивання коштів, ставить під загрозу безпеку всієї банківської системи країни та ризикує втратити ліцензію.

Так, НБУ у квітні 2018 року оприлюднив перелік найпоширеніших схем відмивання грошей за участю банків. Одна з таких операцій – це виведення капіталу закордон. Зміст даної схеми полягає у тому, що компанія, яка продає товар на експорт закордонній компанії, підписує контракт на оплату у доларах. Згодом, одна зі сторін змінює умови контракту на іншу валюту (наприклад польський золотий) та прописує в контракті курс в 10 разів менший за ринковий. Таким чином, сума недоотриманої виручки виводиться закордон.

Інша не менш популярна схема з відмивання коштів – корупційна. У даній схемі головним діячем є державне підприємство, яке проводить тендер на закупівлю матеріалів або обладнання, та компанії, які приймають участь в тендері – фігуранти кримінальних справ. За результатами тендеру, державне підприємство переводить частину коштів на рахунок одного з підприємств, що приймало участь у тендері, а іншу частину – переводить у готівкову форму як фінансову допомогу чи позику.

Поширеними також є і схеми із залученням фізичних осіб. Одна з таких схем, висвітлена НБУ, називається «отримання готівки». Її суть полягає у тому, що певна кількість компаній оплачувала збір вторинної сировини. Загалом вони нібито купили сировини вагою 612 тис. тон. Кількість осіб, що ніби здавала цю сировину була обмежена та серед таких осіб були навіть публічні діячі. Підозрілість також була у тому, що для перевезення такого обсягу сировини щодня, знадобилось би 284 КА-МАЗи. Таким чином, дані фізичні особи та публічні діячі «відмивали» кошти, які вони отримали нелегальним шляхом [16].

Величезну загрозу для банківського сектору становлять також шахрайські операції всередині банку, в які залучаються працівники, адже такі схеми виявити набагато складніше, ніж зовнішні. Однією з найпоширеніших схем виведення коштів з банківської системи – є використання підставних компаній власником банку. За такої схеми може бути створена необмежена кількість підставних компаній, на які видаються кредити та які, звісно, не повертають. Компанії реєструються на підставних осіб, тому на практиці довести, що власник або керівник банку є кінцевим бенефіціаром, майже неможливо.

Також досить поширеним методом виведення коштів через банки є підроблення документів на вартість застави або про її надання та підробка рішення компанії про отримання кредиту. Фальшиві документи дають можливість засновникам надалі визнати цей документ недейсним і не виплачувати кредит. У подібних схемах зі сторони банку зазвичай задіяні кредитні менеджери і фахівці з оцінки заставного майна [17].

Дана інформація висвітлювалась НБУ з метою попередження повторення схем з відмивання кош-

тів через банківську систему та підвищення пильності банків до подібних операцій. Проте, статистичні дані за останні два роки показують, що банки продовжують порушувати законодавство у сфері фінансового моніторингу та сплачують штрафи за фінансування нелегальних схем.

Оприлюднені Національним банком України на офіційному сайті заходи впливу, щодо банків, які порушували законодавство у сфері фінансового моніторингу дозволили виокремити основні порушення, які були зафіксовані у банківському секторі протягом 2018-2019 років [18, с. 62].

Щодо проблем на рівні державного фінансового моніторингу, то найбільшою є недосконала законодавча база. Наприклад, у законодавстві не прописана мінімальна сума коштів, відмивання якої вважається злочином, що дозволяє злочинцям уникати кримінальної відповідальності. Прописана лише мінімальна сума, яку банки зобов'язані перевіряти і це знімає з них відповідальність про повідомлення до Держфінмоніторингу про підозрілість операцій на суму менше 150 тис. грн.

Також, варто зауважити, що проблемою загальнодержавного рівня є те, що створений реєстр бенефіціарних власників, який мав би забезпечувати зменшення рівня корупції в Україні та запобігати легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в більшості випадків відображає не реальних, а номінальних власників [18, с. 62-63].

Система фінансового моніторингу України – це структура, яка має гнучко реагувати на виклики та загрози, які виникають у реальному часі. Враховуючи всі зазначені порушення банків, недосконалість законодавчої бази та інші проблемні моменти, зазначені вище, з метою детінізації банківського сектору, в Україні доцільно запровадити наступні заходи:

- 1) підвищувати обізнаність банківських працівників у сфері фінансового моніторингу шляхом проведення лекцій, навчальних тренінгів та спеціальних тестувань;

- 2) забезпечити підготовку висококваліфікованих працівників у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення шляхом створення вузькоспеціалізованого державного навчального закладу;

- 3) посилювати контроль за банківською діяльністю у сфері фінансового моніторингу шляхом частішого проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту без попередження та збільшення штрафів за порушення законодавства у сфері фінансового моніторингу;

- 4) виправити основні недоліки законодавства у сфері фінансового моніторингу та прописати механізм розкриття реальних бенефіціарних власників вже існуючих компаній;

- 5) підвищити обізнаність населення шляхом доступності до інформації та забезпечення її прозорості у сфері фінансового моніторингу;

- 6) мінімізувати сфери використання готівкових коштів та забезпечити перехід на безготівкові

розрахунки;

7) підвищити ефективність регулювання та нагляду за банківською системою України Держфінмониторингом шляхом запровадження чітких вимог до банків у плані перевірки клієнтів та підтвердження їх ділової репутації та доходів.

Висновки. Таким чином, фінансовий моніторинг є досить дієвим інструментом боротьби з такою проблемою як тіньова економіка, але за умови, що він буде належним чином застосовуватись банками та іншими суб'єктами фінансового моніторингу. Детінізація банківського сектору може допомогти Україні вийти на новий етап розвитку, адже згідно з дослідженнями, саме банки використовуються у більшості нелегальних схем з «відмивання» грошей та виведення капіталу закордон.

Завдання фінансового моніторингу в банку – своєчасно виявляти, реєструвати та надавати такі відомості до уповноважених органів – Державної служби фінансового моніторингу та Національного банку України. Тільки злагоджена робота усіх гілок фінансового моніторингу буде сприяти державі у боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Для виконання завдань фінансового моніторингу банкам необхідна база даних, в якій буде наявна вся інформація та історія змін щодо належності особи до публічної особи, близької або пов'язаної із публічною особою, створена на державному рівні.

На сьогодні, варто зосередити увагу на усуненні таких недоліків, як недосконалість законодавчої бази, брак висококваліфікованих працівників у сфері фінансового моніторингу та формуванні чітких вимог до банків як до суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 року № 361-IX у редакції від 28.04.2020 р., № 524-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20>.
2. Телестаківа А. А., Мірзоян Р. А. Зміст та значення фінансового моніторингу за діяльністю установ банківської системи України. Журнал східноєвропейського права. 2019. № 69. С. 192-199.
3. Бредуляк К. Фінансовий моніторинг. Ризики для банку. Юрист і Закон. №13. 2018. URL: <https://evris.law/uk/statija-finansovij-monitoring-riziki-dlja-banku/>.
4. Геселева Н. В., Кірієнко М. О. Фінансовий моніторинг та оцінювання ризиків в сфері банківських послуг. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2014. № 2. С. 180-

186.

5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> 12.

6. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> 14.

8. Тищенко В. В. Фінансовий моніторинг як елемент системи економічної безпеки банку. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 3. С. 81-86.

9. Офіційний сайт Національного банку України. 2020. URL: <https://bank.gov.ua>.

10. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20>.

11. Пестовська З. С., Гудзь Н.І. Сучасні аспекти організації банками фінансового моніторингу. Проблеми системного підходу в економіці. 2017. Вип. 6(2). С. 118-124.

12. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <http://www.sdfm.gov.ua/>.

13. Колодізев О. М. Шляхи удосконалення організації системи фінансового моніторингу в умовах геополітичних викликів сучасності. Управління розвитком. 2018. № 2. С. 48-54.

14. Каднічанська В. М., Уткіна О. В. Теорія та практика функціонування системи фінансового моніторингу в банках України. Молодий вчений. 2014. № 12(2). С. 149-152.

15. Документи Базельського комітету з банківського нагляду. URL: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=535&art_id=587&lang=uk.

16. Пальчевський І. Нацбанк розкрив 7 основних схем відмивання грошей банками. Financial club. 2018. URL: <https://finclub.net/ua/analytics/natsbank-rozkryv-7-osnovnykh-skhem-vidmyvannia-hroshei-bankamy.html>.

17. Макаренко О. Спритність рук: топ-схеми шахрайства в банках. Прес-центр KPMG в Україні. 2018. URL: <https://home.kpmg.ua/uk/home/media/press-releases/2018/10/srytnist-ryk-top-skhem-shahraystva-vbankah.html>.

18. Бухтіарова А. Г., Тетерева О. Ю. Фінансовий моніторинг як інструмент детінізації банківської системи. Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка. 2019. № 3. С. 59-65.

POLITICAL SCIENCES

CHINESE "DIPLOMACY OF THE STRAITS"

Smotrytska M.

PhD, School of Politics and International Studies Central China Normal University

Abstract

The XXIst century was marked by a significant strengthening of the mighty dragon of the Eastern Hemisphere – the People's Republic of China. It should be understood that the Chinese nation is not in constant search of fleeting glory, it mentally thinks in terms of centuries and continents¹.

Keywords: China, Africa, Straits, geopolitics, diplomacy, stratagems

Beijing has always understood that new defense mechanisms are needed for new goals and achievements. In recent decades, China has turned the whole world into a "stage" for a global procession of Chinese goods. But in recent years, Beijing has started to develop the domestic market of its country. The concept of "xiaokang" (which means a well – off family or an ideal society) has gained a special place in the Chinese external and internal political stratagems².

This concept suggests that in five years 23% of the Chinese population should significantly improve their living conditions. The goal of the concept is to give priority to the Chinese economy's policy of stimulating domestic demand as opposed to export industries.

It should be understood that the reorientation to the development of the domestic market means that it will be more difficult for China's partners to exert political influence on its economic development (through stock and financial pressures and speculation) [6, p.244]. The reaction of many countries to a new alignment of forces in the world may be ambiguous, for Beijing that means a changes in the mechanisms for protecting their national interests.

Chinese diplomacy of stratagems. What does this mean for today's global geopolitical map? How does China use soft power tools and, most importantly, for what? Similar kinds of questions arise from analysts and researchers studying the growth of the Eastern dragon.

The Chinese policy of stratagems originates from ancient times.

"Tossing out a brick to get a jade gem" – this is one of the 36 ancient Chinese military strategies. One of its interpretations can be translated as follows: "To get something really valuable, you first need to let the other party know the benefits". It is believed that this is one of the first mentions of the Chinese "soft power".

Having developed the economy at the beginning of the 21st century, China began to seriously think about new prospects in foreign policy. In Beijing, they reasoned that in addition to a modernized army and a powerful economy, "soft power" is also needed. Its importance for China in 2007 from the rostrum of the XVII Congress of the Communist Party was announced by Secretary General Hu Jintao [4, p.129] . The stake was made on the ancient culture and values – the authorities feared that sinophobia (hostility to all Chinese) would interfere with economic plans as well.

The 2008 Olympics in the Chinese capital became a landmark and in many ways a turning point. It began a new stage in the powerful promotion of China's positive brand to the broad masses around the world.

Xi Jinping supported the promotion of Chinese culture and art from the very beginning of his rule. His first big concept, the "Chinese dream", had a great domestic policy purpose and implied a revival of the nation in all spheres, but it was already then stressed that China's achievements should be known all over the world. And to know, for example, not by the stereotypical "made in China", but by the new high – quality brand "created in China".

However, changes in domestic policy were only the beginning of global restructuring.

Let's look at the foreign policy of China in 2014. China is actively studying the theory and practice of innovation in international relations, participates in the development of the global economy and financial management, maintains friendly relations with countries in various important areas, contributes to the peaceful resolution of conflicts in hot spots, works for the benefit of domestic development and creates a favorable atmosphere. In 2014, a strong foundation was created for Chinese foreign policy and achieved great success in this area [11]. However, what followed next? Next was

¹ Once Zhou Enlai (the first prime minister of the State Council of Communist China) was asked to assess the historical significance of the Great French Revolution of the late XVIIIth century, to which he replied that too little time had passed to assess (it was a mid of the XXth century).

² **Confucius** began to develop this concept two and a half thousand years ago. In 1984, the father of Chinese reforms, **Deng Xiaoping**, noted that "a per capita GNP of \$ 800 by the end of this century is Xiaokang." In November 2002, at the 16th Congress of the Communist Party of China, the previous leader **Jiang Zemin** announced new "frames" of the Xiaokang: by 2020, 4 times increase in GNP against the level of 2000 or up to \$ 2,000. And in October 2015, at the Plenum of the CPC Central Committee, **Xi Jintao** set the task of doubling the country's GDP and building a "medium prosperity" society in China by the centenary of the founding of the CCP in 2021. The real president of China, **Xi Jinping**, continued the idea of realizing of the strategy in 2016.

the Chinese Boom, in the form of China's active manifestation of itself as an active and leading actor in international relations.

The second half of the first decade of the XXIst century resulted in the implementation of a new foreign policy strategy. On March 25, 2016, the Politburo meeting of the CPC Central Committee recognized the urgent need for an integrated development of the military and civil sectors, since this is linked to national security and prosperity.

The speech of Chinese Rear Admiral Zhang Huacheng (the main stake was made on the fact that "China moves from coast defense to defense on the high seas") was soon confirmed by further practice [1, p.191]. Thus, China focused on the strategically important South China Sea. Since 2016, the PRC has ceased to make claims and historical substantiations for this region (it has already done it for a long time) and moved on to a policy of direct presence.

It should be noted that China established control of the northern part of the sea (the Paracel Islands, Chinese – Xīshā Qúndǎo) back in 1974, but then it was not so much related to economic opportunities as to the blocking of Kuomintang Taiwan [2, p.23]. In recent years, China has confidently taken control of the Spratly archipelago (Chinese – Nansha Qíngdǎo), located in the southwestern part of the South China Sea.

According to the director of the Asian Maritime Transparency Initiative (AMTI), Greg Pauling, in 2016, several Chinese reefs of the Spratly archipelago (Mischief, Subi and Fiery Cross) have been turned into artificial islands, and now space images show "rectangular areas with a retaining wall, 3,280 yards long". Thus, Western analysts note that China is building three naval airbases in the southwestern part of the South China Sea with a runway three kilometers long.

Today, not only China, but also Taiwan, Vietnam, and the Philippines are making claims to the Spratly archipelago. However, the military power there is currently on the side of Beijing. The PRC, with the brilliant serenity of a strong player, ignores both the protests of Taipei, Hanoi and Manila, as well as the "deep concern" of the US, sometimes raising the issue of the threat of war³ [10, p.27].

By such actions, China has actually placed under its control all the South China Sea, through which about \$ 5 trillion of world trade turnover passes and has come "close" to the shores of Indonesia and Malaysia, i.e. to Singapore and the Strait of Malacca – to places through which a third of the world's trade flows [3, p.18–19].

This PRC activity in the seas of South – East Asia did not bypass the Chinese partners in the region, provoking a negative reaction. Indonesia first started to contract, deploying in November 2015 a squadron of seven ships in the area of the Riau Archipelago, which is located halfway between Spratly and Singapore.

Nevertheless, Beijing's response was not so harsh. Analysts noted the probable preparation by the PRC of another scenario : the realization of the idea of building the Kra – Canal (The Thai Canal through the Malacca

Peninsula of Thailand), connecting the Pacific (Siamsky Bay) and the Indian (Andaman Sea) oceans.

China's choice of precisely this concept was dictated by very pragmatic facts. Thus, it should be noted that the Kra – Canal can reduce the path of ships from the Pacific Ocean to the Indian by more than 1,800 kilometers and eliminate the need to follow the dangerous and downtrodden channel of the Strait of Malacca.

Beijing's ambitions are not limited to the Straits of Malacca. Thus, the China – Pakistan economic corridor (CPEC), which connects Northwest China and the Persian Gulf, came in sight in the field of view of the PRC's interests. This is a grandiose 45.6 billion – dollars logistics project, which is a network of highways and railways, as well as oil and gas pipelines. Until recently, each of the countries protected its network section: China – Xinjiang Uygur region, Pakistan – Baluchistan. However, in March 2016, the Afghan agency Khaama Press and a number of Indian media reported the news that Chinese troops will be stationed in Pakistan to protect the CPEC. Analysts noted that China is striving for the Strait of Hormuz (because its extreme western CPEC point is Pakistan's seaside Gwadar – a major modern port city given to the management of the Chinese state – owned company Chinese Overseas Port Holdings).

Emphasizing the strategic importance of Gwadar, it should be noted that it is located on the watershed of the Arabian Sea and the Gulf of Oman – i.e. is the "door" to the Strait of Hormuz between the Omani and Persian Gulfs. This location means that 40% of all contracted crude oil on the planet passes through the Strait of Hormuz [5, p.20]. Important is the fact that the owner of the eastern side of Hormuz is a strategic ally of Beijing and an active political player – Iran. On the west side, there are rich, but militarily weak monarchies of the Persian Gulf, which raises the question of the possible arrival of a new geopolitical force from the East into a potential hot spot.

The African vector of Chinese "strait diplomacy" has not lost its relevance. On February 25, 2016, the spokesman for the Chinese Ministry of Defense, Colonel Wu Qian, stated that in Djibouti (the African side of the Bab el – Mandeb, connecting the Gulf of Aden (and hence the entire Indian Ocean basin and the Asia – Pacific region) to the Red Sea and further, through the Suez Canal, with the Mediterranean Sea), in the port city of Obock, work on the construction of a naval base of the PRC began [7, p.137]. Chairman of the People's Republic of China Xi Jinping agreed on this construction in January 2016 during his trip to Johannesburg for the summit of the Forum on China – Africa Cooperation.

It should be understood that the base in Djibouti will not only enable Beijing to control the Bab – el Mandeb Strait to some extent, but also will serve as a military guarantee of Chinese interests on the African continent, which is (for 2014) \$ 210 billion of trade turnover and \$ 20 billion of direct Chinese investment.

³ The possibility of "provoking a war" was declared by Chinese admiral Wu Shenli when in October 2015 an American

destroyer "Lassen" passed in 12 nautical miles (22 kilometers) from the reefs Mischief and Subi.

China is positioning itself as a “responsible” player in the global arena, not focusing on political issues, but focused on the economy and taking care of trade and the prosperity of at least half the globe. If in 2012, China invested \$ 40 billion in Africa, in 2016 this figure was already \$ 90 billion. China is a leader in developing countries who understands and shares the problems of these countries. For this reason, the deployment of troops of the Chinese army in Africa does not seem to be an adequate solution to the security problem. No one wants to adopt the Western colonial policies and acquire a negative image of invasion of internal affairs.

Although it is impossible not to recall that China officially opened its base in Djibouti. In theory, the base can accommodate up to 10 thousand Chinese military, but so far in Beijing will be limited to a couple thousand people [8]. The base in Djibouti will first of all allow the Chinese Navy to increase its presence in the Indian Ocean, it will also become a stronghold in the event of an emergency evacuation of Chinese citizens from Africa. Recently, by the way, it became known that China is expanding the port infrastructure in the territory of its base, extending the space for mooring ships.

It can be noted here that the rumors about China's plans to create 18 naval bases all over the World Ocean have been circulating for more than one year, at least since 2014. The Xinhua News Agency at one time “recommended” the establishment of bases in such ports as Chongjin (North Korea), Port Moresby (Papua – New Guinea), Sihanoukville (Cambodia), Koh Lanta (Thailand), Sittwe (Myanmar), Djibouti, Maldives , Seychelles, Gwadar (Pakistan), Port of Dhaka (Bangladesh), Lagos (Nigeria), Hambantota (Sri Lanka), Colombo (Sri Lanka), Mombasa (Kenya), Luanda (Angola), Walvis Bay (Namibia), Dar es Salaam (Tanzania). As you can see, not only Africa is here in the sphere of attention of Chinese analysts.

In addition to purely security issues, Africa is also a market for

Chinese weapons. From 2013 to 2017, exports of Chinese weapons to

Africa grew by 55% compared with the previous five years. From 2008 to 2017, China exported \$ 3 billion worth of arms to Africa. Algeria already purchases 10% of all exports of Chinese weapons, including warships.

But at the same time, if the USA and Russia in Africa sell the lion's share of weapons to several countries (for the USA, this is Egypt and Morocco, for Russia, Algeria and Egypt), then China supplies weapons on a smaller scale, but to a much larger number of African countries. In the long run, this may be a more effective strategy (stratagem “Feign madness but keep your balance”) [9, p.83].

One of its interpretations can be translated as follows: “Hide behind the mask of a fool or a madman to

create confusion about your intentions and motivations. Lure your opponent into underestimating your ability until, overconfident, he drops his guard. Then you may attack”).

Thus, it can be seen that over the past few years, Beijing not only took control of the South China Sea, but also loudly declared itself in the three most important “bottlenecks” of world trade: in the Malacca, Hormuz and Bab – el Mandeb straits , while other Major powers of international relations (the United States, Russia, the EU) “were searching for democracy and human rights” between the black earth of Ukraine and the sands of Syria.

REFERENCES:

3. Корсун В.А. Внешняя политика Китая на пороге XXI века. М.: МГИМО, 2002. – с.191.
4. Ли Шэньчжи. О дипломатии КНР // Стратегия и управление. – 2002. – №4 – с. 23.
5. Ли Цзинвэнь. Перспективы экономического развития Китая в XXI веке // Пробл. прогнозирования. – 2001. – № 4. – С.18 – 19.
6. Чуфрин Г.И. Китай в XXI веке: глобализация интересов безопасности. /Под ред. чл.-корр. РАН Чуфрина Г.И. – М.: Наука, 2007. – 327 с. – Библиогр.: – с. 129.
7. Brzezinski Z. Clash of the Titans: Make Money, Not War // Foreign Policy, 2005, 27. January/February. – p. 20.
8. Cable V., Ferdinand P. China: Asian Economic Giant: Threat Or opportunity?/ V. Cable, P. Ferdinand – International Affairs. Vol. 70. – 1994. № 2. – P. 244.
9. Ian Bremmer, "The Dragon Awakes./ Ian Bremmer. – «The National Interest», Summer 2005. – p.137.
10. Jacques Martin. "This is the relationship that will define global politics". / Jacques Martin. – The Guardian (London). – June 15, 2006. Retrieved May 22, 2010.
11. Zhang Rongchen. The Communist Party of China: Its Organization and Their Functions. – Beijing: China Intercontinental Press, 2007 – p. 83.
12. Zhao Quansheng. "America's response to the rise of China and Sino-US relations." Asian Journal of Political Science 13.2. – 2005. – p. 27.
13. 中国的可疑经济实力 (China's Questionable Economic Power). The World's opinion page “Project Syndicate”/ News.: [Electronic resource]. – Access mode:
14. <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-questionableeconomic-power-by-joseph-s--nye-2014-11>

№43/2020

Norwegian Journal of development of the International Science

ISSN 3453-9875

VOL.2

It was established in November 2016 with support from the Norwegian Academy of Science.

DESCRIPTION

The Scientific journal “Norwegian Journal of development of the International Science” is issued 12 times a year and is a scientific publication on topical problems of science.

Editor in chief – Karin Kristiansen (University of Oslo, Norway)

The assistant of the editor in chief – Olof Hansen

- James Smith (University of Birmingham, UK)
 - Kristian Nilsen (University Centre in Svalbard, Norway)
 - Arne Jensen (Norwegian University of Science and Technology, Norway)
 - Sander Svein (University of Tromsø, Norway)
 - Lena Meyer (University of Gothenburg, Sweden)
 - Hans Rasmussen (University of Southern Denmark, Denmark)
 - Chantal Girard (ESC Rennes School of Business, France)
 - Ann Claes (University of Groningen, Netherlands)
 - Ingrid Karlsen (University of Oslo, Norway)
 - Terje Gruterson (Norwegian Institute of Public Health, Norway)
 - Sander Langfjord (University Hospital, Norway)
 - Fredrik Mardosas (Oslo and Akershus University College, Norway)
 - Emil Berger (Ministry of Agriculture and Food, Norway)
 - Sofie Olsen (BioFokus, Norway)
 - Rolf Ulrich Becker (University of Duisburg-Essen, Germany)
 - Lutz Jäncke (University of Zürich, Switzerland)
 - Elizabeth Davies (University of Glasgow, UK)
 - Chan Jiang (Peking University, China)
- and other independent experts

1000 copies

Norwegian Journal of development of the International Science

Iduns gate 4A, 0178, Oslo, Norway

email: publish@njd-iscience.com

site: <http://www.njd-iscience.com>